

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΤΟΣ ΙΓ'

ΑΡ.159-160

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΟ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΡΑΗ

- ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ. 'Ο Θούριος (ποίημα).
ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ. Δημιουργοί 'Εθνικού Χαρακτήρος (ἀπόψεις).
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ. 'Ο Ρήγας καὶ ἡ 'Εθνικὴ 'Ελληνικὴ Παράδοσις (μελέτη).
Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ. 'Η Ποίησις τοῦ Ρήγα (μελέτη).
ΑΔ. ΚΟΡΑΗ. 'Επιστολὴ πρὸς 'Οδυσσεά 'Ανδρουτσον (ἐπιστολή).
ΑΘ. ΜΕΡΕΜΕΤΗ. 'Ο Κοραῆς ὡς ἐπιστήμων (μελέτη).
Ν. Α. ΒΟΣΤΑΝΤΖΗ. 'Αδ. Κοραῆς, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἔθνους μας (μελέτη).
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ. 'Ο Κοραῆς καὶ ὁ Εὐαγόρας τοῦ 'Ισοκράτους (μελέτη).
Κ. Ι. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ. "Ἐνα ἀνέκδοτον ἔγγραφον περὶ τοῦ 'Αδ.
Κοραῆ (μελέτη).
+ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΥ ('Αρχιεπισκόπου Κύπρου) 'Επικήδειος εἰς Κοραῆν.
Κ. ΠΡΟΥΣΗ. Ρήγας καὶ Κοραῆς, Θρόλος καὶ Πίστη (ἀναμνήσεις).

(Συνέχεια ὄπισθεν)

ΤΥΠΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ—ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1948.

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Ετησία συνδρομή : Διά την Κύπρον 15 σελίνια.
Διά την Ἀγγλίαν 1 λίρα.
Διά την Ἀμερικὴν καὶ ἀλλαχοῦ 5 δολλάρια.

Οἱ συνδρομὲς ἀρχίζουν πάντα ἀπὸ τὴν 1ην Ἰανουαρίου.

Διευθυντής : ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ Ὁδὸς Μυκηνῶν 3, Λευκοσία.
Ἰδρυτὲς : Κ. ΠΡΟΥΣΗΣ, ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΣ, Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ.

Τυπογραφεία : ΧΡ. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ & ΥΙΩΝ. Λυκούργου 7, -7Α Λευκοσία.

Συνεργασία, Συνδρομὲς, Ἐπιστολές, Ἐφημερίδες, Περιοδικὰ καὶ Βιβλία
ἐκ-στέλλονται στὴ διεύθυνση :

Ν. Κρανιδιώτην, Μύκηνων 3, Λευκοσία (Κύπρου)

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

(Συνέχεια περιεχομένων) ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Ν. Κρανιδιώτη : Ἡ Πνευματικὴ Κύπρος καὶ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἐπιβίωση
τῆς Φυλῆς.— Τὸ Νέο Ἑλληνικὸ Σύνταγμα καὶ ἡ Γλῶσσα.— Ἐκδόσεις τοῦ
Γαλλ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν.— Οἱ Διαγωνισμοὶ τῆς «Ἐργατικῆς Ἑστίας».—
ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ : Κ. Σπυριδάκι : «Φ. Κίρκουλέ : Βυζαντινὸν Βίος καὶ
Πολιτισμὸς. Τομ. Α.».—Κ. Π. Χατζηγιάννου : G. Rohlfs: Griechische Sarch-
geist in Suditalien».— ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ Τ. Μ. Φ. : Τὰ Θεά-
τρα, Μουσικὰ Νέα, Διάφορα Νέα.— ΕΙΔΗΣΕΙΣ.— ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕ-
ΡΙΔΕΣ.— ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ.— ΝΕΑ ΒΙ-
ΒΛΙΑ.— ΑΛΗΘΟΓΡΑΦΙΑ.— ΚΑΘΥΣΤΕΡΟΥΜΕΝΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ.

ΕΙΚΟΝΕΣ : Ρήγας Βελεστινλής (ἔναντι σελ. 259), καὶ Ἀδ. Κοραῆς
(ἔναντι σελ. 274).

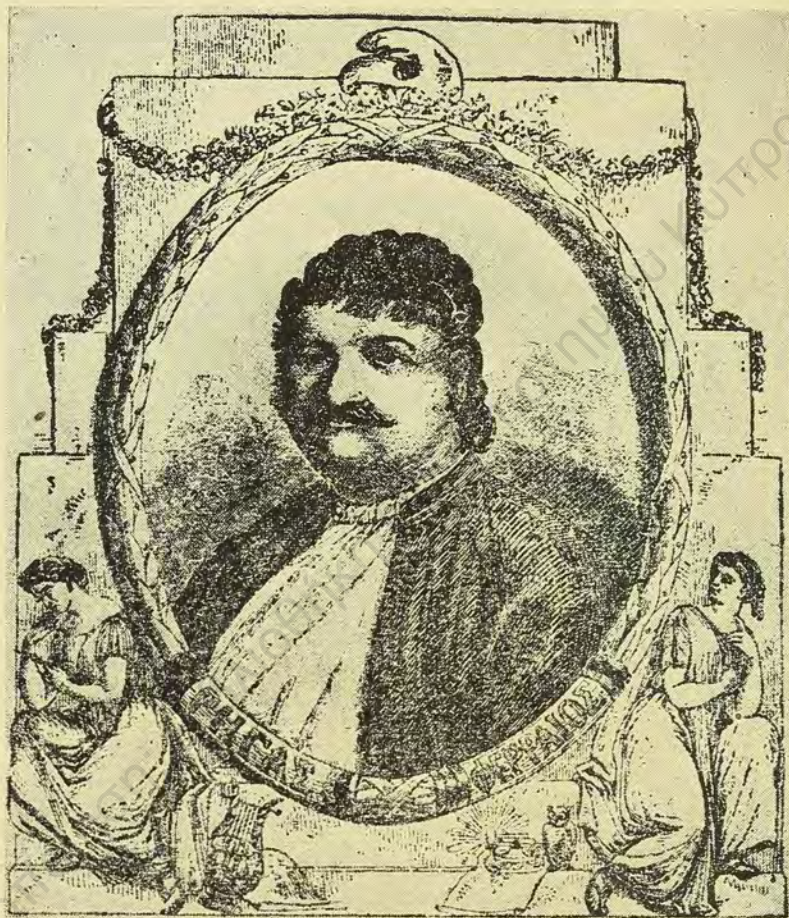
Μετὰ τὴν κόπωσιν τῆς ἡμέρας
τὸ πρῶτον ποῦ χρειάζεσθε εἶνε
ἓνα καλὸν ποτόν.

Ἄσφαλῶς :

Κ Ε Ο

ΓΕΝ. ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ

Α. Σ. ΑΡΑΟΥΖΟΣ

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΓ'
ΑΡ. 159—160

ΛΕΥΚΟΣΙΑ (ΚΥΠΡΟΣ)

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1948
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Ο ΘΟΥΡΙΟΣ

Ὡς πότε, παλλικάρια, νὰ ζῶμεν στὰ στενά,
μονάχοι σὰν λιοντάρια, στὲς ράχες στὰ βουνά;
Σπηλιῆς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
Νὰ χάνωμεν ἀδέλφια, πατρίδα καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιά μας κ' ὅλους τοὺς συγγενεῖς;
Κάλλιο νὰ μίας ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
παρὰ σαράντα χρόνους σκλαβιά καὶ φυλακὴ.

Τι σ' ὠφελεῖ κι ἂν ζήσης, καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά;
Στοχάσου πὼς σὲ φένουν καθ' ὥρα στὴ φωτιά.
Βεζίρης, δραγουμάνος, ἀφέντης κ' ἂν σταθῆς,
ὁ τύραννος ἀδίκως σὲ κάνει νὰ χαθῆς.
Δουλεύεις ὅλη μέρα εἰς ὅ,τι κι ἂν σοῦ πῆ
κι αὐτὸς πασχίζει πάλιν τὸ αἷμα σου νὰ πῆ.
Ὁ Σοῦτσος κι ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναθῆς,
Γκίκας καὶ Μαυρογένης, καθρέπτης εἶν' νὰ ἰδῆς.
Ἄνδρεῖοι καπετάνιοι, παπάδες, λαϊκοὶ
σκοτώθηκαν κι ἀγάδες μὲ ἀδικο σπαθί.
Κι' ἀμέτρητ' ἄλλοι τόσοι καὶ Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοί,
ζωὴν καὶ πλοῦτον χάνουν χωρὶς καμιά ἀφορμὴ.

Ἐλάτε μ' ἓνα ζῆλον σὲ τοῦτον τὸν καιρὸν
νὰ κάμωμεν τὸν ὄρκον ἐπάνω στὸν Σταυρόν.
Σὰς κράζει ἡ Πατρίδα, σὰς θέλει, σὰς ποιεῖ,
ζητᾷ τὴν συνδρομὴν σας μὲ μητρικὴ φωνή.
Συμβούλους προκομμένους μὲ πατριωτισμὸν
νὰ θάλωμεν εἰς ὅλα νὰ δίδουν ὄρισμόν.
Ὁ νόμος νάσαι ὁ πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός
καὶ τῆς πατρίδος ἓνας νὰ γίνῃ ἀρχηγός.
Γιατί κι ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴ σκλαβιά
νὰ ζῶμεν σὰν θηρία, εἶν' πῶς σκληρὴ φωτιά.
Καὶ τότε μὲ τὰ χέρια ψηλά στὸν οὐρανὸν
ἄς ποῦμε ἀπ' τὴν καρδιά μας ἑτοῦτα στὸν Θεόν:
«ὦ βασιλεῦ τοῦ κόσμου, ὀρκίζομαι εἰς Σὲ
στὴν γνώμην τῶν τυράνων νὰ μὴν ἔλθῃ ποτέ.
Μήτε νὰ τοὺς δουλεύσω, μήτε νὰ πλανηθῶ,
εἰς τὰ ταξίματά τους νὰ μὴ παραδοθῶ.
Ἐν ὄσφ ζῶ στὸν κόσμον, ὁ μόνος μου σκοπός,

γιά νά τούς ἀφανίσω θε νά ναι σταθερός.
Πιστός εἰς τήν πατρίδα συντρίβω τόν ζυγόν,
ἀχώριστος νά εἶμαι ἀπό τόν στρατηγόν.
Κί' ἂν παραβῶ τόν ὄρκον, ν' ἀστράψη ὁ οὐρανός
καί νά μὲ καταστρέψῃ, νά γένω σάν καπνός».

Σ' ἀνατολή καί δύση καί νότον καί βοριά
γιά τήν πατρίδα ὅλοι νάχωμεν μιά καρδιά.
Στήν πίστιν του καθέννας ἐλεύθερος νά ζῆ,
στήν δόξαν τοῦ πολέμου νά τρέξωμεν μαζί.

Βουλγάροι κι 'Αρβανίτες, 'Αρμένιοι καί Ρωμιοί,
'Αράπηδες καί 'Ασπροι μὲ μιά κοινή ὀρμή
γιά τήν ἐλευθερίαν νά ζώσουμε σπαθί,
πὼς εἴμεθ' ἀνδρειωμένοι παντοῦ νά ξακουσθῆ.
Σουλιῶται καί Μανιάται, λιοντάρια ξακουστά,
ὡς πότε στές σπηλιές σας κοιμᾶστε σφαλιστά;
Μαυροβουνιοῦ καπλάνια, 'Ολύμπου σταυραετοί,
κι 'Αγράφων τὰ ξεφτέρια γενήτε μιά ψυχή.
Σπετσῶν, Ψαρῶν καί 'Υδρας θαλασσινά πουλιά,
ὁ νόμος σᾶς προστάζει νά θάλετε φωτιά,
νά κάψτε τήν ἀρμάδα τοῦ καπετὰν Πασιά,
νά μῆτε εἰς τήν Πόλιν κι εἰς τήν 'Αγιά Σοφιά.

Καί ὅσοι τοῦ πελάγου τήν τέχνην ἀγρικούν,
ἐδῶ ἄς τρέξουν ὅλοι τυράννους νά νικούν.
Μ' ἐμᾶς κι ἐσεῖς, Μαλτέζοι, γενήτ' ἓνα κορμί
κατά τῆς τυραννίας ριχθῆτε μὲ ὀρμή.
Τοῦ Μισριῦ ἀσλάνια, γιά πρώτη σας δουλειά
δικόν σας ἓναν βέην κάμετε βασιλιᾶ.
Χαράτζι τῆς Αἰγύπτου στήν Πόλ' ἄς μὴ φανῆ,
γιά νά ψοφήσῃ ὁ λύκος, ὅπου σᾶς τυραννεῖ.
Καί σὺ πού στο Χαλέπι ἐλεύθερα φρονεῖς,
Παῖξ, καιρόν μὴ χάνῃς στόν κάμπον νά φανῆς.
Μὲ τὰ στρατεύματά σου εὐθύς νά σηκωθῆς
στῆς Πόλης τὰ φερμάνια ποτέ νά μὴ δοθῆς.
Ποτέ μὴ στοχασθῆτε, πὼς εἶναι δυνατός
καρδιοχτυπᾶ καί τρέμει σάν τὸ λαγὸ κι' αὐτός.
Τρακόσιοι Γκιρτζαλῆδες τὸν ἔκαμαν νά διῆ,
πὼς δὲ μπορεῖ μὲ τόπια μπροστά τους νά ἐβγῆ.
Λοιπόν, γιατί ἀργεῖτε, τί στέκεσθε νεκροί;
Ξυπνήσατε, μὴ εἰσθε ἐνάντιοι κι ἐχθροί.
Πὼς οἱ προπάτορές μας ὀρμοῦσαν σάν θηριά.
γιά τήν Ἐλευθερία πηδοῦσαν στή φωτιά;
ἔτσι κι' ἐμεῖς, ἀδέλφια, ν' ἀρπάξωμεν γιά μιά
τ' ἄρματα καί νά βγοῦμεν ἀπ' τήν πικρὴ σκλαβιά.
Νά σφάξωμε τούς λύκους πού τὸν ζυγὸν βαστοῦν
καί Χριστιανούς καί Τούρκους σκληρὰ τούς τυραννοῦν.
Στεριάς καί τοῦ πελάγου νά λάμψῃ ὁ Σταυρός
κι εἰς τήν δικαιοσύνην νά σκύψῃ ὁ ἔχθρός.
'Ο κόσμος νά γλιτώσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν πληγὴ
κι ἐλεύθεροι νά ζῶμεν, ἀδέλφια, εἰς τὴν γῆ.

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΙ ΕΘΝΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

Ἀνάμεσα στοὺς πρωτεργάτες τοῦ νεοελληνικοῦ κόσμου ξεχωριστὴ θέση κατέχουν ὁ Ρήγας κι' ὁ Κοραΐς. Φλογερός πατριώτης, δραματιστὴς καὶ ἐνθουσιώδης κήρυκας τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὁ πρῶτος, σοφὸς δάσκαλος καὶ συνετὸς ὀδηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους ὁ δεύτερος. Μέσ' ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς δουλείας πρόβαλαν σὰ φωτεινοὶ φάροι κ' ἔδειξαν τὸ δρόμο πού ὀδηγοῦσε στὴν ἐθνικὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπεια.

Σήμερα, πού ὁ νεοελληνικὸς κόσμος ἔχει διαμορφώσει πιά τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ χαρακτήρα του, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐκτιμήσουμε τὸν τεράστιο ἄθλο, πού οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἀρχιτέκτονες τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀνέλαβαν, στὴν προσπάθειά τους νὰ καθορίσουν καὶ νὰ διαμορφώσουν μέσα σὲ νέα ἐθνικὰ πλαίσια τὴν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα. Τὸ ὕλικὸ βέβαια ὑπῆρχε πλούσιο γύρω τους, ζωντανὸ καὶ θερμὸ. Ἦταν ὅμως ἀκόμη ρευστὸ καὶ ἀκαθόριστο, βασανισμένο ἀπὸ τὴν ἀμάθεια, κακοποιημένο ἀπὸ τὴ δουλεία. Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ ἔπρεπε τώρα νὰ χυθῆ σὲ καινούργια καλούπια, νὰ δημιουργήσῃ καινούργιες μορφές. Ἀπὸ τὸ χάος καὶ τὰ ἔρειπια μιᾶς πλούσιας κληρονομίας ἔπρεπε νὰ προέλθει ἡ καινούργια ζωὴ τοῦ ἔθνους.

Ποιὸ δρόμο ὅμως ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἔθνος αὐτό; Πού ἔπρεπε νὰ ἀναζητήσῃ τὰ ἰδιαιτικά του καὶ σὲ ποιὸ θάβρο νὰ στηρίξει τὴ νέα του ὑπόσταση; Νὰ τὰ ἐρωτήματα πού πρόβαλλαν μέσα στὴν ψυχὴ τῶν μεγάλων ἐκείνων προδρόμων.

Τρεῖς κόσμοι, τρία διάφορα θιάματα τῆς ἴδιας φυλῆς πρόβαλλαν μέσα ἀπὸ τὰ θάθη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παράδοσης, γιομίζοντας τὸ ἐθνικὸ πεδίο, μὲ ζωηρὰ φῶτα ἀλλὰ καὶ καταθλιπτικὰς σκιὰς : Ὁ κλασσικὸς Ἑλληνισμὸς, μετὰ τὸν ἀκτινοβόλο πλοῦτο τῆς σοφίας καὶ τῆ λεπτότητα τοῦ πνεύματος. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς, μετὰ τὴ δύναμη τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, κι' ὁ ὑπόδουλος, ὁ Τουρκοκρατούμενος Ἑλληνισμὸς, μετὰ τὴν παθητικὴ ἐγκαρτέρηση καὶ τὴ στωϊκὴ ἐνατένιση τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν ἀντιξοοτήτων τῆς ζωῆς. Τὴν ἀκτινοβολία ὅμως τοῦ πρώτου τὴν ἀπονοῦσε ἡ ἀπόσταση, κ' οἱ ἀρετὲς τοῦ δεύτερου, μ' ὅλο πού ἦταν βαθειὰ ριζωμένες στὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους, δὲν ἔβρισκαν πρόσφορα τὰ ἱστορικὰ δεδομένα γιὰ νὰ ἐπαναλάβουν τὸ θαῦμα τοῦ Βυζαντίου. Ἐξ ἄλλου ἡ δουλεία, παρὰ τὴν αὐτογνωσία, πού εἶχε ἐμπνεύσει στὸ ἔθνος, εἶχε ἀφήσει τὸ γένος ἀπαίδευτο καὶ τὸ εἶχε ἀπομακρύνει σημαντικὰ ἀπὸ τὴ χορεία τῶν πολιτισμένων λαῶν.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως ἦταν μιὰ πραγματικότης, πού θάραινε ζωηρὰ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους. Κανένας δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀγνοήσει τὸ παρελθόν, μὰ οὔτε καὶ νὰ ὑποτιμήσῃ τὸ παρόν. Ὁ λαὸς βέβαια θὰ διαμόρφωνε μονάχος του τὸ μέλλον. Ἀλλὰ χωρὶς καλοὺς ὀδηγούς, χωρὶς φωτεινοὺς συμβούλους, τὸ μέλλον αὐτὸ μπορούσε νὰ εἶναι σκοτεινὸ κι' ἀβέβαιο.

Ἡ ἱστορικὴ στιγμή ἦταν κρίσιμη, πολὺ περισσότερο, καθόσον ἡ ἀνθρωπότης περνοῦσε τότε μιὰ περίοδο ἐπικῶν ἀγώνων. Ἀγώνων γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀνθρωπίνων ἐλευθεριῶν, κι' ἀγώνων γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς φύσης. Κοιταγμένα μέσα στὸ πλαίσιο αὐτὸ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα τοῦ 19ου αἰῶνα ἀποκοτῶν περισσότερο πλάτος κι' εὐρύτερη προοπτικὴ.

Κοντὰ λοιπὸν στὰ ἄλλα δεδομένα προσετιθέτο τώρα κ' ἡ βαρῆς τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς. Μέσα ἀπὸ τὴ σφαιρίαν αὐτοῦ τοῦ ὕλικοῦ ἔπρεπε νὰ διαγραφῆ καθαρὰ ἡ μορφή τοῦ ἀνεγεννωμένου ἔθνους· νὰ διαμορφωθῇ ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρας τοῦ νεοέλληνα, καὶ νὰ κατοχυρωθῇ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς. Μιὰ σφαλερὴ θάση θὰ μπορούσε νὰ φέρεῖ σὲ ἀνεπαρόρρωτο

ὄλεθρο. Τὸ ἐναντίον, μιὰ φωτεινὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει σὲ λαμπρὸ ἔθνικὸ μεγαλεῖο.

Ἡ ἔκλογὴ δὲν ἦταν τόσο εὐκολή. Ἐνῶ ὁ λαὸς ἦταν προσηλωμένος στὴν ἀντιμετώπιση τῶν δυσχερειῶν του, καὶ — παρ' ὅλον ὅτι ἐγνώριζε τὴν κατὰπτωσὴ του — ἀπέδιδε περισσότερὴ σημασία στὴ σύγχρονή του πραγματικότητα, ἢ μεγάλη πλειονότης τῶν λογίων τοῦ ἔθνους δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἀναγνωρίσει τὴν πραγματικότητά αὐτήν, κι' ἐπιδίωκε μὲ κάθε μέσο νὰ στρέψει τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ δώσει στὸ ἔθνος τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ δευτέρη μεγάλη περίοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴ Βυζαντινὴ, αὐτὴ εἶχε ἀγνοηθῆ — μπορούμε νὰ ποῦμε — ὀλότελα, καί, μ' ὅλο πού ἡ αἴσθησις τῆς ζωῆς ἀκόμη θερμὴ μέσα στὸ αἶμα τοῦ λαοῦ, ἐπερφρονεῖτο καὶ παρηγοριζέτο. Ἡ ἑδαφικὴ ἔκταση, ἢ πολιτειακὴ μορφή, τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο, ἢ γλώσσα, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ χαρακτήρας τοῦ ἔθνους ἦσαν ἀξίεις ἀσαφεῖς καὶ ἀκαθόριστοι μέσα στὴν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων. Μόνο γιὰ ἓνα πράγμα ἦταν βέβαιος ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: γιὰ τὴ θρησκεία του. Κι' ἀπὸ τὴν ἀντίθεση ἀκριβῶς πού ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας τοῦ ραγιαῖ καὶ τῆς Μωαμεθανικῆς τοῦ κυριάρχου ὀρμῆθηκε ἡ πρώτη ἔθνικὴ ἀντίδραση γιὰ νὰ μορφώσει μὲ τὸν καιρὸ τὴν πραγματικὴ ἔθνικὴ συνείδηση τοῦ νεότερου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἔννοια τοῦ Χριστιανοῦ εἶχε κλείσει μέσα τῆς γιὰ πολλὰ χρόνια τὴν ἔννοια τοῦ Ἑλληνα. Ὑστερα οἱ ἔννοιες αὐτὲς ἔγινον παράλληλες, κι' ἔπρεπε νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια γιὰ ν' ἀποκτήσουν στὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους τὸ πραγματικὸ τους πλάτος.

Ἐκτὸς λοιπὸν ἀπὸ τὸ Χριστιανισμὸ, ὅλα τὰ ἄλλα ἦταν ἀκόμη ἀξίεις ἀσταθεῖς καὶ ἀκαθόριστοι. Τὸ ἀφυπνιζόμενον ἔθνος ἔπρεπε νὰ ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχή. Καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι στὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή βρῆκε μπροστά του ὀδηγούς καὶ συμβούλους, ἀπόστολους καὶ δημιουργούς τῆς περιωπῆς τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Κοραΐ.

Ὁ Ρήγας ἔδωσε ἰδιαίτην προσοχὴ στὴ σύγχρονὴ πραγματικότητα. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ Γαλλικὴν ἐπανάσταση θέλησε νὰ ἐντάξει μέσα στὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα τὸ αἷμα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ διευρύνει ἔτσι ἀκόμη περισσότερο τὰ ἰδεολογικὰ ὄρια τοῦ κινήματος. Ἰδιουσυγκρασία θερμὴ καὶ ἐνθουσιώδης συνεδύαζε μέσα στὴν ψυχὴ του τὸ Βυζαντινὸ θρησκευτικὸ ὄραμα καὶ τὸ σύγχρονο ὀρθολογισμὸ. Τὸ ἰδεῶδες του εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς κοσμοπολιτισμὸς τοῦ Βυζαντίου, τοποθετημένος μέσα στὰ φιλελεύθερα πολιτικὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς. Δὲν ἀγνοεῖ, οὔτε περιφρονεῖ τὴν πραγματικότητά. Βλέπει τὸ νεοἔλληνα ὡς ἓνα Βαλκάνιο πού πρέπει νὰ ζήσει καὶ νὰ συνεργασθῆ ἀρμονικὰ μὲ τοὺς γειτόνους του. Θέλει νὰ ἐξυψώσει τὸ φρόνημα καὶ τὸ χαρακτήρα του. Ὁ ραγιαδισμὸς πρέπει νὰ ἀποβληθῆ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου τίς ἐκδηλώσεις πρέπει πιά νὰ κατεπύθουν ἢ Ἐλευθερία καὶ ὁ Νόμος. Ὁ Ρήγας εἶναι βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Θέλει τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Ἀρβανίτες καὶ τοὺς Τούρκους ἐλεύθερους, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποπτεία καὶ διοίκηση. Εἶναι ὁ ἰδαλγὸς μιᾶς νέας Ἑλληνικῆς δημοκρατικῆς — ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση — αὐτοκρατορίας. Ἡ πρώτη ἐξέγερση στὴ Μολδοβλαχία, πού ἔτεινε νὰ πάρει τὸ χαρακτήρα αὐτό — παρ' ὅλον ὅτι πραγματοποιήθηκε 23 χρόνια ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατό του — ἐγινε ἀσφαλῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίρροια τῶν δικῶν του ἰδεῶν καὶ τοῦ δικοῦ του κηρύγματος. Δὲν πρέπει ἄλλωστε νὰ ξεχνοῦμε ὅτι, σὰ γραμματέας τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη — πάππου τοῦ ὁμώνυμου ἀρχηγοῦ τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος — εἶχεν ἐπηρεάσει σημαντικὰ τίς ἰδέες καὶ τίς ἀντιλήψεις τῆς οικογένειας ἐκείνης καὶ τῶν λοιπῶν προκρίτων τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Ρήγας ὁ πρῶτος «μεγαλοϊδεάτης». Ἕνας ἀνθρωπιστῆς

«μεγαλοϊδεάτης», πού προδιάρραψε κι' ἐπηρέασε σημαντικά ὄχι μονάχα τὸν Ἑλληνικὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν πορείαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Κοραῖς ἀφ' ἐτέρου εἶναι ἐμποτισμένος ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα. Πιστεῦει ὅτι τὸ θάβρο, πάνω στὸ ὁποῖο θὰ στηθῆ ὁ νέος Ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κείνο τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Ἡ προγονολατρεία του ὁμαξ δὲν ἔχει τὴν κουφότητα καὶ τὴν ἀρνηση τῆς στείρας ἀρχαιολατρείας τῆς ἐπόμενης φιλολογικῆς γενεᾶς. Τὸ ἐναντίον: Εἶναι μιὰ ὑγιῆς προγονολατρεία, πού τείνει μὲ τὶς παλῆς ἀρετὲς τῆς φυλῆς νὰ συμπληρώσει τὰ κενά, πού δημιουργήσε ἡ δουλεία, νὰ ἀναζωογονήσει τὶς μαρασμένες ψυχὲς τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὸν καινούργιο χαρακτήρα τῆς φυλῆς. Ὁ Κοραῖς ἀντιλαμβάνεται τὸ χάσμα πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἐκτιμᾷ πλείρια τὴν πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰν Ἑλλάδα Εὐρωπαϊκὴν μιὰν Ἑλλάδα, πού νὰ μπορεῖ νὰ δανειστῆ τὴν ἀρχαία κληρονομία μέσα ἀπὸ τὸ σύγχρονο Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, ὅσες φορές δὲ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ ἐπωφελῶς τὴν κληρονομίαν αὐτὴν παίρνοντας τὴν ἀπ' εὐθείας. «Οἱ σημερινοὶ Γραικοί», γράφει, «τόσον εἶναι πληροφορημένοι, ὅτι παρὰ τῶν ἐπιστημῶν τὸ φῶς ἄλλο φάρμακον καὶ τοὺς θεραπεύσει δὲν δύναται, ὥστε καταφρονούντες ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ τὰ ἐμπόδια, παραβλέποντες ὅλους τοὺς κινδύνους, τρέχουν πανταχόθεν εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, διὰ νὰ ἀπολάβωσιν ἐκεῖνα τὰ φῶτα μὲ τὰ ὁποῖα ζῶντες ἐφώτιζον τ' ἄλλα ἔθνη καὶ φωτίζουν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον τοὺς σημερινούς Εὐρωπαίους οἱ πρόγονοί των». Καὶ παρακάτω ἀπευθυνόμενος πάλιν τὸ 1823 πρὸς τοὺς Ἑλληνας σπουδαστὲς τῆς ἐποχῆς του γράφει: «Περιστρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς, ὦ νέοι, εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ ἴδετε, ἂν κανὲν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἔθνη ἔχει προπάτορας τοιούτους, ὁποίους ἡμεῖς, παραδείγματα ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐνωμένα τόσα, ὅσα ἀναγιγνώσκομεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν προγόνων μας. Συλλογίσθητε, ἂν εἶναι τίμιον καὶ καλὸν νὰ καυχώμεθα εἰς ταύτας τὰς πατραγαθίας, χωρὶς νὰ δειξώμεν καὶ ἡμεῖς ἰδίαις ἀνδραγαθίαις» νὰ ὑποφέρωμεν ὄνειδιζόμενοι ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὡς ἀνάξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐγενείας καὶ δόξης, ὡς ἔθνος ἡλίθιον, ὡς ἀνωφελὲς θάρος τῆς γῆς».

Δεῖγμα τῆς ὀρθῆς ἐκτίμησῆς τῶν νεοελληνικῶν συνθηκῶν εἶναι κ' οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ γλῶσσα: «Τὸ κοινὸν ἰδίωμα δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητον, ὡς πρεσβεύουν οἱ μικροί», ἔγραψε. Κι' ὄχι μονάχα στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀλλὰ καὶ παντοῦ οἱ ἀπόψεις του ἦταν καθαρὲς, ρεαλιστικὲς, χαραγμένες πάνω στὴ σύγχρονη Εὐρωπαϊκὴ γραμμὴ, χωρὶς γιὰ τοῦτο νὰ ἀφίστανται ἀπὸ τὴ μεγάλη πηγὴ τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης. Ὁ χαρακτήρας, πού εἶχε πλάσει ὁ Κοραῖς γιὰ τὸ νεοέλληνα ξεπερνᾷ πολὺ τὸν κυρίαρχο Βαλκανικὸ τύπο τοῦ Ρήγα. Τὸ νεοελληνικὸ ἔθνος τοῦ Κοραῖ κινεῖται σ' ἓνα εὐρύτερο ἔθνος, σὲ μιὰ Εὐρωπαϊκὴ ἀτμόσφαιρα.

Ἐτσι ἀκριβῶς περιέγραφε ἀλλὰ καὶ προδιέγραφε τὸ χαρακτήρα τῶν ὁμοεθνῶν του ὁ σοφὸς Χίος δάσκαλος στὰ προπαγανδιστικὰ πρὸς τὴν Εὐρώπην φυλλάδιά του, κι' αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἤθελε νὰ δώσει στὸ ἔθνος μὲ τὰ συγγράμματα, τὶς ἐπιστολὰς καὶ τὶς ἄλλες ὑποθήκες του.

Γιαυτὸ σήμερον ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει νὰ τιμᾷ τὸ Ρήγα καὶ τὸν Κοραῖ μονάχα σὰν πρωτεργάτες τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ καὶ σὰ δημιουργοὺς ὑγιῶς ἐθνικοῦ χαρακτήρος.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Ο ΡΗΓΑΣ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ*

Ἡ μορφή τοῦ Ρήγα εἶναι ἡ πλέον θρυλικὴ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ ζωὴ του, τὸ ἔθνικόν του ἔργον καὶ ὁ τραγικὸς του θάνατος εἶναι συνδυασμένα ὄχι μόνον πρὸς τὴν μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκραγεῖσαν καὶ στερεωθεῖσαν διὰ ποταμῶν αἱμάτων καὶ θυσῶν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅ,τι ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐδημιούργησε καθ' ὅλας τὰς ἱστορικὰς περιόδους τῶν ἐκδηλώσεών της. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡρώων τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἢ καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ὑμνήθη καὶ ἐτιμήθη, ὡς ὁ πρωτομάρτυς οὗτος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Διότι ὑπῆρξεν οὗτος εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν πτώσιν του ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει πᾶσαν πραγματικὴν ἔθνικὴν δημιουργίαν, ὑπῆρξε τὸ σύμβολον τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς θυσίας ὡς τῶν ἀπαραίτητων προϋποθέσεων τῆς ἀναστάσεως.

Ἐν τούτοις παρ' ὅλον ὅτι ἐν γένει ὡς τοιοῦτος τιμᾶται ὁ ἦρωας καὶ ἐνῶ ὡς ἀρρενωπὴ μορφή μᾶς ἐνθυμίζει τὸ σύμβολον τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς ἡρωϊκότητος καὶ ἀνδρείας, τὸν Ἡρακλέα, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὡς πρότυπον, καὶ ὡς μάρτυς ὑμνεῖται διὰ τὸ μεγαλεῖον, μὲ τὸ ὁποῖον ἀντίκρουσε τὸν θάνατον, καὶ ἀκόμη περαιτέρω ἐξαίρεται ὡς ἐνσαρκώσας τὰ ἰδανικὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, οἱ θρύλοι γύρω ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατόν του δὲν κάμνουν ἴσπευτο ἄλλο παρὰ νὰ τὸν ἐξυψώσωσιν ὡς ἕνα καὶ δὴ τὸν μέγιστον ἦρωα τοῦ ἔθνικοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέρτερον τῶν λοιπῶν, εἴτε οὗτοι ἔπεσαν συβλιζόμενοι ἢ κατακρεουργούμενοι ἢ ἄλλως εἰς τὸ πεδίον τῆς τιμῆς προσενεγκόντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὑπαρξιν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, εἴτε ἀκόμη ἐπέζησαν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, διὰ νὰ ἴδωσι καὶ ἀπολαύσωσι τοὺς ἀγλαοὺς καρπούς μακρῶν καὶ ὑπερόχων ἀγῶνων καὶ θυσῶν αὐτῶν καὶ τῶν συναγωνιστῶν των.

Ἔτσι ζῆ συνήθως ὁ Ρήγας καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν σημερινῶν καὶ τῶν παλαιότερων ἀκόμη Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐκτιμᾶσι μόνον συνήθως τὸ ἔργον, ὅταν τοῦτο συνδυάζεται μὲ τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς. Καὶ ὁ Ρήγας δὲν εἶναι εἰς τὴν κοινὴν ταύτην ἀντίληψιν διάφορος προσωπικότης τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', τοῦ Ἀθανασίου Διάκου ἢ τοῦ Παπαφλέσσα. Παρὰ τὴν κοινὴν δὲμωσ ταύτην ἀντίληψιν, ἡ ὁποία τείνει τὸν Ρήγαν νὰ κατανοῆσθαι ὡς προσωπικότητα ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἡρωϊκῶς ἀποθνήσκοντος, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἐπεζήτησαν τὴν ἐπίκαιρον ταύτην τοῦ Ρήγα εὐκαιρίαν, ἵνα ἐξαντλήσωσι τὰς ἐρευνητικὰς τῶν ἱκανότητας καὶ ἀνακαλύψωσι στοιχεῖα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα νὰ διαλευκαίνωσι μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὰ ὑποκαυδόμενα οὐδόπως συντελοῦσιν εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς συνολικῆς τοῦ Ρήγα μορφῆς. Οὕτω ἐνδιέφερε π.χ. αὐτούς, ἂν ἔφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν ἡλικίᾳ 17 ἢ 20 ἐτῶν, ἂν ἐφόβησε προηγουμένως ἢ ἐπλήγωσε τοῦρκον εἰς τὴν Πατρίδα του, ἂν ἔργα του ἐτυπώθησαν εἰς τὴν Ἑνετίαν ἢ εἰς τὴν Βιέννην, ἂν τέλος ἀπέθανε πυροβοληθεὶς ἢ στραγγαλισθεὶς.

Πλείστα τῶν σημείων τούτων ἔχουσι πράγματι σήμερον διαλευκανθῆ. Ἄλλ' ἀκόμη περισσότερονον τούτου εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους, ὅτε ὅλα τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα ἐξετάζονται μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ καὶ ὅτε τὰ πανανθρώπινα ἰδανικὰ στήνονται ὡς ἰδανικὰ τῶν λαῶν ποὺ θέλουν νὰ σθῆσουν ὡς ἔθνη καὶ νὰ παραχωρήσωσι ἑαυτοὺς εἰς τὴν δύναμιν τῶν μεγάλων ἀπορροφητῶν πάσης ἔθνικῆς συνειδήσεως, εὐρέθη ὁ Ρήγας ὡς εὐκόλον στήριγμα θεωριῶν σημερινῶν καὶ ὡς

* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Πνευματικὸν Ὀμιλον Κόπρου ἐπὶ τῷ φιλολογικῷ μνημοσύνῳ τοῦ Ρήγα τὴν 13ην Ἰουνίου 1948.

δικαιολογία ἀπόψεων, αἱ ὁποῖαι σκοποῦσι νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν σήμερον κρατοῦσαν τάξιν εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν πανανθρωπίνων ἰδανικῶν, καὶ ὡς ἐισηγητῆς τῆς Βαλκανικῆς ὁμοσπονδίας εἰς χρόνους, καθ' ὅδς ἡ ἰδέα τῆς ἀληθοῦς μεταξὺ τῶν λαῶν συνεργασίας ἦτο κάτι πού δὲν ἐπερνοῦσεν ἀπὸ τὸν νοῦν κανενός, ὅταν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐμαίνετο καί, ἀμέσως πρὸ τοῦ λήξει αὐτή, ὁ Ναπολέων μετέφερε τὰ κατακτητικὰ του στρατεύματα εἰς τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, αὐτὸς ὁ Ναπολέων, τὸν ὁποῖον ἀφ' ἑτέρου θέλουσι οἱ ἐρευνηταὶ ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πολιτικὸς καθοδηγητῆς τοῦ Ρήγα καὶ ὁ συνεργάτης του.

Πόσον παρεξηγημένη εἶναι ἡ μορφή τοῦ Ρήγα καὶ πόσον μειώνεται ἡ μεγάλῃ του ἀξία, ἡ ὁποία τὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὰ μεγαλύτερα ὕψη πού δὲν κατωρθώσαμεν νὰ κατανοήσωμεν, εἴτε αὐτὸν θεωροῦμεν ὡς τὸν ἥρωα τῶν γαλατῶν νερῶν τοῦ Δουναβέως τὸν ἀδικοσκοτωθέντα μὲ τὰς μηχανορραφίας τῆς Αὐστριακῆς διπλωματίας καὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῆς Τουρκίας εἴτε τὸν θεωροῦμεν ὡς τὸν πρωτεργάτην τῆς Βαλκανικῆς συνεννοήσεως. Διότι ἂν τὸν Ρήγαν τὸν ἴδωμεν πραγματικὰ μέσα εἰς ὄλον τὸ μεγαλεῖον του καὶ εἰς ὄλην τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς σκέψεως καὶ τῆς δράσεώς του, θὰ διακρίνωμεν εἰς αὐτὸν τὸν ὑπέροχον συνεχιστὴν πασῶν τῶν ὀρθῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἰδανικῶν πού ἐνεσάρκωσεν ἡ μορφή του ὡς ἥρωας μὲ τὴν ἀνδρείαν τοῦ Ἡρακλέους, τὴν πολιτικὴν σοφίαν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Καὶ ἂν ἡ μορφή του δὲν κατέχη εἰς τὰς λεπτομερείας τὸ θάθος ἐνός ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, εἶναι ὅμως ἐν τῇ πράξει ἡ συσταταμένη πασῶν τούτων τῶν δυνάμεων εἰς τὰς γενικὰς τῶν γραμμάς, αἱ ὁποῖαι κατὰ μακρὰς περιόδους ἀνέτειλαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ὑπῆρξαν ὄχι μόνον αὐτοῦ ὀδηγηταί, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου. Ἄν αὐτὰ εἶναι πανανθρώπινα ἰδανικά, πρῶτοι ἡμεῖς θὰ ὑμνήσωμεν τὸν Ρήγαν ὡς τὸν δημιουργὸν τῶν.

Καὶ εἰς τὴν σημερινὴν συγκέντρωσιν, τὴν ὁποῖαν ὀργανώει ὁ Ἕλληρικὸς Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου ὡς τρίτον καὶ τελευταῖον μνημόσυνον τῆς ἐφετινῆς περιόδου πρὸς τιμὴν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦτο ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως 150 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐλάχιστον φόρον τιμῆς ἀπονέμοντες εἰς τὸν ὑπέροχον Ἕλληνα, θὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀναλύσωμεν δι' ὀλίγων τὴν βαθυτέραν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἐνέχει διὰ τὸν νέον ἑλληνικὸν κόσμον ἡ μορφή του.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν μετέπειτα σταδιοδρομίαν του τὸ ὅτι αὐτὸς γόνος πλουσίας οἰκογενείας ἀπὸ τὸ Βελεστίνον τῆς Θεσσαλίας — ἐξ οὗ Βελεστίνης καὶ ὄχι Φεραῖος — ἔτυχε τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὕψηλῆς τότε μορφώσεως, τὴν ὁποῖαν ἐπέτρεπεν ὄχι μόνον ἡ οἰκονομικὴ του θέσις, ἀλλὰ καὶ ἐπέβαλλεν ἡ ἰδία ἔφεσις πρὸς μάθησιν. Εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 18ου αἰῶνος (1757) γεννηθεὶς ἔζησεν ἀκριβῶς εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους τὸ δουλωθὲν Γένος εἶχεν ἀντιληφθῆ ὅτι πρὸ τῆς ἀποκτήσεως ὑπ' αὐτοῦ πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀπαιτεῖτο ἡ πνευματικὴ ἀφύπνισις. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀξίαν τῆς μορφώσεως διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, δὲν εἶναι μοναδικὸν φαινόμενον, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ πρέπη νὰ ἐξάρωμεν τὸ ἔργον ὀλίγων μόνον διδασκάλων τοῦ Γένους, ὡς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, τοῦ Νεοφύτου Δούκα, τοῦ Λάμπρου Φωτιάδη κ.ἄ., ἀλλὰ εἶναι πανελληνίον φαινόμενον καὶ τεραστίως σημασίας ὡς ἐκ τούτου ἐκδηλωθὲν ἰδίᾳ τὸν 18ον αἰῶνα. Καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις εἶχεν ἀποδειχθῆ ὅτι πάσης ἐνεργείας πρὸς πολιτικὴν ἢ κοινωνικὴν ἐλευθερίαν ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ πνευματικὴ διαφώτισις. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνάμεθα νὰ περιμένωμεν ὀλίγα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτυχή ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν εἶχε παρασχεθῆ εἰς τὸ ἔθνος ἡ εὐκαιρία τῆς πνευματικῆς διαφωτίσεως, ἵνα καταστή

εις αὐτὸ περισσότερο ἐνσυνείδητος ἢ ἀνάγκη τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἐξεγέρσεως. Τὸν ὑψηλὸν τοῦτον καὶ σημαντικὸν ρόλον τῆς διαφωτίσεως τοῦ ἔθνους ἀνέλαβον ἀπὸ τοῦ 18ου ἰδίως αἰῶνος οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους. Τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ διδακτικὸν διὰ πάντα ὑπόδουλον λαόν.

Ὁ Ρήγας ἀνίκει εἰς τοὺς πνευματικούς ἐκείνους ἀνθρώπους τοῦ Γένους, οἱ ὅποιοι συντέλεσαν διὰ τοῦ πνευματικοῦ τῶν ἔργου εἰς τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς δὲν ἐξετιμήσαμεν προσηκόντως τὸν Ρήγαν. Ποῖον ὑπῆρξε τὸ πνευματικὸν τοῦ ἔργου, ἰδίως δὲ τὸ ποιητικόν, θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν ἀμέσως μετ' ἐμὲ νὰ ἀκούσωμεν ἀπὸ τοῦ στόματος ἄλλου μέλους τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου εὐγενῶς πρὸς τοῦτο προσφερθέντος. Ἄλλ' ἐπιθυμῶ καὶ ἐγὼ νὰ τονίσω ὅτι ὁ Ρήγας ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Γένους τόσοσιν ὑπὸ τὴν στενὴν ὄσον καὶ ὑπὸ τὴν εὐρείαν σημασίαν τῆς λέξεως. Ὑπὸ τὴν στενὴν ἔννοιαν, διότι ἤσκησε τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἰς τὸν Κισσὸν παρὰ τὸ Βελεστίνον, ὑπὸ τὴν εὐρείαν, διότι ἐπίστευεν εἰς τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ παρελθόντος του καὶ ἐξήτει διὰ τῶν δημοσιεύσεών του νὰ διαφωτίσῃ τοὺς Ἕλληνας περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀξίας τῆς πατρίδος τῶν. Τοιαῦτα ἔργα εἶναι ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀναχάρσιδος τοῦ Μπαρτελεμῆ, ὁ πρῶτος ναύτης τοῦ Γέσπερ, τὰ Ὀλύμπια τοῦ Μεταστασίου κ.ἄ. Ἡ γνώσις τῶν ξένων γλωσσῶν τοῦ ἦτο λίαν βοηθητικὴ εἰς τὴν μεταγλώττισιν τῶν ἔργων τούτων, διὰ τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ἐπετύχαιεν ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ καὶ ἐμμέσως τοῦ σκοποῦ τοῦ, διδάσκων οὕτω τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ξένων πρὸς τὸ παρελθὸν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Διὰ τῆς γνώσεως τῶν ξένων γλωσσῶν παρηκολούθει πλὴν τούτου ὁ Ρήγας τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Εὐρώπης καὶ ἤντλει διδάγματα ὠφέλιμα διὰ τὸ μέγαλον του σχέδιον. Διότι ὁ Ρήγας δὲν ἐπρόκειτο ἀπλῶς νὰ διδάξῃ θεωρητικῶς τὸ ἔθνος, ἀλλὰ ἦτο ἀποφασισμένος τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν νὰ μεταβάλλῃ εἰς πρᾶξιν τόσοσιν διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἔργου τῆς ἀπελευθερώσεως ὅσον καὶ διὰ τῆς καταλλήλου ὀργανώσεως αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ρήγα ὄχι μόνον δι' ἱστορικὰ ζητήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γεωγραφίαν καὶ τὰς θετικὰς ἐν γένει ἐπιστήμας. Τοῦτο δεικνύει σαφῶς, πόσον εὐρείαν ἀντίληψιν εἶχε τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον ἀνελάμβανε, ἀλλὰ καὶ πόσον διέφερε τῶν ἄλλων διδασκάλων τοῦ Γένους. Μέσα εἰς τὴν εὐρείαν ταύτην ἀντίληψιν πρέπει νὰ ἐνταχθῇ καὶ ἡ ποιήσις του. Πιθανὸν ἢ μόρφωσις τοῦ Ρήγα νὰ μὴ ἦτο ἐξαιρετικὰ μεγάλη, ὅπως ἄλλων — τὴν ἀπέκτησεν, ὡς γνωστὸν εἰς τὰ Ἀμπελάκια, ὅπου ἤκμαζε περίφημος σχολὴ — καὶ δὲν εἶχε τὸ πανεπιστημιακὸν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν χρίσμα, ἀλλ' εἶχε πολλὰς εὐκαιρίας καὶ διὰ τῆς αὐτοδιδάκτου μεθόδου καὶ διὰ τῶν ἐπαφῶν τὸν πρὸς μεγάλα κέντρα, ὅπως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, τῆς Βιέννης, τῆς Βενετίας κλπ. νὰ ἀναπλάσῃ ἑαυτὸν πνευματικῶς, καὶ τοῦτο τοῦ ἔδιδε τὸ δικαίωμα νὰ γίνῃ πνευματικὸς καὶ πολιτικὸς ἡγέτης τοῦ ἔθνους. Ἡ μετάβασις του ἰδίᾳ εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς μία τῆς ζωῆς του περιπέτεια, ἀλλ' ὡς συνυφασμένη μὲ τὸ γενικώτερον πρόβλημα τοῦ τὸν ἀπασχολεῖ, τὸ τῆς πνευματικῆς διαφωτίσεως τοῦ δουλεύοντος Γένους. Ἡ γνωριμία του με τοὺς Φαναριώτας τὸν ὠφέλει διττῶς, θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς, ἡ ἐπαφή του με τὰ θρησκευτικὰ κέντρα τὸν ἐνίσχυεν εἰς τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ δὲ σχέσις του με τοὺς Ὑψηλάντας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγοὺς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν τὸν εἰσήγεν εἰς τὰ μυστήρια τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας καὶ τὰς δολοπλοκίας τῆς.

Αἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων, εἰς τὰς ὁποίας προέβη ἐξυπηρετοῦσιν ἀναμφισβητήτως τὸν σκοπὸν τοῦ τοῦτον. Εἶναι κατὰ ταῦτα λανθασμένη ἢ γνώμη τοῦ Φ. Μιχαλοπούλου (Ρήγας ὁ Βελεστινῆς σελ. 40) ὅτι ὁ Ρήγας διέκειτο ἀντίθετα πρὸς τοὺς ἄλλους συγχρόνους του ἐποῦ ἐπίστευαν πῶς πρό

πάσης επαναστατικής κινήσεως έπρεπε να προηγηθῆ μιὰ πνευματικὴ κίνηση ἀνάλογη... ὅτι πολιτικώτερος αὐτὸς ἔκρινε πὼς κάθε ἔθνικὴ κίνηση ἔπρεπε νὰ ρυθμίζεται σύμφωνα με τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασι τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ στηρίζεται πάνω σ' ἑξαιρετικούς πολιτικούς συνδυασμούς». Οἱ πολιτικοὶ συνδυασμοὶ ἦλθαν, ὅταν ἔπρεπε νὰ εὐρεθῶσι στηρίγματα τοῦ ἀρχομένου ἔργου, δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ κίνητροι τοῦ κηρύγματος τῆς ἔθνικῆς ἀπελευθερώσεως. Ἡ διαφορὰ μόνον τοῦ Ρήγα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πνευματικούς ἀνθρώπους τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς του εἶναι ὅτι, ὡς εἶπον, αὐτὸς μόνος κατάρθωσε τὴν θεωρίαν νὰ μεταβάλλῃ εἰς πράξι καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν καὶ διαφώτισιν. Τὸ ἔργον του δὲν εἶναι νεφελῶδες, ἀλλ' ἔμπρακτος ἐφαρμογὴ θεωριῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐπίστευεν. Ὁ βιογράφος καὶ συνεργάτης του Περραιβὸς γράφει πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του : «Αἱ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἱεραὶ συμβουλαὶ καὶ παραινέσεις του ἐνέπνευσαν ἱκανὸν ἐνθουσιωμὸν εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ ἀπὸ ἐκείνης τῆς ὥρας ἀπεφάσισα νὰ συναγωνισθῶ καὶ συγκινδυνεύσω ὑπὲρ τῆς πατρίδος». Αὐτὴν τὴν ἰδεολογίαν ἐνέπνεεν ὁ Ρήγας εἰς τοὺς συνεργούς του.

Τὸ ἔργον ἐκεῖνο τοῦ Ρήγα, εἰς τὸ ὁποῖον διαφαίνεται ἡ προσήλωσις του εἰς τὸ παρελθόν τοῦ ἔθνους του καὶ ἡ προσπάθειά του πρὸς διαφώτισιν τῶν ὁμοεθνῶν του ἐπὶ τῆς μελετωμένης ἐξεγέρσεως, εἶναι ἡ περιώνυμος «Χάρτα» του καὶ τὸ διάγραμμα τῆς νέας πολιτείας, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδημιούργει διὰ τῆς καταλύσεως τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα πολιτικὴ διοίκησι τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας». Ἡ «Χάρτα» του ἦτο τετρασπίος χάρτης διαστάσεων 2,07Χ2,07 μ. καὶ περιελάμβανε πάσας τὰς πρὸς ἐξέγερσιν χώρας τῆς Βαλκανικῆς μέχρι τοῦ Σαοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Λυκίας καὶ τῆς Βιθυνίας, ἀνέγραφε δὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα γεωγραφικὰ ὀνόματα τῶν ὑπὸ ἐξέγερσιν χωρῶν καὶ περιέβαλλεν εἰς τὰ περιθώρια μὲ εἰκόνας ἐρειπίων καὶ ἀρχαίων νομισμάτων. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, ἡ Σαλαμίς, αἱ Πλαταιαί, αἱ Θερμοπύλαι, οἱ Δελφοί, ἡ Κωνσταντινούπολις κ.λ.π. εἰκονίζονται εἰς αὐτὰ καὶ μαρτυροῦσι τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Ρήγα διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ συνεπῶς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ὅ,τι ἤθελε νὰ ἀναστήσῃ ἔπρεπε νὰ ἦτο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐκείνου. Διὰ τοῦτο πρότυπόν του ἦτο ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν εἰκόνα μετὰ σημειώσεων περὶ τοῦ Μακεδόνης βασιλέως. Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης διδάσκαλος τοῦ Κισσοῦ εἶχεν ἀκολουθήσει καὶ αὐτὸς τὴν ὑπὸ πλείστων ἄλλων διδασκάλων τοῦ Γένους χαραχθεῖσαν γραμμὴν, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ἦτο ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁδηγὸς καὶ ἐμπνευστὴς εἰς τὴν νέαν ἐξέγερσιν. Ἡ Χάρτα τυπωθεῖσα εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων διενεμήθη καταλλήλως εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ «μετὰ τὸ σκοπὸ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Γένους». Ποίαν σημασίαν ἀπέδιδεν ὁ Ρήγας εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν ταύτην τοῦ ἔθνους του, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν πρόλογον εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἔκδοσιν «Ἀπαθίσματος Φυσικῆς», εἰς τὴν ὁποίαν λέγει τὰ ἑξῆς : «Ὅντας φύσει φιλέλλην, δὲν εὐχαριστήθην μόνον ἀπλῶς νὰ θρηνησῶ τὴν κατάστασιν τοῦ Γένους μου, ἀλλὰ καὶ συνδρομὴν νὰ ἐπιφέρω ἐπάσχισα, ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί...» Καὶ κατωτέρω : «Μοῦ φαίνεται πὼς ἀνατρέφοντας τὸν νέον, χωρὶς νὰ καταλαμβάνῃ τίποτε ἀπὸ ὅσα τοῦ λέγουν δὲν ὠφελεῖται τίποτε». Ἀναμφιβόλως καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐνδιαφέρον του τὸν ἐβοήθησεν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς Χάρτας ὑπὸ τοιαύτην μορφήν.

Διότι αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς δύνανται καὶ σήμερον νὰ ἔχωσιν ἀξίαν ὄχι μόνον ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ φυσιογραφικὴν.

Παραλλήλως πρὸς τὴν Χάρταν ὁ καταστατικὸς χάρτης τοῦ νέου μετὰ τὴν ἐξέγερσιν μέλλοντος νὰ ἰδρυθῆ κράτους εἶναι τεραστίας σημασίας διὰ

τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις τοῦ Ρήγα καὶ διὰ τοὺς σκοποὺς του, εἰς τοὺς ὁποίους διὰ τῶν κηρυγμάτων του περὶ ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ἔτεινε. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως περὶ ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος ἐνίσχυσον τὸν Ρήγαν εἰς τὰς ἐθνικὰς του ἀπόψεις, καὶ ὁ νέος καταστατικὸς χάρτης τοῦ ὑπὸ ἴδρυσιν κράτους εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰς ἐν Γαλλίᾳ γενομένης ἐφαρμογὰς τῶν νέων κηρυγμάτων. Ἄλλ' ὁ κύριος χαρακτήρ τῆς νέας πολιτείας ἦτο καὶ παρέμεινεν ἐθνικὸς ἀναποκρινόμενος εἰς τὰς προσωπικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ρήγα, ὡς ἡ μόρφωσις καὶ ἡ μακρὰ του πείρα διέπλασαν. Αὗται εἶναι αὐτόσημοι πρὸς τὰς ἐθνικὰς βλέψεις, ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διότι ὁ Ρήγας ἦτο γνήσιον τέκνον τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος, ἡ δὲ διαμόρφωσις του εἰς τῆσδε φυσιογνωμίαν ἐγένετο ἤδη κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς Θεσσαλίαν, εἰς ἄγιον Ὄρος, εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, ὡς ἀνωτέρω ἐλέγχθη (βλ. Φ. Μιχαλόπουλλον ἔ. ἀ. σελ. 6), πρὸ τοῦ ἀκόμῃ ἡ Γαλλικὴ ἐπαναστάσις συγκλονίσῃ τὸν κόσμον μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κηρυγμάτων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς. Ἢδη, ὅτε ἐγκατέλιπε νεαρῶτατος τὴν Θεσσαλίαν, εἶχεν ὠλοκληρωμένην τὴν περὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων ἀντίληψίν του. Ἡ περαιτέρω του ζωὴ καὶ αἱ πρὸς τὰ μεγάλα κέντρα ἐπαφαί του ἀπλῶς ἐνίσχυσαν καὶ κατέστησαν βαυθέραν τὴν ἀντίληψιν ταύτην.

Πῶς διεπλάσθη ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Ρήγα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ δαμονῆς του, ἔχουν ἤδη ἐκθέσει οἱ ποικίλοι ἱστορικοὶ καὶ βιογράφοι του οἱ ἀσχοληθέντες μετὰ τὴν προσωπικότητά του. Εἰς τὸ ἀρματολικί τοῦ Ζήρη, ὅπου ὑπηρετήσεν, εἶδεν ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἀρετὴν, ὡς διέλαμπεν εἰς τὴν μορφήν τοῦ Ἡρακλέους ἢ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων. Ἐκεῖ ἡ ζωὴ του εἰς τὰ βουνά, τοῦ προσεπέριζεν ἤδη ὅτι ἡ θεωρητικὴ μόρφωσις καὶ ἡ μελέτη τοῦ εἶχον παράσχει ὡς ἔμπρακτον ἐφαρμογὴν καὶ ἔτσι θεωρία καὶ πράξις του εἶναι ἑλληνικὸν ἰδανικὸν εὕρισκον ἕνα ἄρρηκτον συνδυασμὸν εἰς τὴν ζωὴν του. Καὶ τὸ ὅτι τὸν Ἡρακλέα εἶχε περαιτέρω ὡς σύμβολόν του εἰς τὰς ἐνεργείας του δεικνύει ἀκριβῶς, ποία ἦτο ἡ ροπή του. Διότι ὁ ἥρωας τῆς μυθολογίας εἶναι καὶ τὸ ἰνδαλμα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων. Ὁ Ἡρακλῆς δὲν εἶναι μόνον ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς ἥρωϊκῆς ἀνδρείας, εἶναι ἡ συνισταμένη πάσων τῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, σωματικῶν καὶ πνευματικῶν, ὡς αὐτὰ διεπλάσθησαν εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἔννοια τῆς εὐεργεσίας τοῦ ἀρχοντος, ἡ ἔννοια τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἀνωτέρων ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, ἡ ἔννοια τῆς ὀρθῆς πολιτικῆς κατευθύνσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως, ὅλα αὐτὰ μαζὶ δεικνύουσιν ὅτι ὁ Ρήγας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἡράκλειον μορφήν ἔτρεφεν αὐτὸν ὡς πρότυπον καὶ ἤντλει ἀπὸ αὐτὸν ὡς σύμβολον τὰς δυνάμεις διὰ τὸ μεγαλειῶδες του ἐξόρμημα.

Καὶ τὸ διάγραμμα πολιτείας τοῦ Ρήγα παρ' ὅλον ὅτι ἐξαιρετικῶς παρουσιάζει τὰ στοιχεῖα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς αὐτήν, εἰς τὴν πραγματικότητά περιέχει πολλὴν κατανοήσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως. Τοῦτο ἔχουν ὑπ' ὄψιν του ὁ Ρήγας ὠρίζε τὴν παιδείαν ὡς ἀναγκαίαν ὑποχρέωσιν τῆς πολιτείας ταύτης, διότι, ὡς ἔλεγεν (ἄρθρ. 22 παρ' Ἐμάντω, Ἄνεκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή σελ. 45. Πρὸβλ. 16), «ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μετὰ τὴν ὁποῖαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. . . . νὰ ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς». Τοῦτο ἀκριβῶς δεικνύει, πόθεν καὶ αὐτὸς ἤντλει τὰς ἀπόψεις του. Ἀκόμῃ δὲ περαιτέρω (ἄρθρ. 23 ἔ. ἀ.) τονίζει : «Ἡ κοινὴ ἐπιβεβαίωσις καὶ σιγουρότης τοῦ κάθε πολίτου συνίσταται εἰς τὴν ἐνέργειαν ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἦγουν νὰ στοχαζώμεθα, πῶς, ὅταν πάθῃ ἕνας τίποτε κακόν, ἐγγίζονται ὅλοι, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ βεβαιώσωμεν εἰς τὸν κάθε ἕνα τὴν μεταχειρίσιν καὶ τὴν προφύλαξιν τῶν δικαίων του· αὐτὴ ἡ σιγουρότης θεμελιώνεται ἐπάνω εἰς τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ

ἔθνους, ἤγουν ὄλον τὸ ἔθνος ἀδικεῖται, ὅταν ἀδικῆται ἓνας πολίτης». Ποῖος ἀναγινώσκων τὰς ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ τῆς πολιτείας τοῦ Ρήγα ἀπόψεις δὲν θά ἐνθυμηθῆ τὴν τελευταίαν δημηγορίαν τοῦ Περικλέους παρὰ Θουκυδίδη, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν πολιτικὴν διαθήκην τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ λέγοντος : «Ἐγὼ γὰρ ἠγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθομένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην». Διαγράφων περαιτέρω ὁ Ρήγας τὸ θεμέλιον τῆς πολιτείας τονίζει ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον «παρασταίνει τὸ «ἔθνος», ὅχι δὲ μόνον οἱ πλοῦσοι ἢ οἱ προεστοὶ (κοτζαμπάσηδες) (Βλ. σελ. 59 Ἀμάντου ἄρθρ. 21). Τοῦτο μᾶς ἐνθυμίζει πάλιν τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Περικλέους ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λεγόμενον : «Καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους, ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται... κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἐν τῷ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεόν ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται». Καὶ ὁ Ρήγας συγκεκριμένως ἐπαναλαμβάνει τὸ αὐτὸ : «Κάθε προκομμένος κάτοικος μετερχόμενος τὰ δίκαια τοῦ πολίτου εἶναι ἄξιος νὰ ἐκλεχθῆ εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τῆς δημοκρατίας».

Αἱ λεπτομέρειαι τῆς ὄλης πολιτείας εἶναι διαγεγραμμέναι ἐπὶ τῇ θάσει τῶν προνοιῶν τοῦ γαλλικοῦ συντάγματος. Τοιαῦτα εἶναι τὰ κεφάλαια περὶ ποινῶν, περὶ συναθροίσεων τοῦ λαοῦ, περὶ τοῦ νομοδοτικοῦ σώματος καὶ τῶν ἔργων του, περὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ, περὶ πολιτικῆς καὶ ἐγκληματικῆς δικαιοσύνης, περὶ τῶν δυνάμεων τῆς δημοκρατίας κλπ., μολοντί καὶ εἰς ταῦτα ἀκόμη ὑπάρχει ὡς θάσις ἢ ἐλληνικὴ δημιουργία, ἢ ὅποια ὑπῆρξε καὶ τῆς γαλλικῆς καὶ ἄλλων πολιτειῶν τὸ πρότυπον. Ἄλλ' αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ δὲν εἶναι αἱ ἐπὶ μέρους λεπτομέρειαι, ἀλλ' ὅτι, διακρίνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν ὡς θεμέλιος λίθος. Καὶ αὐτὸς ἀντλεῖ τὴν ἀρχὴν ἀμέσως ἀπὸ τὰ γνήσια ἀρχαῖα ἐλληνικὰ πρότυπα. Κατὰ ταῦτα εἶναι ἐντελῶς λαθασμένη ἢ ἀποφῆς τοῦ Φ. Μιχαλοπούλλου ἢ διατυπωθεῖσα εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἔργον του (σελ. 33) «ὅτι ὁ Ρήγας, ὅπως καὶ ὁ Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος ἤθελε ἢ ἀναγέννηση τοῦ νεογραικοῦ κόσμου νὰ συντελεσθῆ μὲ τὰ πιὸ συγχρονισμένα μέσα καὶ τὴ διακοπὴν κάθε δεσμοῦ μὲ τὸ παρελθόν». Τὸ παρελθὸν διὰ τὸν Ρήγαν ἦτο ἡ πηγὴ ἐμπνεύσεως τοῦ παρόντος. Πλὴν ὁμως τῶν ζητημάτων τούτων, τὰ ὅποια μᾶς δεικνύουσιν ὅτι ὁ Ρήγας ἦτο συνεχιστὴς τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων, περαιτέρω ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ χαρακτῆρος τῆς νέας πολιτείας, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀντελαμβάνετο ἀντιθέτως πρὸς τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν ὡς δημοκρατίαν σύμφωνα καὶ πρὸς τὴν δημοκρατικὴν προκήρυξιν, ἔστω καὶ ἂν συχνὰ τὴν ὀνομάζει «βασίλειον». Ὁ ὄρισμός τῆς πολιτείας ταύτης ἀποτελῶν τὸ πρῶτον καὶ βασικὸν ἄρθρον αὐτῆς εἶναι σημαντικώτατος ὅχι μόνον διὰ τὰς πολιτειακὰς θεωρίας τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀντίληψιν περὶ τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι θά ἀπῆρτιζον αὐτήν, καὶ περὶ τῆς θέσεως πάντων τούτων μέσα εἰς μίαν ἐλληνικὴν δημοκρατίαν. Διότι, ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ, τοῦτο εἶναι ἓνα ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ σημερινοὶ δῆθεν ἐπιστήμονες τοῦ διαλεκτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ οἱ κήρυκες τῶν πανανθρωπίνων ἰδανικῶν, διὰ νὰ δεῖξωσιν ὅτι δῆθεν ὁ Ρήγας ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τῆς βαλκανικῆς ὁμοσπονδίας μὲ ἰσότητα πάντων τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ διὰ τῆς ἐνώσεως πάντων τούτων εἰς ἓνα ἐνιαῖον κράτος. Τὸ ζήτημα τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν μὲ ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα, ἂν θελήσωμεν νὰ ρίξωμεν ἓνα ταχύ θλέμμα εἰς τὸν ὄρισμόν τῆς πολιτείας τοῦ Ρήγα. Λέγει λοιπὸν οὗτος ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς : Ἄρθρ. 1. Περὶ τῆς δημοκρατίας : «Ἡ ἐλληνικὴ δημοκρατία εἶναι μία, μὲ ὄλον πού συμπεριλαμβάνει εἰς τὸν κόλπον τῆς διάφορα γένη καὶ θρησκείας δὲν θεωρεῖ τὰς διαφορὰς τῶν λατρειῶν μὲ ἐχθρικὸν μάτι· εἶναι ἀδιαίρετος μ' ὄλον πού ποταμοὶ καὶ πελάγη διαχωρίζουν τὰς ἐπαρχίας της, αἱ ὁποῖαι ὄλαι εἶναι συνεσφιγμένον ἀδιάλυτον σώμα». Ἡτοι εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Ρήγας ἐπεδίωκε τὴν ἰδρυσὶν τῆς μεγάλης

ταύτης δημοκρατίας εἰς τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα διελάμβανεν ἡ Χάρτα του, ἦτοι εἰς ὅλην τὴν Βαλκανικὴν, μέρος τῆς Μεσογείου καὶ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας, διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν μετ' ἄλλην ἐπικράτειαν περιλαμβάνουσαν μὲν πάντας τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις λαοὺς καὶ ἀπολαύοντας θρησκευτικῆς καὶ φυλετικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὄντας πάντας μέλη μίᾳς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας καὶ οὐχὶ παμβαλκανικῆς. Διὰ τοῦτο ἀλλασχοῦ (Ἀμάντου ἑ.ἀ. σελ. 49 ἄρθρ. 22) θεωρεῖ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὸ νέον κράτος. Ἐζήτησε δηλ. ὁ Ρήγας σαφῶς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας διὰ μίᾳς νέας ἐπικρατείας ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἐπὶ δημοκρατικῶν θάσεων. Εἰς ταύτην θὰ ὑπήγοντο πάντες οἱ λαοὶ τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν ἰδιαν τῶν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐντασσόμενοι εἰς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ποῦ θὰ εἶχε τὸ νέον τοῦτο κράτος.

Ποία ἡ θέσις τῶν διαφόρων λαῶν μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοκρατίαν, καθορίζεται διὰ τοῦ ἄρθρου 26 τῆς ἐκθέσεως : «Κανένα μέρος τοῦ λαοῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δύναμιν ὄλου τοῦ ἔθνους, κάθε μέλος ὁμως τοῦ αὐτοκράτορος λαοῦ συναγόμενον ἔχει δικαίον νὰ εἰπῇ τὸ θέλημά του μετ' ἰσότητα ἐλευθερίαν». Ἔτσι ἀντελαμβάνεται ὁ Ρήγας τὴν κυριαρχίαν τοῦ συνόλου καὶ τὴν θέσιν τοῦ μέρους μέσα εἰς τοῦτο τὸ σύνολον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξεμηδένιζε τὸ μέρος. Μεταξὺ δὲ ὄλων τούτων δὲν ἐκήρυττε τὸ μῖσος καὶ τὸν αἰώνιον πόλεμον, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἐνδιαφερόνται πάντες διὰ τὰ δίκαια τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἄρθρον 34 τῆς ἐκθέσεως (σελ. 51) ἔλεγεν : «Ὁ Βούλγαρος πρέπει νὰ κινηταί, ὅταν πάσῃ ὁ Ἕλληνας, καὶ τοῦτος πάλιν δι' ἐκεῖνον καὶ ἀμφοτέροι διὰ τὸν Ἀλβανὸν καὶ τὸν Βλάχον». Τοῦτο εἶναι σημεῖον δυνάμενον νὰ παρεξηγηθῇ. Μὴ λησμονώμεν ὁμως, ὅτι πάντες οὗτοι θὰ εἶναι πολῖται ἐνὸς κράτους, τὸ ὁποῖον θὰ ὀνομάζεται «Ἑλληνικὴ Δημοκρατία».

Κατὰ ταῦτα ὁ Ρήγας ἰδρύων εἰς τὴν θέσιν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας τὴν Ἑλληνικὴν Δημοκρατίαν συμπεριλαμβάναν ἐν πλήρει συνειδήσει πάντας τοὺς λαοὺς ἐκείνης, ἐνῶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ἐζήτει τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἔζων οὗτοι ἐν εἰρήνῃ μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Δημοκρατίᾳ. Εἰς ταύτην θὰ περιλαμβάνοντο καὶ οἱ Τούρκοι ἀκόμη οἱ δυσηρησθημένοι κατὰ τοῦ τυράννου. Διὰ τοῦτο προήλθεν εἰς συνενόησιν μετ' ὅλον τὸν Πασᾶν τοῦ Βιδινίου Πασβάνογλου καὶ μετ' ὅλον τὸν Ἀλῆν τῶν Ἰωαννίνων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο εἰς τὴν θρακίαν ἔκθεσιν περὶ τῆς συλλήψεως τοῦ Ρήγα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, ὡς ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ὑπὸ Λεγκράνδ (ἀρ. 2) λέγονται καὶ τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουσιν ἐπαρκῶς τὰς προθέσεις τοῦ Ρήγα (σελ. 7 κ. ἑ.) : «Ὁ Ρήγας, ὅστις θεωρητέος ὡς αὐτοκρατορικός, εἶχε συλλάβει μετ' ἄλλων Ἑλλήνων τὸ σχέδιον νὰ μετασθῇ εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Μωρέως πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας ἀντάρτας Μανιάτας, νὰ ἐλκύσῃ τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, νὰ κηρύξῃ ἀπανταχοῦ ἐλευθερίαν, ἔπειτα δὲ βοηθούμενος ὑπ' αὐτῶν νὰ ἐλευθερώσῃ διὰ τῆς θίας ὅλην τὴν χερσόνησον τοῦ Μωρέως ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, μετὰ δὲ ταῦτα νὰ εἰσελάσῃ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν αὐτῶν εἰς τὴν Ἠπειρον, ν' ἀπολυτρώσῃ τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, συγχρόνως δὲ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν κατὰ τὴν παραλίαν εὐρισκομένων Ἑλλήνων τῶν καλουμένων Κακοσουλιωτῶν καὶ τέλος ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν τελευταίων τούτων λαῶν νὰ κινήσῃ εἰς γενικὴν ἐπανάστασιν πάσας τὰς λοιπὰς τουρκικὰς ἐπαρχίας, ἦτοι τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ νὰ ρυθμίσῃ πάσας κατὰ τὸ γαλλικὸν σύστημα. Οὕτως ἔκρινεν ἡ αὐστριακὴ ἀστυνομία τὰ σχέδια τοῦ Ρήγα.

Καὶ εἰς τὴν σύντομον ἔκθεσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὰ αὐτὰ ἀναγράφονται μετ' ἰσότητα ὅτι τὰ πλοῦσια μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος θὰ ἔδιδον τὸ χρῆμα, οἱ κάτοικοι τὰ ὄπλα καὶ τὰ τρόφιμα. Καὶ περαιτέρω ἡ ἔκθεσις

προσέθετεν : «Ὡς προπαρασκευαστικὸν μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνέταξε καὶ διέδωκεν ὁ Ρήγας σφόδρα ἐπαναστατικὸν τραγοῦδι, τὸν θούριον ὕμνον, ἠτοίμασε χάρτας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν γειτονικῶν χωρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς ἀπέτωσε ἀπὸ 12 φύλλα, ἐτύπωσε δὲ μέγαν ἀριθμὸν ἀντιτύπων, μετέφρασεν ἑλληνηστὶ τὸ τέταρτον μέρος τοῦ βιβλίου «Ἀνάχαρσις» μὲ πολιτικὰς σημειώσεις καὶ τὸν ἠθικὸν τρίπου» ἐξέδωκεν εἰκόνας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀνδρείας του· ἐπώλησεν ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω μέρος εἰς πολλοὺς Ἕλληνας ἐνταῦθα, τὰ πολλὰ ὁμως ἔστειλεν εἰς τὴν Μολδαβίαν, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ κάμῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας αἰσθητὴν τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς σημερινῆς τῶν καταστάσεως». Καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον εἶναι πολὺ ὀρθὴ ἡ ἑρμηνεία τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ρήγα ὡς πρὸς τὸ πνευματικὸν μέρος τοῦ ἔργου του καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ παρελθόντος, ὡς ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα ὁ αὐστριακὸς ὑπουργός. Νὰ κάμῃ, λέγει, αἰσθητὴν τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς σημερινῆς τῶν καταστάσεως (βλ. τὰ ἔγγραφα παρ' Ἀμάντω σελ. 181 κ. ἐ. πρὸβ. σελ. 85, ἔγγρ. 18). Αὕτῃ ἦτο ὀρθοτάτη κρίσις τοῦ αὐστριακοῦ ὑπουργοῦ.

Σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο καθώριζε τὰ ἐξῆς καὶ εἰς τὴν νέαν πολιτείαν (βλ. ἀρθρ. 35 τοῦ παραρτήματος εἰς τὴν ἔκθεσιν σελ. 51) : «Ὁταν ἡ διοίκησις θιάζῃ, ἀθετῇ, καταφρονῇ τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ δὲν εἰσακούῃ τὰ παράπονά του, τὸ νὰ κάμῃ τότε ὁ λαὸς ἢ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ ἐπανάστασιν, νὰ ἀρπάξῃ τὰ ἄρματα, καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους του, εἶναι πλέον ἱερὸν ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά του καὶ τὸ πλέον ἀπαραίτητον ἀπὸ ὅλα τὰ χρέη του». Ἡ ἐξέγερσις λοιπὸν τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῇ ἐλεύθερος ἀπαλλαττόμενος τοῦ τυράννου. Διὰ τοὺς Ἕλληνας τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐκθέσεων κατὰ τὴν σύλληψίν του, ἦτο πρὸ πάντων ζήτημα ἱκανοποιήσεως τῆς ἔθνικῆς παραδόσεως αὐτῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Ρήγας συνέδεε πάντα τὰ σχέδιά του, ἀλλ' ἡ ὁποία ἐνετάσσετο εἰς τὴν γενικώτεραν ἀντίληψιν περὶ ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ αὐστριακοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἀνέφερα διαλαμβάνονται καὶ τὰ ἐξῆς ἀξιοσημειώματα : «Ὁ μυστικὸς πόθος τῶν Ἑλλήνων ἀνεκάθεν κατηυθύνετο πρὸς τὸν σχηματισμὸν αὐτοτελοῦς ἔθνους». Διὰ τὴν αὐστριακὴν ὁμοῦ ἀστυνομίαν ἡ περιπτώσις τοῦ κινήματος τοῦ Ρήγα παρουσίαζε καὶ ἄλλην ὁποσιν. Εἶναι αὕτη ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν τοῦτο θὰ ἴσκει εἰς τὰ γενικώτερα προβλήματα τῆς Εὐρώπης, ἴδια δὲ τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας. Ἡ ἔκθεσις τοῦ αὐτοῦ ὑπουργοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον λέγει τὰ ἐξῆς : «Ἄν καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τῶν κατηγορουμένων ἀπηυθύνοντο μόνον ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, καὶ ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἐν τούτοις ἡ διεξαγωγή αὐτῶν ἤθελεν ἔχει πάντοτε ἐπιβλαβὴ ἐπίδρασιν εἰς τὰς κληρονομικὰς πολιτείας τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, διότι κάθε θιασὰ μεταβολῆ τοῦ πολιτεύματος γειτονικοῦ κράτους συνεπάγεται τὸν κίνδυνον ὁμοίας περαιτέρω μεταβολῆς καὶ ὁ κίνδυνος οὗτος εἰς τὴν ἡμετέραν περιπτώσιν εἶναι τοσοῦτ' ἀπειλητικώτερος, καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες εἰς ὅλας τὰς χώρας διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἠθῶν εἶναι στενωτάτα συνδεδεμένοι καὶ ἐὰν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἀπαεῖ ἤθελεν ἀναπτυχθῆ εἰς χώραν τινὰ καὶ ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀσκήσῃ ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ μετεδίδετο εἰς τὰς ἄλλας χώρας ὡς ἠλεκτρικὸς σπυθῆρ».

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ αὐστριακοῦ ὑπουργοῦ τοῦ ὑπευθύνου διὰ τὴν τάξιν εἰς τὴν αὐστριακὴν αὐτοκρατορίαν ὄχι μόνον ἑρμηνεύουσιν ἄριστα τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς μελετηθείσης ἔθνικῆς ἐξεγέρσεως ὑπὸ τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦσιν ἓνα μέγιστον ἔπαινον καὶ ἄριστον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἐπι-

κρατούντος πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τῶν τότε χρόνων, ὡς τοῦτο κατενόησαν οἱ ξένοι. Δὲν θὰ εἶχομεν νὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς ὡς "Ἕλληνες τίποτε περισσότερον εἰς τὰ λόγια αὐτά. Προσέθετε δὲ περαιτέρω ὁ ὑπουργὸς : «Πρέπει τὰ ὑπὸ κατηγορίαν πρόσωπα χωρὶς ἄλλας διατυπώσεις νὰ ἐξορισθοῦν ἀπὸ τὰς πολιτείας τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ὡς πάντοτε σφόδρα ἐπικίνδunami εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους». Ἐπιγραμματικὴ ἀκολουθεῖ ἡ σύντομος, ἀλλὰ περιεκτικὴ ἀπόφασις τοῦ αὐτοκράτορος σημειωθεῖσα ἰδιοχείρως εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ ὑπουργοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν : «Τὰ ἄτομα αὐτά πρέπει ἀμέσως χωρὶς ἄλλας διατυπώσεις νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν σύμφωνα μὲ τὴν ἀνωτέρω πρότασιν» Φράντζ (βλ. Κ. Ἀμάντου ἔ. ἀ. σελ. 191).

Παρὰ τὴν καθαρὰν ὁμῶς ταύτην ἐρμηνείαν τοῦ κινήματος τοῦ Ρήγα, ὡς διαφαίνεται ἀπὸ ἐπίσημα ἔγγραφα, δὲν εἶναι ὀλίγοι οἱ παρεξηγήσαντες τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ. Ἐτελὼς ἀνιστορήτως ἀπεδόθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ρήγα κοινωνικὸς χαρακτῆρ ἢ ὑπὸ ἄλλων ἐλληνιστικῶν, ἐνῶ πρόκειται περὶ σαφοῦς ἐθνικοῦ κινήματος. Οὕτω ὁ Φ. Μιχαλόπουλλος λέγει (Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς σελ. 64) : Κατὰ τὶς περιόδους τοῦ θὰ πρόσεξε ὁ Ρήγας πῶς τὸ κυριαρχικὸ στοιχεῖο ἀνάμεσα τῶν Βαλκανικῶν λαῶν ἦτο τὸ νεογραικικὸ καὶ πῶς, ἂν ἐπιχειροῦσε μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, σ' αὐτὸ θάπρεπε νὰ βασίζεται. Τὶς ἀντιλήψεις αὐτὲς ἀποτύπωσε ὁ Ρήγας μέσα στὴ Χάρτα του, ὅπου καθώρισε τὰ ὅρια καὶ τὸ χῶρον τῆς δράσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη πίπτει μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, ἀλλὰ καὶ γρονθοκοπεῖται πρὸς ὅσα ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀλλαχοῦ ὑποστηρίζει, ὅτι δηλ. τὸ κίνημα εἶχε χαρακτῆρα ἐθνικόν (βλ. σελ. 102). Γρονθοκοπεῖται ἀκόμη καὶ πρὸς ἄλλην ἄποψιν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὅτι ὁ Ρήγας «ἐπέζητησε τὸν πολιτικὸν συγχρονισμό τῶν Βαλκανικῶν λαῶν μὲ βάση τὶς πρὸ συγχρονισμένους ἀντιλήψεις. "Ἐβλεπε μακρὰ κ' ἴσως ὑπερτιμοῦσε τὶς τότε δυνάμεις τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου». Πόσον ὁμῶς τῶναντιον ὁ Ρήγας ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐδείχθη προηγουμένως μὲ τὰς ἐκθέσεις τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας καὶ τὰ ἴδια τοῦ ἔργου. Διὰ τοῦτο πολὺ ὀρθῶς ὁ Ντραμόν ἔγραφεν ἤδη τῷ 1867 : «Σὲ πολλὰς πόλεις τῆς Ρωμυλίας βλέπει κανένας μεγάλο χάρτη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Οὗτος εἶναι ἔργο τοῦ φιλοπάτριδος Ρήγα πού διέδωκεν αὐτὸν τριάντα χρόνια πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως σ' ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ χάρτης αὐτὸς εἶναι πολὺτιμο λείψανον. Πόσο δὲν συνετέλεσε, ὥστε νὰ κρατήσῃ μέσα στὶς καρδιὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν ἔφεση τῆς ἐλευθερώσεως. Ἦταν ἡ δόξα τῶν προγόνων πού κάθε στιγμή εἶχαν μπροστὰ στὰ μάτια τους» (Φ. Μιχαλοπούλου ἔ. ἀ. σελ. 65).

Ὁ Φ. Μιχαλόπουλλος προχωρεῖ εἰς τὰς κρίσεις τοῦ τὰς ἀλληλογρονθοκοπομένους ἀκόμη περισσότερο καὶ ζητεῖ ἰδίως σημερινὰς ἀντιλήψεις πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν Ρήγαν καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ σκέπτεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Δι' αὐτὸ ὁμιλεῖ περὶ νεογραικικοῦ ἔθνους χωριστοῦ ἀπὸ τὸ παλαιόν καὶ ἀποδίδει εἰς τὸν Ρήγαν προσπάθειαν ἐξελθνίσσεως τῶν Βαλκανίων, ὡσάν τὸ ὅλον ζήτημα νὰ ἦτο ζήτημα πολιτισμοῦ (σελ. 72 κ. ἑ.). Ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον τῶναντιον διακατεῖχε τὸν Ρήγαν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δράσεώς του μέχρι τοῦ τραγικοῦ του θανάτου, ἦτο, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους του ὡς συνεχιστοῦ μιᾶς μακρᾶς παραδόσεως. Καὶ ἡ σιμνενοήσις του μὲ τὸν μέγαν Ναπολέοντα πρέπει νὰ ἐνταχθῇ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν γενικὴν του προσπάθειαν, ἂν καὶ πρὸς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τούτων ὑπάρχουσι πολλὰ τὰ σκοτεινὰ σημεῖα. Καὶ ὅταν ὁ ἦρωας ὀδηγούμενος εἰς τὸ μαρτύριον πού συνετελέσθη πιθανῶς τὴν νύκτα τῆς 11. πρὸς τὴν 12. Ἰουνίου τοῦ 1798 καὶ ἠρωτήθη, ποῖοι ἦσαν οἱ μετ' αὐτοῦ συνωμόται ἀπήντησεν ἐπιγραμματικὰ : «τὸ ἔθνος ὅλον». Ἔτσι ἐπλάσθη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἀνέκδοτον μὲ τὴν φράσιν : «Ἐγὼ καλὸν σπόρον ἔσπειρα καὶ

τὸ "Ἔθνος μου θὰ θερίσῃ τὸν γλυκὺν καρπὸν τοῦ».

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ τὴν σύλληψιν, τὴν φυλάκισιν, τὰς ἀνακρίσεις καὶ τὸν θάνατον τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν σὺν αὐτῷ συμμαρτυρησάντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Κύπριος Ἰωάννης Καρατζάς, ὁ πρῶην κανδηλανάπτης τῆς ἐν Πέσθῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὸ πῶς ἀπεκαλύφθη ἡ συνωμοτικὴ ἐνέργεια, πῶς κατεσχέθησαν τὰ ἔγγραφα καὶ τὰ βιβλία του, πῶς ἴσως ἐπροδόθη ἀπὸ τὸν Οἰκονόμον, πῶς ὑπεβλήθη εἰς ἐξουχιστικὴν, ἀλλὰ μαρτυρικὴν ἀνάκρισιν, τὴν ἀπόπειραν αὐτοκτονίας του ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ἄλλα συναφῆ πρὸς τὸ μαρτυρικὸν του τέλος δὲν θὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα. Εἶναι ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον γνωστά καὶ ἄλλα χωρὶς νὰ εἶναι ἐξηκριβωμένα ἱστορικῶς ἐπῆραν ἤδη τὴν μορφήν τοῦ θρύλου. Πολλὰ μυστικά καὶ πολλές του σκέψεις ἐπῆρε μαζί του ἀσφαλῶς ὁ Ρήγας ὅταν στραγγαλισθεὶς ἐρρίθη εἰς τὰ θολὰ νερά τοῦ Δουνάβεως παρά τὸ Βελιγράδι. Ἄς τὰ ἀφήσωμεν ἡσυχα, χωρὶς νὰ ταράξωμεν περισσότερον τὴν γαλήνην πού τὰ σκεπάζει.

Οἱ γνήσιοι ὅμως Ἕλληνες καὶ οἱ πραγματικοὶ ἄνθρωποι ἐθρήνησαν τὸν χαμόν του, ὁ ὁποῖος συνέβη εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ κινήματος πού ἠτοίμαζε. Μέσα εἰς αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Κοραῆς, ὁ ὁποῖος ἤλεγξε τὴν ὑπεύθυνον αὐστριακὴν ἐξουσίαν. Οὗτος ἔγραφεν εἰς τὴν Ἀδελφικὴν Διδασκαλίαν : «Παρίστανται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμοι ἐμπροσθεν τοῦ τυράννου οἱ γενναῖοι οὔτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες. Ἴσως ταύτην τὴν ὥραν κατεβαίνει εἰς τὰς ἱερὰς κεφαλὰς τῶν ἢ μάχαιρα τοῦ δημίου, ἐκχέεται τὸ γενναῖον ἑλληνικὸν αἷμα ἀπὸ τὰς φλέβας τῶν καὶ ἵπταται ἡ μακαρία ψυχὴ τῶν, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ συγκατοικήσῃ μὲ ὄλων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀποθανόντων τὰς αἰδιμίους ψυχάς». Ἀλλὰ μὲ ποῖον πνεῦμα ἐδέχθησαν οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ ἀμέσως κατοπινοὶ τὸ νόημα τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Ρήγα καὶ πῶς ἐνόησαν τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν τῆς θυσίας του, μᾶς δείχνει τὸ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δημοσιευθὲν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ρήγα» πού εὐρέθη εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἰ. Καποδίστρια εἰς γαλλικὴν ἐκδοχὴν γενομένην ὑπ' ἐκείνου ἢ τῇ ὑποδείξει του. Δὲν εἶναι πάντως ἔργον τοῦ Ρήγα, ἀλλ' ἐγράφη ὑπὸ κάποιου μελετητοῦ τῆς ἱστορίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκτιμῆσει ἐπαρκῶς τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο μᾶς παρουσιάζει τὸν πρωτομάρτυρα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας μέσα ἀπὸ τὴν φυλακὴν του νὰ ἀντικρῶζῃ τὸν θάνατον μὲ ἀπόλυτον γαλήνην, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀπόλυτον βεβαιότητα νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀπευθύνεται μὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὰ ἀδελφία του, ὅπως λέγει, πού ἀφήνει γιὰ πάντα, ὕστερα πρὸς τὸν λαόν, εἰς τὸν ὁποῖον χρεωστῆι τὸ ὄνομά του, πρὸς τοὺς ἀρχοντας πού καλεῖ εἰς ὁμόνοιαν, εἰς τοὺς σοφοὺς πού καλεῖ νὰ ζυτηήσουν ἀπὸ τὴν ἀδικοφῶριαν καὶ ν' ἀφήσουν τὸν ἐγωῖσμόν, πρὸς τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς ναυτικούς, διὰ νὰ δώσουν τὸ παράδειγμα ἀρετῆς, εἰς τὸν κληρὸν πού εἶναι ὑπεύθυνος μπροστὰ στὸ Θεὸ καὶ στὴν πατρίδα ὄχι λιγώτερο καὶ κλείει τοὺς χαιρετισμοὺς μὲ μιὰν ἐπικλήσιν πρὸς ὄλους τοὺς Ἕλληνας. Τὰ τελευταῖα λόγια πού τοῦ ἀποδίδει ὁ ἄγνωστος αὐτὸς συγγραφεὺς τῶν χαιρετισμῶν ἀξίει, νὰ διαβαστοῦν εἰς τὸν σημερινὸν ἑορτασμόν τῆς ἐπετειοῦ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου κατὰ μετὰφρασιν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὀφειλομένην εἰς τὸν ἐκδότην τῶν Σπ. Θεοτόκην εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦ τιμωμένου ἡρώος, καὶ μὲ αὐτὰ θὰ κλείσω τὴν σύντομον αὐτὴν ἐπισκόπησιν τοῦ θαυμαστοῦ ἔργου τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας :

«Τὸ χάραμα προμάντεψα κί' ὄλα τὴν ἡμέρα τῆς πολιτικῆς σας ἀνάστασης. Τὸ καινούργιο αὐτὸ φαινόμενο δὲ θὰ φανῇ στὸν κόσμον παρά μαζί μὲ μεγάλους σεισμοὺς καὶ καταγίγδες. Ἡ γῆ σας θὰ ποτιστῆ μὲ αἷμα, ἢ φωτιὰ τοῦ πολέμου θὰ κάψῃ τὲς χῶρες σας καὶ σεῖς θὰ στρατοπεδέψετε μὲ τὰ ὄπλα στὰ χέρια, κάτω ἀπὸ τίς σημαῖες τῆς τιμῆς.

Οἱ ἴσκιοι τῶν προγόνων σας θὰ σᾶς ὀδηγοῦν στὸ ἡρωϊκὸ αὐτὸ στάδιο.

Οι γυναίκες σας, τὰ παιδιά σας θὰ σὰς ἀκολουθοῦν. Ὅ,τι κακὸ ὑπάρχει μεταξύ σας θὰ καταστραφῆ. Οἱ τιποτένιοι, οἱ κακοί, οἱ ἀνανδροὶ θὰ πεθάνουν ἢ θὰ φύγουν. Οἱ γεναῖοι, οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τῶν προγόνων σας, αὐτοὶ μόνοι θὰ μείνουν πεδίῳ τῆς δόξας.

Οἱ σοφοὶ θ' ἀφήσουν τὰ ὄπλα, γιὰ νὰ σὰς δώσουν νόμους. Θὰ δεχτῆτε τοὺς νόμους αὐτοὺς μ' ἐνθουσιασμό. Ἐπειτα ὁ πειρασμὸς θὰ σὰς κάμῃ νὰ τοὺς ποδοπατήσετε καὶ νὰ καταδιώξετε τοὺς νομοθέτας σας. Μὰ ἡ θύμηση τῆς σκλαβιάς καὶ τῆς δυστυχίας σας θὰ σὰς δείξῃ τὰ συμφέροντά σας καὶ θὰ φρονιμέψετε παρ' ὄλες τὲς ἔχθρες σας.

Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς θὰ μείνουν ἑκατατικοὶ μπρὸς στὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονός καὶ θὰ χαροῦν. Μερικοὶ ἡγεμόνες θ' ἀνησυχῆσουν καὶ θὰ ζήλῃσιν. Θὰ σὰς στείλουν πράκτορες καὶ πρέσβεις, γιὰ νὰ θάχουν πειστή πῶς δὲ μποροῦν νὰ σὰς ξαναρίξουν στὸ χάος τῆς σκλαβιάς. Σεβάσθητε τοὺς γιὰ τὸν ἱερό χαρακτήρα τοὺς, μὰ ἐπιβλέψετε τοὺς, γιὰ νὰ θάρθουν ἀνάμεσα σὲ σὰς γιὰ νὰ ἐξάψουν τὶς ἔχθρες σας, γιὰ νὰ σὰς διαιρέσουν καὶ νὰ σὰς ὑποτάξουν.

Ἡ κυβέρνησή σας θὰ εἶναι πιὸ ὀπλισμένη μ' ὅλη τὴ δύναμη τῶν νόμων καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐμπιστευθῆτε μὲ καρτερία καὶ πίστη τὴν τύχη σας στὰ χέρια τῆς.

Θὰ σὰς κάμῃ ν' ἀπολαύσετε ὅλα τὰ καλὰ τῆς ἀστικῆς ἐλευθερίας καὶ θὰ διατηρήσῃ τὴν πολιτικὴν σας ἐλευθερίαν, γιὰ τὴν διοίκηση δὲ θάχῃ παρὰ μόνον μιὰν ἀρχήν. Θὰ συνδεθῇ πρῶτα μὲ τὴν Δύναμη ἐκείνην πού θάχῃ συμφέρον νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ, ὅταν δυναμώσῃ, θὰ συνδεθῇ τίμια μ' ἐκείνην πού τὰ συμφέροντά της θὰ ταιριάζουν καλύτερα μὲ τὰ δικά σας.

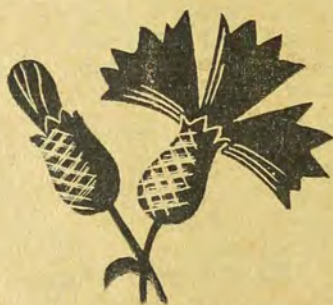
Μεγάλαι ἀρεταί, θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς νέας κατάστασης καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πού μπορεῖτε νὰ νοιώσετε, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ τέχνες, πρῶτα στὴν παιδικὴν τους ἡλικίαν, ἔπειτα στὴν δυνατὴν ἡλικίαν τῆς νιότης, μεγάλα ἔργα, μεγάλες ἐπιτυχίαι, τέτοιαι θάναί οἱ πρῶται ἐποχῆς τῆς πατρίδας μου.

Ὁ συμπολίτης μου ! . . . Δὲ ζω πιά . . . δὲν παραστέκω στὸ χαροῦμενο αὐτὸ θέαμα . . . Ἡ ψυχὴ μου πλημμυρισμένη ἀπὸ τὶς χαρὰς πού τὸ προμάντευμα τοῦτο τὴν πλουτάνει, εἶν' εὐτυχισμένη νὰ ἐγκαταλείψῃ πιά τὴ γῆ καὶ ν' ἀναπαυθῇ αἰώνια.

Ναί, πιστέψτε με, ἀδελφοί μου, θὰ εἶστε ἐλεύτεροι κι' εὐτυχισμένοι. Ἄν προφέρω τὰ τελευταῖα αὐτὰ λόγια, εἶναι γιὰ τὸν Θεὸν τὸ ὑπόσχεται καὶ τὸ θέλει. Ἐζῆσα σὰν πολίτης καὶ πεθαίνω εὐχαριστημένος».

Ἄς τὸν ἀφήσωμεν λοιπὸν μέσα εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ τὸν Ρῆγαν καὶ ἄς μὴ ἐνοχλήσωμεν περισσώτερον τὸν ὕπνον τοῦ πού ἐκοιμήθη εἰς τὰ θολὰ νερά τοῦ Δουνάθωος.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ*

Μολονότι δέν προτιθέμεθα ἐναυῖθα νά ἐξετάσωμεν τὸν Ρήγαν γενικῶς ὡς συγγραφέα καὶ νά ἀνασκοπήσωμεν τὴν ὄλην αὐτοῦ συγγραφικὴν παραγωγὴν, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξέτασις θά ἦτο θέμα ἐνδιαφέρον καὶ θά συνεπλήρωνε τὴν διαγραφὴν τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ φλογεροῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Ρήγα, καὶ ἰδιαιτέρως τὸ μεταφραστικόν, φαίνεται ἀνομοιογενές καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἄσκοπον καὶ τυχαίον. Καὶ ὅμως ἕνας παραλληλισμὸς τοῦ περιεχομένου τῶν ἔργων αὐτῶν πρὸς τοὺς προλόγους καὶ τὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι τὰ συνοδεύουν, μᾶς πείθει ἀμέσως ὅτι ὅλα προήλθον ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πρόθεσιν τοῦ Ρήγα : τὴν διαφύτιον καὶ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν τοῦ γένους ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας.

Εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ὁ Ρήγας εἶχε τὸ εὐτύχημα νά λάθῃ ἀρκοῦσαν μόρφωσιν, καὶ κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ διαμονὴν του ὡς γραμματέως τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους εἶχε πλείστας εὐκαιρίας νά ἱκανοποιῆσῃ τὴν φιλομάθειάν του. «Ἐδῶ, εἰς τὸ Βουκουρέστι, ἐμοίραζε, κατὰ τὸν βιογράφου του, τὸν καιρὸν του μεταξὺ ἐμπορικῶν ὑποθέσεων καὶ προσφιλῶν μελετῶν. Ἐδῶ ὑπῆρχον τότε ἄνθρωποι μεγάλης ἀξίας καὶ ἐκλεκτὰ βιβλία περὶ ἐπιστήμης καὶ λογοτεχνίας, τῶν ὁποίων ὁ Ρήγας, πάντοτε ἄπληστος εἰς μάθαισι, ἔλαβεν εὐρείαν γνῶσιν». (Μιχαλοπούλου, Βελεστινλῆς σελ. 16). Κατὰ δὲ τὸν σύγχρονόν του ἱστορικὸν Περραιβὸν διετέλεσε καὶ μαθητὴς τοῦ περιφήμου Λάμπρου Φωτιάδη, τοῦ φανατικοῦ ὑπερμάχου τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀπλῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, «ὅστις καὶ συνέδραμεν οὕτως εἰπεῖν τὸν Ρήγαν διὰ τῶν σοφῶν καὶ πολιτικῶν του γνώσεων καθ' ὅλα τὰ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπιχειρήματά του».

Εἶναι ἐπομένως πρόδηλον ὅτι καὶ ὁ Ρήγας ἐνεκοιλώθη τὴν μεταξὺ τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του ἀντίληψιν ὅτι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους ἔπρεπε νά προπαρασκευάσῃ δι' ὄλων τῶν δυνατῶν μέσων ἢ διαφῶτισις τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὄλων τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα ἡ ἐλευθερία θά παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς καὶ τῶν ὁποίων ἀπέλαυον οἱ ἐλεύθεροι Εὐρωπαῖοι. Τὴν διαφῶτισιν αὐτὴν δέν ἀντελαμβάνετο μὲ τὴν σχολαστικὴν καὶ ἄγονον ἀντίληψιν μερικῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Ρήγας ὡς ἄνθρωπος θερμὸς καὶ πλήρης δράσεως ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνάγέννησιν τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ὁμοειδῶν του εἰς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν καὶ ὄχι ἀπλῶς διὰ τῆς τυπικῆς καταδείξεως τῶν δεσμῶν μετὰ τοῦ παρελθόντος. Διὰ νά μεταχειρισθῶμεν τὴν ἔκφρασιν μᾶς μεγάλης συγχρόνου πρὸς αὐτὸν προσωπικότητος, τοῦ Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου, ὁ Ρήγας ἤθελε «νά συγχρονίσῃ τὸν νεογραικικὸν κόσμον διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν» καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ διὰ τῆς καλλιέργειας πνευματικῶν ἐνδιαφερόντων παρ' αὐτῶ. Θά ἔλεγα ὅτι μία τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ρήγα πρὸς ἀνάληψιν τῶν δούλων Ἑλλήνων ἦτο καὶ τὸ νά ἐμβάλῃ εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν ζηλοτυπίαν τρόπον τινὰ διὰ τὸν ὄλον τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Εὐρωπαίων, τρόπον ζωῆς ἐπιτρεπόμενον ἀπὸ τὴν ἐν ἐλευθερίᾳ διαθίωσιν των, ἢ ὁποῖα τοὺς ἐπέτρεπε νά σκέπτονται καὶ ἐπὶ ἄλλων ζητημάτων ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὸν διαρκῆ ἐφιάλτην περὶ

* Ὁμιλία κατὰ τὸ φιλολογικὸν μνημόσυνον τοῦ Ρήγα ὑπὸ τοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου, τὴν 13ην Ἰανουαρίου 1948.

της ζωής των. Πως άλλως θά ἦτο δυνατόν νά ἐξηγηθῆ ἡ προτίμησις τοῦ Ρήγα πρὸς τὸ μετριώτατον ἐκεῖνο ἔργον «Τὸ σχολεῖον τῶν ιταλικῶν ἔραστῶν», ἕνα ἀπάνθισμα ἐρωτικῶν ἱστοριῶν, ἔστω καὶ ἂν «ὄλα καταλήγουν εἰς γάμον καὶ ἄς μὴ πειράζονται μερικοί», καθὼς ὁ ἴδιος σπεύδει νά μῆς διαβεβαιώσῃ εἰς τὸν πρόλογόν του ; Εἶναι φανερόν ὅτι δι' αὐτοῦ ἠρέλησε νά παρουσιάσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἕνα κάτοπτρον ἐκλεπτυσμένων τρόπων ζωῆς, προϊόν τοῦ ἐλευθέρου βίου τῶν Εὐρωπαίων, ἂν καὶ εἶναι ζήτημα κατὰ πόσον κατενόηθη ἡ τοιαύτη πρόθεσις του. Ὅσον διὰ τὰ ἄλλα ἤρκει καὶ μακρυνὴ συσχέτισις τῶν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ μυθολογίαν ἢ οἰαδήποτε ἀναφορά τῶν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, διὰ νά θεωρηθῶσιν ὄξεια νά ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ τὸ ἔθνος. Ἴσως καὶ ἡ ἀπλῆ παρατήρησις τοῦ Μαρμοντέλ, τοῦ συγγραφέως τῆς «Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων», ὅτι «ὁ ἱερός τῆς πατρίδος ἔρωσ ἐμφωλεύει εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ἡ καρδία δὲν γηράσκει» νά παρεκίνησε τὸν Ρήγαν εἰς τὴν μετάφρασίν του. Ἀσφαλῶς ἔτσι θά πρέπη νά ἐρμηνευθῆ ἡ μεταφραστικὴ προσπάθεια τοῦ Ρήγα καὶ ὄχι ὡς περιφρόνησις πρὸς τὴν γνησίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, ὡς θά ἐφαίνετο εἰς ἐπιτόλαιον παρατηρητήν, ἂν καὶ εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Ρήγας ὡς ἄνθρωπος δράσεως καὶ ὄχι παθητικῆς πνευματικῆς ἀνασκοπήσεως ἤθελε τὴν παράδοσιν αὐτὴν ζωσαν δύναμιν καὶ πηγὴν ἐνεργείας.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον συνέδεσεν ἀρρήκτως τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα μὲ τὴν ἑλληνικὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸ κατέστησεν ἀθάνατον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν εἶναι ἡ πατριωτικὴ του ποίησις. Οὐδέποτε πατριωτικὰ ἄσματα ὑπῆρξαν τόσον δημοφιλῆ καὶ οὐδέποτε ἡ ποίησις διεδραμάτισε τόσον ἀποφασιστικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἐνὸς λαοῦ. Ὁ ἀκριθὴς καθορισμὸς τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἔγραψεν ὁ Ρήγας, εἶναι ἔργον δυσκολώτατον, διότι καὶ ζῶντος καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν πάρα πολλὰ ἄλλα πατριωτικὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα παρήγοντο ἀφθῶνως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων κατὰ μίμησιν κυρίως τῆς Μασσαλιώτιδος, ὅπως τὸ «Δεῦτε παῖδες ἑλλήνων», πιθανώτατα τοῦ Κοραῆ, τὸ «ῶ παιδιὰ μου ὄρφανὰ μου» καὶ ἄλλα πολλά. Τοῦτο ἐγίνετο κυρίως διὰ δύο λόγους : πρῶτον διότι τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα εἶρον τόσην ἀπήχησιν εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ δεύτερον, διότι οἱ ἀνώνυμοι ποιηταὶ τῶν ἀποδίδοντες τὰ ἔργα τῶν εἰς τὸν μαρτυρήσαντα ἤδη Ρήγαν ἀπέφευγον τὸν κίνδυνον διώξεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. (Ν. Τωμαδάκης, Ἑλληνικά, τ. 8 σ. 350).

Ἀπομένουν ἐκ τῶν ἐκτενεστέρων ποιημάτων ὡς ἀναμφισβήτητα ἔργα τοῦ Ρήγα δύο : «Ὁ πατριωτικὸς Ὕμνος» («Ὅλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν...») ἀποτελούμενος κατὰ τὰ δοκιμώτερα χειρόγραφα ἐκ 40 περίπου ἐξαστίχων στροφῶν μὲ ἰαμβικὸν καὶ τροχαϊκὸν ρυθμόν, καὶ ὁ καθαυτὸ «Θουρίος» του, (τὸ περίφημον : Ὡς πότε παλληκάρια...) ἀποτελούμενος κατὰ τὰς συνήθεις ἐκδόσεις του ἐξ 106 δεκατρισυλλαβῶν δευτῶν στίχων μὲ ρυθμὸν ἰαμβικόν. Διὰ τὸν σκοπὸν χάριν τοῦ ὁποίου ὁ Ρήγας ἔγινε ποιητὴς δὲν ἐχρηαίζοντο περισσότερα.

Εἶναι φανερόν ἐκ τοῦ ρυθμοῦ πρωτίστως ὅτι οἱ ὕμνοι τοῦ Ρήγα ἐγράφησαν ὄχι ὡς φιλολογικὰ προϊόντα, ἀλλ' ὡς αὐθόρμητα πολεμικὰ ἐγερτήρια. Δὲν χρειάζεται νά γνωρίζωμεν τὴν μουσικὴν τῶν διὰ νά τοὺς ψάλωμεν, διότι καμμία ἄλλη μουσικὴ δὲν προσαρμόζεται εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς ἀπὸ ἐκείνην, ἢ ὁποῖα ἀνατηδᾶ ἀμέσως ἀπὸ τὸν ρυθμὸν τῶν. Ὅταν π.χ. διαβάξῃ τις στίχους τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὕμνου» δὲν εἶναι δυνατόν νά τοὺς ἀπαγγείλῃ. Ἀρχίζεις ἀμέσως νά τοὺς τραγουδᾷς εἰς τὸνον ζωηρόν, ὡσάν νά ἐγνώριζες πρὸ πολλοῦ τὴν μουσικὴν τῶν. Ἰδίως ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς, ἕνα εἶδος ἐπιφωδίου, (φανερὰ μπρὲ παιδιὰ / σὸ δουνιά μπρὲ παιδιὰ /) στὴν καρδίαν μπρὲ παιδιὰ) ἀντηχεῖ μουσικὰ ὡς κάποια πολὺ γνωστὴ ἀποστροφή. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ποιητὴς, ὅταν ἔγραφε τοὺς στίχους αὐτοὺς δὲν

έσκόπευε νά κάμη ποιήσιν. Ὁ ρυθμός ὁ συναρπαστικός καί εὐκολος μαζί, εὐκολος διότι εἶναι κάπως φυσικός εἰς τόν καθένα, ἀναβλύζει αὐθόρμητα μαζί μέ τό συναίσθημα πού γεννοῦν αἱ λέξεις εἰς τήν ψυχὴν μας. Αἰσθανόμεθα ὅτι ὁ ρυθμός αὐτός εἶναι ἤδη εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ρήγα, ὅταν γράφῃ, καί ὅτι ζητεῖ ἀπλῶς νά τόν ἐφαρμόσῃ ἐπάνω εἰς τὰς λέξεις, διὰ νά ἔχη ὁ ρυθμός αὐτός καί περιεχόμενον. Τήν ἀντίληψιν αὐτήν ἐνισχύει καί μία μαρτυρία ἀπό τὰ ἀνέκδοτα περὶ τοῦ ἐθνομάρτυρος ἔγγραφα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπήγγειλε «τὸν Θούριον διὰ πρώτην φοράν μετὰ τι μεσημβρινὸν γεῦμα καί δὴ χορευῶν περὶ τὴν τράπεζαν». ἴσως καί διὰ πρώτην φοράν τὴν στιγμὴν ἐκείνην μερικαὶ λέξεις νά προσηρμύθησαν πρὸς τὸν ρυθμὸν ἐκείνον. Δι' αὐτὸ καί αἱ λέξεις του εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρόχειροι καί ἡ ὅλη ἔκφρασις του τόσο πεζή. Προβλήματα περιεχομένου καί μορφῆς ὡς ἀξιώσεις τῆς ποιητικῆς τέχνης δὲν ἤμποροῦσε νά θέσῃ ὁ Ρήγας. Τὸ ἐνδιαφέρον του ἦτο ἄλλο : Ἐκεῖνο πού τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι πρωτίστως τὸ τί θὰ πῆ, καί ὄχι πῶς θὰ τὸ πῆ. Δι' αὐτὸ καί ἡ ποιήσις του ἔχει τόσον διδακτικὸν χαρακτήρα, χωρὶς ὅμως τοῦτο νά μειώῃ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θέλει νά δημιουργήσῃ. Μέσα ἀπλᾶ, πρόχειρα καί καταπληκτικῶς πεζὰ πολλάκις. Καί ὅμως ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἀσκοῦν μίαν παράξενον ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία χαράσσεται θαυμάσια εἰς τὴν ψυχὴν, καί προκαλοῦν κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἕνα εἶδος ἐκστάσεως καί συλλογῆς. Οἱ ὀλίγοι στίχοι πού θ' ἀκούσατε ἀπὸ τὸν «Πατριωτικὸν ὕμνον» εἶναι παρμένοι εἰς τὴν τύχην ὡς ἕνα πρόχειρον παράδειγμα :

Ψωμί μονάχα καὶ νερό
 Βαστᾶ τὸ σῶμα πλιὸ γερό·
 Καὶ τὰ παχειὰ φαγιὰ
 μέσ' στὰ χρυσᾶ ἀγγεῖα
 δὲν πάχουν σὰν κι' ἐκεῖνα
 στὴν καρδιά, μπρὲ παιδιά.

Εἶναι τόσον πεζὰ τὰ λόγια καί τόσον ἀντιποιητικαὶ αἱ εἰκόνες, ἂν ἵπάρχουν. Καί ὅμως δὲν σοῦ ἔρχεται νά γελάσῃς. Μία μυστηριώδης δύναμις μετουσιώνει τοὺς πωχούς αὐτούς στίχους εἰς ποιήσιν ἀληθινήν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει μέ ὄλους σχεδὸν τοὺς στίχους τοῦ Ρήγα. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἀημελησία αὐτῆ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καί τὴν ἔκφρασιν εἶναι περιέργως, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ὅτι εἶχε λάβει μόρφωσιν μεγάλην καί ὅτι εἶχε, παρὰ τὸν ὀρηκτικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, καλαισθησίαν ἀρκετὴν. Διατί λοιπὸν αὐτῆ ἡ ποιήσις «ἡ ἀημελήςτος (ἀντιγράφω ἀπὸ τὸν Παλαμᾶν) καί κυριολεκτοῦσα μέχρι πεζότητος, ἡ χωρὶς εἰκόνες, χωρὶς μεταφορᾶς, χωρὶς ἀκκίσματα καί ἔλιγμούς, χωρὶς ἄνθη καί ψιμμύθια, τῆς ὁποίας οἱ μονότονοι ρυθμοὶ διαδέχονται ὁ εἰς τὸν ἄλλον ὡς οἱ κτύποι τῆς σφύρας ἐπὶ τοῦ ἄκμονος;» Τὸ γεγονός αὐτὸ ὅμως ἐξηγεῖται εὐκολα, ἂν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας ἅψ' ἑνὸς μὲν τὴν πρόθεσιν τοῦ Ρήγα, ἅψ' ἑτέρου δὲ τὸν ἐνθουσιώδη του χαρακτήρα. Ἡ ποιήσις τοῦ Ρήγα εἶναι ποιήσις «βαίνουσα εὐθέως πρὸς τὸν σκοπὸν». Καί σκοπὸς τοῦ Ρήγα δὲν ἦτο νά κάμη ποιήσιν καί νά παρουσιασθῇ λόγιος καί λογοτέχνης εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ νά τοὺς κάμη νά αἰσθανθοῦν θαυτέρον τὸ κήρυγμά του καί ἐντατικώτερον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας Ἐξ ἄλλου ὁ ἐνθουσιασμός του καί ὁ πόθος του διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους τὸν σὴνῆραζον τόσο, ὥστε νά μὴ δίδῃ σημασίαν εἰς ὅ,τι ἡμεῖς ὀνομάζομεν ποιητικὰ στοιχεῖα. Ἐχὼ τὴν πεποιθῆσθαι ὅτι ὁ Ρήγας οὐδέποτε ἐσκέφθη νά παρουσιασθῇ ὡς λογοτέχνης καί ὅτι ἡ μόνη συγκίνησις, τὴν ὁποίαν θὰ ἠσθάνετο γράφων τοὺς στίχους του, θὰ προήρχετο ἀπὸ τὸν πόθον του νά αἰσθανθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι ὁμογενεῖς του καί θαυτέρον ὅ,τι ὁ ἴδιος ἠσθάνετο. Αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς ὀνομάζομεν αισθητικὴν συγκίνησιν, θὰ τὸ ἐθεώρει, φαντάζομαι, ἀνάξιον τοῦ σκοποῦ του καί ὅτι θὰ ἐνόθευε τὸ ἀγνὸν πατριωτικὸν αἶσθημα.

Τοιούτου εἶδους συγκινήσεις εἶναι γνώρισμα τῶν λεγομένων «διανοουμένων» καὶ ὄχι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀνησυχου δραστηριότητος καὶ τῆς φλογερᾶς πίστεως τοῦ Ρήγα. Δι' αὐτὸ καὶ θὰ ἦτο ἀσέβεια κατὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος νὰ ζητήσωμεν νὰ κρίνωμεν «τοὺς στίχους του μὲ τὸν πῆχυν τῶν αἰσθητικῶν κανόνων». Ἄν ἡμεῖς «θὰ ἐμορφάζομεν» ἐν τοιαύτῃ περίπτώσει, ἐκεῖνος ἀσφαλῶς θὰ ἠγανάκτει διὰ τὴν θεήλωσιν.

Ἐπάρχει ὅμως διὰ τὴν «γυμνὴν καὶ πρωτογενῆ» αὐτὴν ποιήσιν (οἱ ὅροι εἶναι τοῦ Παλαμᾶ) καὶ ἓνας ἄλλος λόγος, ὁ ὁποῖος, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἐπροσέχθη : εἶναι ὁ λόγος τῆς γλώσσης. Ὁ Ρήγας πιστεύει ὅτι μόνον διὰ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς πρέπει νὰ γίνεται ἡ διαφώτισις τῶν Ἑλλήνων. Τὸ λέγει καθαρὰ εἰς ἓνα ἄρθρον τοῦ περιφήμου Συντάγματός του : «Ἐκεῖνος, γράφει, ὁποῦ διμιεῖ τὴν ἀπλὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ βοηθεῖ τὴν Ἑλλάδα, ἄς διατρίβει καὶ εἰς τοὺς ἀντίποδας εἶναι Ἑλληνας καὶ πολίτης». (Ἄμαντος, Ν. Ἔστιά τ. 501, σελ. 670). Ἄλλα θεοαίως τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χαραχθοῦν σαφῆ ὄρια τῆς ἀπλῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Οὔτε καιρὸς ὑπῆρχε δι' αὐτὸ, οὔτε καὶ αἱ λοιπαὶ προϋποθέσεις. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κάπως ἀναρχικὴ καὶ ἀκαλλιέργητος γλῶσσά του. Τὸ αἰσθάνεται καὶ ὁ ἴδιος, καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς δικαιολογία ἢ διήγησις τὴν ὅποιαν ἀναφέρει ὁ ἱστορικός του Περραιβός : «Ἐν ὄσω, φίλε μου, ὁ Χασάνης καὶ ὁ Μεχμέτης τυμπανίζουσι διὰ τῆς σιδηρᾶς ράβδου τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑλληνοῦ, οὗτος οὔτε καιρὸν οὔτε νοῦν ἔχει νὰ διδαχθῆ τὴν γλῶσσαν του καὶ νὰ διορθώσῃ τὴν παροῦσαν...». Πρῶτα δηλαδὴ ἐπείγει ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους· ὅλα τὰ ἄλλα θὰ ἐπακολουθήσουν μόνον τοὺς.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομισθῆ ὅτι ὁ Ρήγας ἦτο φύσις ἀκαλλιέργητος καὶ ἀγροίκος. Καὶ ἡ μόρφωσις του καὶ οἱ λόγοι του μαρτυροῦν περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Δὲν εἶναι ἀπὸ ἐθνικὴν ματαιοδοξίαν καὶ φυλετικὴν πτωχαλαζονεῖαν ποῦ καθορίζει μὲ ἀπλᾶς ἀλλὰ θερμὰς ἐκφράσεις τὴν στάσιν τοῦ μέλλοντος νὰ ἰδρυθῆ ἑλευθέρου κράτους ἀπέναντι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματός του διαλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα : «Ἐνας φιλόσοφος ἢ τεχνίτης (=καλλιτέχνης) Εὐρωπαῖος, ὁποῦ ἀφίση τὴν πατρίδα του καὶ ἔλθῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ σκοπὸν νὰ μεταδώσῃ τὴν σοφίαν του ἢ τὴν τέχνην του, ὄχι μόνον θεωρεῖται ὡς καθαυτὸ πολίτης, ἀλλὰ καὶ μὲ δημόσια ἔξοδα νὰ τοῦ ἐγείρεται ἓνας ἀνδριάς μαρμαρένιος μὲ τὰ παράσημα (=γνωρίσματα) τῆς διδασκαλίας ἢ τῆς τέχνης του». (Ἄμαντος, ἔ. ἀ. σελ. 671). Αὐτὰ ὅμως εἶναι σχέδια διὰ τὸ μέλλον, προηγουμένως ἐχρειάζετο νὰ κερδηθῆ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἔθνους. Καὶ ὁ Ρήγας παρὰ τὴν ἔρμην του εἶναι τόσοσιν ρεαλιστής, ὥστε νὰ ἀντιλαμβάνεται καλῶς, τί πρέπει νὰ γίνῃ πρῶτα καὶ τί νὰ ἀφεθῆ δι' ὕστερον. Καὶ ἂν ἐβιάσθη νὰ συντάξῃ σχέδιον Συντάγματος, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ προνοήσῃ καὶ διὰ τὴν θέσιν, ποῦ πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ καλλιτέχναι εἰς τὸ νέον κράτος, τὸ κάμνει κυρίως διὰ νὰ δεῖξῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς τοὺς πόσων ἀγαθῶν τοὺς στερεὴ ἢ δουλεία, ἀγαθῶν τὰ ὅποια μόνον οἱ ἐλεύθεροι δύνανται νὰ ἀπολαύσουν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν.

Ὁ διδακτικὸς τόνος τῆς ποιήσεως τοῦ Ρήγα ἀκούεται εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς στίχους του παραλλήλως πρὸς τὸ πολεμιστήριον σάλπισμά του. Εἶναι ὁ δεσπότης τόνος καὶ εἰς τὸν καθαυτὸ Θούριόν του :

Σὰς κράζει ἡ πατρίδα, σὰς θέλει, σὰς πονεῖ,
ζητᾷ τὴν συνδρομὴν σας μὲ μητρικὴ φωνή.

Ὁ νόμος εἶναι ὁ πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγὸς
καὶ τῆς πατρίδος ἕνας νὰ γίνῃ ἀρχηγός.

Οἱ στίχοι αὐτοὶ μόνον τῶν θ' ἀπετέλουν ἀφόρητον πεζολογίαν καὶ κοινότυπον διδασκαλίαν. Ἐντεταγμένοι ὅμως μέσα εἰς τὸ ὅλον ποίημα προσλαμβάνουσιν νόημα ἐξαιρετικόν καὶ παλιὸν ἔντονον. Καὶ ὅμως δὲν λείπει καὶ

ἢ ἀληθινὴ ποιήσις. Ὑπάρχουν στίχοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι πραγματικά ποιητικοί, διότι ἀκριβῶς εἶναι τόσο ἀπλοῦς, ἀπέριττοι καὶ κοινοὶ εἰς τὰς εἰκόνας τῶν. Αἱ μεγάλα ἀλήθεια καὶ τὰ μεγάλα αἰσθητά ὅσον ἀπλοῦστερον λέγονται τόσο φαίνονται εὐλικρινέστερα. Οὐδέποτε τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶχε τόσο ἐφαρμογὴν, ὅσην εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα.

Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά
μονάχοι σὰν λιοντάρια, στὲς ράχες, στὰ θουνά ;

Τί σ' ὠφελεῖ νὰ ζήσης, καὶ εἶσαι στὴ σκλαβιά ;
Στοχάσου πὼς σὲ ψένουν καθ' ὥρα στὴ φωτιά.

Ἐὰν ὑπάρχη κάτι, ποῦ νὰ ἐξαφνίζῃ εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς, εἶναι ἡ καταπληκτικὴ ἀπλότης τῶν. Σκεφθῆτε ὅμως διὰ μίαν στιγμήν νὰ τοὺς ἀποδώσετε κατὰ τρόπον πλεον ποιητικόν καὶ θὰ δῆτε ἀμέσως πὼς θὰ καταστρέψετε τὴν ἐντύπωσίν των. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ μερικοὺς πραγματικά ἐπιγραμματικούς στίχους του :

Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή.

Μεγάλῃ ἀλήθειᾳ, εἰπωμένη ἀπὸ μεγάλην καρδίαν μὲ πολὺ ἀπλὰ λόγια. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ λιτὴ ἐπιγραμματικότης τῶν ἠῶρε τόσο ἀπὴχησιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ὥστε νὰ πιστεύουν ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐκφράσῃ πιστότερον τοὺς πόθους τῶν. Καὶ ὁ περίφημος ἀκόμη ὄρκος του :

Ἐλάτε μ' ἓνα ζῆλον σὲ τοῦτον τὸν καιρὸν
νὰ κάμωμε τὸν ὄρκον ἐπάνω στὸν Σταυρόν.
Ὡ βασιλεῦ τοῦ κόσμου, ὀρκίζομαι εἰς Σὲ
στὴν γνώμην τῶν τυράννων νὰ μὴ ἐλθῶ ποτέ....

δὲν ἔχει ποιητικὰς λέξεις, εἰκόνας καὶ μεταφοράς. Εἶναι γυμνὸς ἀπὸ λυρισμὸν καὶ αἰσθητικὴν συγκίνησιν. Καὶ ὅμως μᾶς συγκλονίζει ἐκ θάθρων καὶ μᾶς διεγείρει τὴν ἀνατριχίασιν τῶν μεγάλων καὶ ἐξαιρετικῶν στιγμῶν τῆς ζωῆς μας. Καὶ ὅταν ἀκούωμε τὴν τρομεράν, ἀλλὰ μὲ τόσο σταθερὸν τόνον προφερομένην κατὰ τοῦ ἐπιόρκου :

Κι' ἂν παραβῶ τὸν ὄρκον, ν' ἀστράψῃ ὁ οὐρανὸς
καὶ νὰ μὲ καταστρέψῃ νὰ γίνω σὰν καπνός....

ἀθέλητα σκύβομεν τὴν κεφαλὴν, ὡσὰν διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὸν ἐπερχόμενον κεραυνόν. Ἀμφιβάλλω, ἂν ὁ κλωνισμὸς θὰ ἦτο συνταρακτικώτερος, ἂν ὁ Ρήγας ἦτο περισσότερο ποιητὴς σύμφωνα μὲ τὰ παραδεδεγμένα ποιητικὰ μέτρα.

Δὲν εἶναι ἐπομένως ποσῶς ὑπερβολικαὶ αἱ διηγήσεις τῶν συγχρόνων του περὶ τῆς καταπληκτικῆς ἐπενεργείας, τὴν ὁποίαν ἤσκουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων ἀκόμη, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων, οἱ στίχοι τοῦ Ρήγα, τὰ «νέα αὐτὰ τροπάρια» εἰς τὴν νεοελληνικὴν ποιήσιν, ὅπως ἐκφραστικώτατα τὰ ἐχαρακτήρισεν ὁ Κολοκοτρώνης. Ὁ Ρήγας κατέχει ἀληθῶς τὴν ζωοποιὸν δύναμιν τῶν μεγάλων μυστῶν, καὶ δι' αὐτὸ (διὰ νὰ προσφύγωμεν καὶ πάλιν εἰς τὸν Παλαμᾶν) «ὅπως ὁ νομοθέτης τοῦ Ἰσραὴλ μεταβάλλει μὲ τὸν κτύπον τῆς ράβδου του τὴν ξηρὰν πέτραν εἰς δροσόρρυτον πηγὴν, οὕτω καὶ ἐκεῖνος μὲ μόνην τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας του μετουσιώνει τὸν στίχον αὐτὸν τὸν ἀτεχνόν, τὸν γυμνόν, τὸν πρωτογενῆ εἰς ἄσμα ἀναστάσεως πρωτάκουστον». Εἶναι δὲ ἡ θαυματουργὸς αὐτὴ δύναμις ἢ θερμὴ πίστις τοῦ ἀνδρός.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΟΔΥΣΣΕΑ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΝ

Ἐκ Παρισίων, 17 Ἰουνίου 1824.

Υἱέ τῆς Ἑλλάδος ἀγαπητέ, καὶ γενναῖε τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὑπέρμαχε, Ὀδυσσεῦ!

Ἡ ἐπιστολή σου, τὴν ὁποῖαν ἔλαβα τὴν 7 Ἰουνίου τοῦ παρόντος ἔτους, ἐκατάθρεξε τοὺς γηραλέους ὀφθαλμούς μου με δάκρυα λύπης καὶ χαρᾶς. Χαρᾶς, ὅτι βλέπω τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος ἀγωνιζόμενα προθύμως ν' ἀναστήσωσι τὴν νεκρωμένην ἀπὸ τὸν τύραννον μητέρα των. Λύπης, ὅτι ὅλα τὰ τέκνα δὲν ὁμοιάζουσι τὸν Ὀδυσσεά, ἀλλ' εὐρίσκονται τινες μεταξύ σας μὴ δυνάμενοι νὰ καταλάβωσιν, ὅτι αἱ διχόνοιαι, ἂν δὲν φέρωσι πάλιν ὀπίσω τοὺς Τούρκους, δὲν θέλουν ὅμως φέρειν ποτὲ τὴν αὐτόνομον ἐλευθερίαν ἐκεῖνην, ἣτις χρεωστεῖται εἰς τὰ ἐκχυθέντα τίμιά σας αἵματα καὶ τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμεῖ ὅλη ἡ Ἑλλάς. Τὸ μέγα τοῦτο κακὸν ἐγνώρισες καὶ σύ, φίλε ὅτι πηγάζει ἀπὸ τὰ φαρμακερὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ὅλοι κοινῶς ἐδιδάχθημεν εἰς σχολεῖον ἄνομον, ἀπὸ διδασκάλους ἄνομους. Ἄν δὲν μᾶς ἔφθειραν ὅλους ἰσομέτρως, ὅλους ὅμως σχεδὸν μᾶς ἐμπόδισαν νὰ μάθωμεν τὸ μόνον σωστικὸν τῆς ἐλευθερίας μάθημα, τὴν δικαιοσύνην... Εἶναι λοιπὸν χρεῖα νὰ παιδευθῇ τὸ Γένος τὰ μαθήματα τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἄλλα παρὰ τὰ μαθήματα τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο ἐπιθυμοῦμε διδασκάλους τοιοῦτων μαθημάτων τοὺς δισπαρμένους εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ὁμογενεῖς λογίους, καὶ τοὺς προσκαλεῖς νὰ πληρώσωσι καὶ αὐτοὶ τὸ εἰς τὴν πατρίδα ἀπαραίτητον αὐτῶν χρέος, καθὼς ἐσεῖς καθήμεραν πληρώνετε με τοὺς ἱερούς ἀγῶνας σας. Οὐδ' αὐτοὶ τὸ ἠμέλησαν, τινὲς ἐξ αὐτῶν εὐρίσκονται ἤδη μεταξύ σας· ἄλλοι δὲ ἐκίνησαν, διὰ νὰ ἐνωθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου με τοὺς ἀδελφούς των. Ὅσοι ἔμειναν ἀκόμη, ἐμποδίσθησαν ἀπὸ διαφόρους εὐλόγους αἰτίας καὶ ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν ἀδηλιότητα τῆς αὐτοῦ μελλούσης αὐτῶν καταστάσεως· ἀδηλιότητα, τὴν ὁποῖαν ἠῤῥησαν μάλιστα τῶν Ἑλλήνων αἱ διχόνοιαι. Τώρα ἀκούοντες, ὅτι ἐπιθυμεῖτε τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν παρουσίαν αὐτῶν, ὡς διδασκάλων ὁμοσίας, δὲν ἀμφιβόλλω περὶ τῆς προθυμίας νὰ δεῖξωσι καὶ αὐτοί, ὅτι εἶναι τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ζητοῦν ἄλλο ἀπὸ σᾶς, πλὴν ὅτι ἤθελε ζητήσῃν καὶ ὁ ὀλιγαρχέστατος Σακράτης, τὴν ἀναγκαίαν αὐτῶν τροφήν, καὶ τὴν θεσιαιότητα, ὅτι μέλλετε νὰ τῶν εὐκολύνετε τὰ μέσα νὰ διασπείρωσι τὴν παιδείαν, διὰ νὰ μὴ κατασταθῇ ἡ διδαχὴ των «φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ». Τοιαύτη θεσιαιώσις ἤθελεν ἐνεργήσῃν πολὺ, ἂν ἐκηρύττετο ἀπὸ αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν. Ὅπως ἂν εἶναι χαίρω, ὅτι γνωρίζετε ὅλοι κοινῶς τὴν ἀνάγκην τῆς παιδείας, καὶ τὴν ἐπιθυμεῖτε ὡς φύλακα τῆς ἐλευθερίας.

Ναί! φίλε Ὀδυσσεῦ, τὰ κατορθώματα καὶ σοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων σου κατέστησαν τὴν νέαν Ἑλλάδα ὄχι ὀλιγώτερον θαυμαστήν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος· σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ τὴν καταστήσετε καὶ σεβαστὴν, στολιζόντες τὴν μετὴν παιδείαν, ἣτις ἔχει νὰ φέρῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀκόλουθον τῆς δικαιοσύνης ὁμόνοιαν καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τὰ ἄλλα ἔθνη νὰ σᾶς ἀφηρῶσιν ἀνεοχλήτους καὶ κυρίους νὰ ὀργανίσωσι τὴν πολιτείαν σας, ὡς εἶναι δίκαιον, ἐσεῖς μόνον, ἐπειδὴ καὶ σεῖς μόνον ἐχύσατε αἵματα δι' αὐτὴν. Χωρὶς τὴν ἱεράν ταύτην ὁμόνοιαν καὶ ἐάν παρὰ τὰ ἔως τώρα ἥρωικά σας ἀνδραγαθήματα δεῖξετε ἀκόμη ἥρωικώτερα εἰς τὸ ἔξῃς ἄλλα, ἐάν καὶ ἔως αὐτὴν τοῦ τυράννου τὴν καθέδραν προχωρήσωσι τὰ ἀνίκητά σας ὄπλα, μὴν

ἐλπίζετε τὴν ὅποιαν ἐπιθυμεῖτε καὶ διὰ τὴν ὅποιαν ἀγωνίζεσθε ἀνεξαρτησίαν. ὦ θεέ, τρέμει καὶ τὸ σῶμα μου καὶ ἡ ψυχὴ συλλογιζομένου τὰ ἐκ τῆς διχονοίας ἐνδεχόμενα παθήματα. Μετὰ τόσας θυσίας, μετὰ τόσους ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Λεωνίδας καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελαν θαυμάσειν, ἂν ἐπέστρεφαν εἰς τὸν κόσμον, ν' ἀναγκάσετε μὲ τὴν διχονοίαν σας τοὺς ξένους νὰ ὀργανίσωσι τὴν πολιτείαν σας! Ἐσεῖς νὰ φυτεύετε καὶ μὲ τὰ αἱματὰ σας νὰ ποτίσετε τῆς ἐλευθερίας τὸ δένδρον καὶ νὰ ἔλθωσιν ἔξωθεν ἄλλοι νὰ σᾶς διδάξωσι πῶς καὶ πότε πρέπει νὰ γεύεσθε τοὺς καρπούς του! Στρατιῶται, στρατηγοί, νομοθέται, κυβερνήται πάσης τάξεως καὶ πολῖται, ὑποφέρετε νὰ πάθῃ τόσῃν κατασχύνῃν ἢ κοινῇ σας μήτηρ, ἢ Ἑλλάς; καὶ ποίαν χάριν ἔχει νὰ σᾶς χρεωστῇ, ὅτι τὴν ἐλευθερώσατε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἔαν δὲν καταστήσετε καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς αὐτονομίας ἀνεξάρτητον μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς ὁμοנוίας; «Ἀδελφός ὑπ' ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὀχυρὰ καὶ ὑψηλῇ, ἰσχύει δὲ ὡσπερ τεθεμελιωμένον βασίλειον»: εἶναι λόγια τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, θεβαιωμένα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν πείραν.

Ὅσα λέγω, φίλε Ὀδυσσεῦ, περὶ ὁμοנוίας δὲν ἀποβλέπουν κατευθεῖαν ἐσέ. Ἐδειξες μὲ τὴν ἕως τώρα διαγωγὴν σου, ὅτι δὲν ἔχεις χρεῖαν ἀπὸ τοιαύτας παραγγελίας. Ἐνδέχεται ὅμως νὰ εὐρίσκωνται μεταξύ σας τινὲς ὄχι κακοὶ στρατηγοί, ὄχι κακοὶ πολῖται, ἀλλ' ἄνθρωποι ἀπατημένοι ἀπὸ ἔχθρῶν τῆς Ἑλλάδος ἀνθρωπίσκων φαρμακερὰς συμβουλὰς; ἄνθρωποι νομίζοντες, ὅτι, ὅστις κρατεῖ ὄπλα, εἶναι καὶ ἐλευθερὸς, εἶναι καὶ δυνατός, εἶναι καὶ ἀσφαλής, διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι κρατεῖ ὄπλα. Πλάνην μεγάλην πλανῶνται οἱ ταλαίπωροι. Μόνη ἡ δικαιοσύνη φέρει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ὄπλα χωρὶς δικαιοσύνην γίνονται ὄπλα ληστῶν, ζῶντων εἰς καθημερινὸν κίνδυνον νὰ στερηθῶσι τὴν δύναμιν ἀπὸ ἄλλους, ληστὰς ἢ καὶ νὰ κολασθῶσιν ὡς λησταὶ ἀπὸ νόμιμον ἐξουσίαν. Ἡ ἀνδρεία χωρὶς τὴν δικαιοσύνην εἶναι εὐτελὲς προτέρημα· ἡ δικαιοσύνη, ἂν ἐφυλάσσοι ἀπὸ ὅλους, οὐδὲ χρεῖαν ὅλως εἶχε τῆς ἀνδρείας, ὡς ἔλεγεν ὁ ἔνδοξος καὶ μέγας στρατηγὸς Ἀγησίλαος: «Οὐδὲν ἀνδρείας χρῆζομεν, ἔαν πάντες ὦμεν δίκαιοι».

Λανθάνεσαι, φίλε Ὀδυσσεῦ, ὅταν κρίνης ἀναγκαίαν καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν μου. Τί ζητεῖς καὶ τί ἐλπίζεις ἀπ' ἐμέ; Ἐάν ζητῆς συμβουλὰς, παρ' ὅσας ἔγραψα πολλάκις πρὸς ἄλλους καὶ γράφω πρὸς σέ σήμερον, συμβουλὰς ὄχι τῆς κεφαλῆς μου, ἀλλὰ τῶν σοφῶν προγόνων μας, ἄλλας δὲν ἔχω νὰ δώσω. Ἐάν ζητῆς πράξεις, ζητεῖς ν' αὐξήσῃς τὴν λύπην μου. Ἄν εἶχα στρατιωτικὴν ἡλικίαν, χωρὶς ἀναβολὴν ἤθελα τρέξειν νὰ γραφθῶ στρατιώτης τῆς πατρίδος στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά. Ἀλλὰ μάθε, στρατηγέ μου, ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἔμαθες, ὅτι ἀπὸ τὴν 27ην τοῦ περασμένου Ἀπριλίου ἤρχισα νὰ τρέχω μὲ ποδαγκρικοὺς πόδας τὸ 77 ἔτος τῆς ἡλικίας μου ἀπὸ τοιαύτους στρατιώτας εἶμαι θεβαιοί, ὅτι δὲν ἔχεις χρεῖαν. Τὰ πρὸς τὴν πατρίδα μου χρεῖα εἶναι τόσο βαρύτερα, ὅσον ἡ πατρίς μ' ἐπλήρωσε πολὺ πλειότερον ἀπ' ὅτι ἤξιζαν οἱ μικροὶ μου κόποι, μὲ τὴν εὐνοίαν τῆς, τὴν ὅποιαν δὲν ἀλλάσω μὲ τοὺς θησαυροὺς ὅλους τῆς γῆς· ἀλλὰ δὲν ἔχω πλέον ὁ ταλαίπωρος ἄλλο τι νὰ προσφέρω εἰς αὐτὴν παρὰ εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς καὶ δεήσεις εἰς ὅλα τῆς τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου, νὰ σέβωνται τὴν πατρίδα πλέον παρὰ τοὺς ἰδίους τῶν γονεῖς. Ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, υἱὲ τῆς Ἑλλάδος Ὀδυσσεῦ, νὰ εὐλογῆσῃ τὰ ὄπλα σου.

Ὁ φίλος καὶ σοῦ καὶ τῆς κοινῆς πατρίδος.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

«Ἐπιστολαί», Ἀθῆναι 1855.

Ο ΚΟΡΑΗΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ *

Ἐάν ἀναδιψῆσῃ κανεὶς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης πνευματικῆς παραγωγῆς, θά ἀνεύρη μυριάδας πνευματικῶν ἐργατῶν καὶ πολυειδεῖς τὰς προσηπαθείας καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν, ἀλλὰ καὶ ποικίλην τὴν πνευματικὴν ἰκανότητα καὶ συμβολὴν τῶν. Ἄλλοτε θά σταθῆ ἔκθαμβος πρὸ τοῦ ὄγκου τῆς πολυμαθείας, ἄλλοτε πάλιν πρὸ τῆς θαθύτητος τῆς σκέψεως, τῆς ἀγχυμίας καὶ τῆς εὐφυίας καὶ ἄλλοτε πρὸ τῆς κριτικῆς δεινότητος καὶ ἀκριβοείας τῆς ἐρεύνης. Καὶ ἐν τούτοις ὀλιγίστους ἠδυνήθησαν τὰ τιμῶντα τὸ Πνεῦμα ἔθνη νὰ ἀνακηρύξουν σταθμοὺς πνευματικῶν, δημιουργοὺς καὶ ὁδηγοὺς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο, διότι οὔτε οἱ πολυμαθεῖς μόνον, οὔτε οἱ εὐφυεῖς καὶ ἀκριβολόγοι ἐρευνηταί, εἶναι πάντοτε ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ ἔγιναν φάροι φωτεινοὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Βέβαια τὰ κριτήρια διὰ τὴν ἀξιολόγησιν ἑνὸς πνευματικοῦ ἐργάτου, ὅστις διὰ μέσου τῶν διαιδάλων τῆς ἀπείρου γνώσεως προσπαθεῖ νὰ συμβάλῃ εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα δὲν εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Καὶ ἡ ἐποχὴ καὶ τὸ περιβάλλον καὶ ἄλλοι μύριοι ὑποκειμενικοὶ καὶ ἀντικειμενικοὶ παράγοντες κάμουν σχετικὴν τὴν κρίσιν τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς. Πάντοτε ὅμως μὲ ἔκπληξιν θά διαπιστώσῃ κανεὶς εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ ὑπὸ ὅλας τὰς συνθήκας ὅτι πλειστάκις ἢ προσπάθεια τοῦ πολυμαθοῦς χάνεται ἐντὸς τοῦ πελάγους τῆς ἀπείρου γνώσεως. Διότι ἐπιχειρῶν ἀπλήτως νὰ ἀφομοίωσῃ ταύτην εἰς ὅλας τῆς τὰς ἐκδηλώσεις ἀποβαίνει μὲν πολυλίστωρ, θαυμάζεται διὰ τὸ πολυσχιδές καὶ τὸ πολύπλευρον, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποβῆ ἑπαῖων καὶ χωρὶς ἢ συμβολὴν τοῦ νὰ εἶναι, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον ἀνάλογος, τῆς γνωσιολογικῆς τοῦ ἰκανότητος. Καὶ τότε ἐρχεται αὐθόρμητως εἰς τὸν νοῦν τὸ τοῦ Σοφοῦ τῶν σοφῶν Ἡρακλείτου «Πολυμαθὴν νόον οὐ διδάσκει».

Μὴ νομισθῆ, ὅτι τὸ ἀυστηματοποίητον τῶν γνώσεων κατὰ κλάδους καὶ τὸ ἀδιαφοροποίητον τῶν ἐπιστημῶν ἦτο τὸ αἴτιον τούτου. Διότι ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀδιαφοροποιήτου τῶν ἐπιστημῶν διέλαμψαν καὶ οἱ τιτάνες καὶ οἱ κολοσσοὶ τοῦ Πνεύματος, οἱ σταθμοὶ καὶ αἱ ἀξίαι αἱ αἰώνια, ἐν ᾧ ἐξ ἀντιθέτου δὲν ἔλειψαν οἱ στεῖροι πολυμαθεῖς καὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐπιστημῶν. Οὔτε ἀν νομίσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἐξειδικεύσις καὶ ἡ κατανομὴ τῶν ἐπιστημῶν ἀπῆλλαξε τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἄλλου κινδύνου νὰ χαθῆ εἰς τὰ τενάγη τῶρα τῆς ἐιδικῆς ἐρεύνης. Βεβαίως ἀπὸ πολλοῦ, ἰδίᾳ ὅμως κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας, ὁ πεπερασμένος ἀνθρώπινος νοῦς εὐρεθεῖς πρὸ τοῦ ἱλίγγου τῆς ἱστορικῆς γνώσεως, ἦν ἐκαλεῖτο νὰ ἐκμάθῃ κατ' ἐπὶ τὸ αἰτήματος τῆς ἀτομικῆς του συμβολῆς, ἦν ἐκαλεῖτο ἀπὸ ἐράνου νὰ συνεισφέρῃ εἰς τοῦ πολιτισμοῦ τὸν βωμόν, ἤρχισεν, ὀρθῶς, νὰ περιορίζῃ τοὺς τομεῖς τῶν ἐνδιαφερόντων του. Δὲν γεννᾶται ζήτημα ὅτι ἡ κατανομὴ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐξειδικεύσις τῶν ἐρευνητῶν ἐσημείωσαν νέον ἄλμα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὅμως παρὰ τὴν ὀρθότητά της δὲν ᾤφελσε πάντοτε ἡ τάσις αὕτη τῆς ὑπερβολικῆς, αὐστηρᾶς ἐξειδικεύσεως. Ἐφθασαν πολλάκις οἱ ἐρευνηταί εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀπομονώσεως τῆς διανοίας τῶν εἰς ἀποκλειστικὰ καὶ περιωρισμένους ἐρευνᾶς μὲ τὸ σῆνηθες ἀποτέλεσμα νὰ κινδυνεύσουν νὰ χαθοῦν εἰς τὴν λεπτομέρειαν, εἰς τὴν τριχοτόμησιν τῆς τριχός, εἰς τὴν ἐρευναν προβλημάτων ἀχρήστων, εἰς τὴν ἀποξήρανσιν τῆς ὀροσερότητος τοῦ νοῦ καὶ τὴν στέγνωσιν τῆς καρδίας, εἰς τὰς ἀναριθμήτους καὶ ἄνευ ἐνδιαφέροντος πολλάκις παραπομπάς, εἰς τὴν δίκην γραμματοσημοσυλλέκτου ἐρευναν καὶ συλλογὴν

* Ὁμιλία γενομένη κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ε.Π.Ο.Κ. ὁργανωθέντα ἑορτασμόν τῆς 200ῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Κοραΐ.

ἀσυνδέτων καὶ ἀντινομικῶν γνώσεων καὶ οὐχὶ σπανίως εἰς τὴν τελείαν ἀποξένωσιν ἀπὸ πάσαν ἠθικὴν σκοπιμότητα καὶ πνευματικὴν χρησιμότητα. Ἐχασαν τέλος, συνηθέστατα, τὴν συνθετικὴν ἰκανότητα, ἀνευ τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀξιοποιήσουν τὰς γνώσεις καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν των.

Δὲν εἶναι ἐπομένως οὔτε ἡ πολυμαθεία οὔτε ἡ ἐξειδίκευσις μόναι ἔπαρκεῖς νὰ κάμουν τὸν πνευματικὸν ἐργάτην ἰκανὸν νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν καὶ νὰ ἐπιζήσῃ τῆς ἐποχῆς του. Χρειαζόνται καὶ ἄλλοι πολλοὶ παράγοντες, τοὺς σπουδαιότερους τῶν ὁποίων, ἐν τῇ εἰσαγωγικῇ ταύτῃ τοποθετήσῃ τοῦ Κοραῖ ἐἰς τὴν ἀξιολογικὴν κλίμακα τῶν πνευματικῶν Μορφῶν, ὡς ἰδιότητας αὐτοῦ, θὰ ἀναγνωρίσωμεν. Εἶναι δὲ ἀπαραίτητον τοῦτο διὰ νὰ κριθῇ δικαίως καὶ ἀξιολογηθῇ ὁ μεγαλύτερος οὗτος σταθμὸς τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς καὶ ἐπιστήμων ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ οὐσιαστικῇ καὶ οὐχὶ τυπικῇ καὶ εἰδικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως.

Ὁ Κοραῖς καὶ ἐκ τῶν πολυμαθεστάτων συγχρόνων του ἦτο, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοὺς καρποὺς ἠτύχησεν ὅσον ὀλίγοι νὰ αἰσθανθῇ καὶ νὰ γνωρίσῃ. Κάτοχος δέκα ξένων γλωσσῶν — Λατινικῆς, Γερμανικῆς, Γαλλικῆς, Ἀγγλικῆς, Ὀλλανδικῆς, Ἰσπανικῆς, Ἰταλικῆς καὶ τριῶν ἀνατολικῶν Ἀραβικῆς, Τουρκικῆς καὶ Ἑβραϊκῆς — εἰς σημεῖον τοιούτου, ὥστε νὰ χειρίζεται τὰς περισσότερας ἐξ αὐτῶν ἐξ ἴσου καλῶς μετὰ τὴν μητρικὴν του. Γνώστης ὅλων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων αὐτοδίδακτος ἀλλὰ πεπειραμένως κριτικὸς, ἐρμηνευτικὸς καὶ φιλόλογος τέλειος γνώστης τῶν σπουδαιότερων θεολογικῶν, πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμων ἱατρὸς καὶ φυσιοδίφης ! Καὶ ἐν τούτοις οὔτε ὑπὸ τῆς πολυμαθείας οὔτε ὑπὸ τῆς ἐξειδικεύσεως παρεσύρθη. Τῶναντίον ἔθεσε καὶ τὰς δύο ταύτας εἰς τὴν ἐξυπρέτησιν ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ σκοποῦ. Διότι ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολὺπλευρος καὶ πολὺγλωσσος καὶ πολυγραφώτατος Κοραῖς ἦτο ὀγκολιθικὸς καὶ μονόπλευρος εἰς τὴν ἐπιδιώξιν ἐνὸς κεντρικοῦ καὶ βασικοῦ καὶ εὐγενοῦς καὶ μεγάλου Ἔργου: τοῦ Ἔργου τῆς διαφωτισέως καὶ πνευματικῆς ἀφυπνίσεως τοῦ δούλου Ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών τῶν κλασσικῶν κυρίως συγγραφέων καὶ διὰ πάσης ἄλλης εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντείνουσης γνώσεως. Εἰς τὴν πίστιν του, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς, ἐὰν ἀφυπνισθῇ καὶ διδαχθῇ, ὅπως αὐτός, ὀρθῶς, ἐνόμιζε τὰς ἀληθεῖς Ἀξίας τῆς προγονικῆς κληρονομίας, ὅχι μόνον νὰ φθάσῃ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἀναγέννησιν θὰ δυνηθῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ὑπερβῇ, καὶ συγχρόνως δὲν δύναται παρὰ καὶ τὴν σύγχρονον ζῶσαν γλώσσάν του διὰ τῆς παλαιᾶς μητρὸς τῆς νὰ καθάρῃ καὶ πλουτίσῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας του νὰ τύχῃ, ἐστήριξεν ὀλόκληρον τὸ Ἔργον του. Οὐδέποτε εἶδεν ὁ Κοραῖς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἔξω τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ οὐδέποτε κατηύθυνε τὰς προσπάθειάς του ὑπὲρ τῆς ἀποκτήσεως ἀτομικῶν ἐπιστημονικῶν δαφνῶν καὶ ἀξιομάτων, τὰ ὁποῖα πολλὰκις χάριν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ του ἀπέκρουσεν, ἀν καὶ τοῦ προσεφέρθησαν, ὅσον εἰς οὐδένα σύγχρονον του ἐπιστήμονα Ἑλληνα ἢ Εὐρωπαῖον. Καὶ ὅταν ἐπεδίωξε τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπιτυχίαν ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου, ὡς ὁ ἴδιος θὰ μᾶς εἴπῃ, εἰργάζετο. Ὁ Κοραῖς μετὰ τὰ πλούσια καὶ σπάνια πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ προσόντα θὰ ἠδύνατο, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, νὰ διαπρέψῃ εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην ἢ εἰς οἰκονομικὰ εἰδικὸν φιλολογικὸν κλάδον, τὸ ἔργον του ὅμως δὲν θὰ εἶχε τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν τὸ καταλειφθὲν προσέλαθεν, οὔτε καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἕνα ὅσον μεγάλον σκοπὸν, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ τὸ κύριον κίνητρον καὶ ὁ πρῶτιστος παράγων τῆς ἐπιτυχίας του. Διὰ νὰ παραλείψωμεν τοὺς ἄλλους συντελεστὰς τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Κοραῖ, ὡς πνευματικοῦ σταθμοῦ θέλομεν νὰ τονίσωμεν μόνον τὴν τεραστίαν συνθετικὴν δύναμιν, τὴν κριτικὴν καὶ φιλοσοφημένην λογικὴν καὶ διανοητικὴν του δεινότητα, βοηθουμένην πάντοτε ἀπὸ μίαν πλουσιωτάτην δύναμιν φαντασίας καὶ ἕνα ἀκατάβλητον ψυχικὸν σθένος.

“Αν εὔρεθῆ κανεὶς ἐγγύτερον πρὸς τὸ πολύτομον καὶ πολύτιμον τοῦ Κοραῆ ἔργον, μὲ τὸ ὁποῖον συνέδεσε τὴν ζωὴν του ὀλόκληρον θὰ συμφωνήσῃ μαζύ μας, ὅτι τὸ καλύτερον διὰ τὴν μνήμην του ἐγκώμιον ἀποτελεῖ ἡ παρακολούθησις τοῦ ἐπιμόχθου ἀγῶνος του καὶ ἡ ἐκτίμησις ἢ δικαία καὶ ἀντικειμενικὴ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτοῦ δημιουργίας.

* * *

Τρεῖς εἶναι οἱ παράγοντες τῆς πρώτης μορφώσεως τοῦ Κοραῆ, τοῦ ὁποῖου σήμερον τὴν 200τὴν ἐπέτειον ἀπὸ τῆς γεννήσεως του τιμῶμεν, ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης, ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ πρὸς μητρὸς πάππου του Διαμαντῆ Ρουσίου καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ Ὀλλανδικοῦ παρεκκλησιαίου τῆς Σμύρνης Κεῦνος. Τρεῖς ἐπίσης εἶναι καὶ οἱ σταθμοὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς καταρτίσεως καὶ παραγωγῆς του. “Αμστερνταμ, Μομπελιέ καὶ Παρίσιον.

Ὀλίγα μόνον δυνάμεθα ἐντὸς τῶν στενῶν ὀρίων μιᾶς διαλέξεως νὰ εἴπωμεν διὰ τοὺς πρώτους. Ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης μόνον ἀρνητικῶς συνέβαλε διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Κοραῆ. Παρὰ τὸ καλοπροαίρετον τῶν διδασκόντων τὸ σύστημα τῆς Παιδείας τῆς ἐστηρίζετο εἰς τὴν παροχὴν πολλῶν ξηρῶν γραμματικῶν γνῶσεων καὶ πολὺ ὀλίγον χρόνον ἄφινε διὰ τὴν πραγματικὴν, ἠθικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν τῶν συγγραφέων καὶ τὴν ἀνάλογον μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ. Ἡ μέθοδος ἐξ ἄλλου τῆς συντάξεως τῶν τότε γραμματικῶν μὲ τὰς δέκα κλίσεις τῶν ὀνομάτων(1) καὶ δέκα τρεῖς συζυγίας τῶν ρημάτων(2) καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν ἐπιρρημάτων(3) καὶ τῶν κανόνων ὧν ἡ ἀποστήθισις ἐπὶ κυρώσει πλουσίαν ραδισμῶν ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ταλαιπώρους μαθητὰς καθίστα ἔτι δυσχερεστέραν τὴν θέσιν των. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατὶ ὁ Κοραῆς πάντοτε μετ’ ἀποτροπιασμῶν — ἐνίοτε ὑπερβολικῶν — ἐνθυμεῖται τὴν μαθητικὴν του ζωὴν(4) καὶ κυρίως διατὶ ἐκ τῶν πρώτων προβλημάτων καὶ σκοπῶν του ἔθεσε τὴν βελτίωσιν τῶν ΚΑΛΩΝ τούτων ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ(5).

Πολὺ πρὶν γνωρίσῃ διὰ τοῦ Κεῦνου καὶ τῶν ταξειδίων του τὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως, ὁ Κοραῆς κληρονομήσας ὡς ἔπαθλον διὰ τὴν ἐπιμέλειαν του τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ πάππου του διείδε διὰ τῆς μελέτης πολλῶν καλῶν ἐκδόσεων αὐτῆς τὸ τραγικὸν λάθος τῶν διδασκάλων του, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Σοφίας καὶ τῶν Ἠθικῶν Ἀξιών τῶν κλασσικῶν καὶ μετα-

(1) πέλ. Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης Παρίσιον 1805. Προλεγόμενα (Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ γλώσσης) σελ. 22 κ. ἐξ «ἡ ἀμαθοδία τῆς γραμματικῆς φαίνεται... καὶ εἰς τὸ ὄνομα, τοῦ ὁποῖου αἱ δέκα κλίσεις εἶναι δέκα πληγαί».

(2) πέλ. ἔ. ἀ. σελ. 24 «Δὲν εἶναι ὀλιγώτεροι αἱ δυσκολαὶ τοῦ ρήματος, τὸ ὁποῖον κατεκερματίσθη εἰς δέκα τρεῖς συζυγίας».

(3) πέλ. ἔ. ἀ. σελ. 38 «Εἰς ὀλίγα λόγια ὁ Πανδέκτης (τὸ ἐπιρρημα) εἶναι ἀληθινὴ κόπρος τοῦ Ἀγγείου».

(4) πέλ. Βίος· ἐκ τοῦ Ἰακ. Ράτα. Ἀπάνθισμα Δεύτερον ἐπιστολ. Ἄδ. Κοραῆ Ἀθῆναι 1841 σελ. 4, 5 καὶ 9 πέλ. Ἐπιστολαὶ Ἄδ. Κοραῆ. Ἐπιμελεία Νικ. Δαμαλά, τομ. 1—4 Ἀθῆναι 1885—86. I. 86 κ. ἐξ. πέλ. Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης Προλεγόμενα σελ. 108.

(5) πέλ. Πρόδρομος ἔ. ἀ. σελ. 13—54. Ἐπίσης Ἄδ. Κοραῆ Ἑλλην. Βιβλιοθήκη τομ. Πρῶτος. Ἰσοκράτης. Παρίσιον 1807. Προλεγόμενα (ἀκολουθία αὐτοσχεδίων στοχασμῶν) σελ. 37 κ. ἐξ, σελ. 44 ὑποσ. Περαιτέρω Ἑλλην. Βιβλ. Τομ. Τρίτος. Πλωτάρχου Βίου παράλληλοι Παρίσιον 1809 Προλεγόμενα (Ἀκολ. Αὐτοσχ. Στς... 5 κ. ἐξ. Ἰπποκράτους περὶ Ἀέρον. Παρίσιον 1816 σελ. 40 κ. ἀ. Ἐπιστολαὶ I 781 κ. ἀ.

γενεστέρων συγγραφέων. Τώρα ἐγνώρισε ἐπίσης τὸ πρῶτον τινὰς τῶν συγγραφέων, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ὁποίων θὰ ἀφιερῶσιν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του. Ἀκόμη τῶρα κατενόησε, ἐπειδὴ αἱ περισσότεραι ἐκδόσεις ἦσαν σχολιασμένα λατινιστί, τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς γλώσσης ταύτης. (6)

Τοιουτοτρόπως ἔρχεται εἰς τὴν γνωριμίαν τοῦ Κεῦνου. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀπλοῦ ἀλλ' ἐναρέτου καὶ φωτισμένου τούτου ἱερέως δὲν εὐρίσκει ὁ Κοραῆς μόνον τὸν διδάσκαλον τῆς Λατινικῆς, ἀλλὰ συγχρόνως ἕνα στοργικὸν φίλον καὶ σύμβουλον, ἕνα ἀνικδιωτέλῃ παραστάτην καὶ παρήγορον πνευματικὸν πατέρα. Εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Κεῦνου βλέπει ἐπίσης τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀναγεννηθείσης, διὰ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, Δύσεως ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τέλος ἐμπνέεται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ ταξείδιον τῆς Ὀλλανδίας καὶ τὴν ἐκμάθησιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων ξένων γλωσσῶν. Διὰ τοῦτο ἠγάπησεν ὁ Κοραῆς μὲ πραγματικὴν λατρείαν τὸν Κεῦνον δι' ἄλης του τῆς ζωῆς. «Ὁταν τὸν Δόμινον δὲν γράφω, κανένας εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναται νὰ παραπονεθῆ, διότι κανένα εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναμαι νὰ ἀγαπήσω περισσότερον ἀπ' αὐτόν, καὶ ὅσοι ἀληθῶς μὲ ἀγαπῶσι....πρέπει νὰ ἀγαπῶσι καὶ νὰ σέβωνται αὐτόν ὡς παιδαγωγόν μου. Εἴ τι ἠξέωρω, ἢ μετὸ ἐδίδαξεν αὐτός, ἢ με ἐδεῖξε τοὺς τρόπους νὰ τὸ μάθω παρ' ἄλλων.» (7).

* * *

«Ὅ,τι εἶχε διαβλέψει εἰς τὸν Κεῦνον ὁ Κοραῆς διὰ τὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως ἠτύχησε μετ' ὀλίγον νὰ τὸ ζῆσιν. Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τοῦ πατρός του καὶ αἱ προτροπαὶ τοῦ Κεῦνου καὶ ὁ πόθος του πρὸς Παιδείαν φέρουν τὸν Κοραῆν 24ετῆ εἰς τὸ Ἄμστερνταμ, ἔν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα τότε πνευματικὰ κέντρα τῆς ἀναγεννηθείσης Εὐρώπης. Μὲ τὰς συστάσεις τοῦ Κεῦνου γνωρίζει τὸν σοφὸν θεολόγον καὶ φιλόσοφον Μπάρτ καὶ τὴν ἐξ Ἰσοῦ πεπαιδευμένην σύζυγόν του καὶ δι' αὐτῶν τοὺς εὐρεῖς θεολογικοὺς καὶ φιλοσοφικοὺς κύκλους τῆς πόλεως. Εἰς τὸν Μπάρτ καὶ τὴν σύζυγόν του κυρίως ὀφείλει ὁ Κοραῆς τὴν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν του κατάρτισιν (8). Κυρίως ὁμως σηματικὴ διὰ τὴν μετέπειτα πνευματικὴν του παραγωγὴν εἶναι ἡ γνωριμία του μετὴν μέθοδον τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὄχι μόνον ἀπὸ τυπικῆς — γλωσσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πραγματικῆς, αἰσθητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως. «... Τρίτη εὐεργεσία, τὸ ταξείδιον τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου γνωρίσας ἀνθρώπους σοφοὺς καὶ ἀπορρίψας τὸν ζυγὸν τῶν ἀθλίων γραμματικῶν, ἤρχισα νὰ σπουδάζω τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, μὲ μέθοδον παντάπαισι διάφορον ἢ ὅποια μέθοδος, ὄχι μόνον μὲ ἔκαμε νὰ μαντεύσω πολλὰ δυσνόητα τῶν προγόνων μου.....ἀλλὰ νὰ διορθώσω τὴν μητρικὴν μου διάλεκτον ἐκ μόνης τῆς ἀναλογίας, τὴν ὅποιαν ἔχει πρὸς τὴν αὐτῆς μητέρα τὴν παλαιάν.» (9) Ἐπομένως εἶναι πέραν πάσης ἀμφισβητήσεως ὅτι τὰ πρῶτα καὶ βασικά ἐνδιαφέροντα τοῦ Κοραῆ, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐγκατέλειψε εἶναι φιλογραφικὰ καὶ φιλοσοφικά. Αἱ πρῶται του αὐταὶ σπουδαί, ἢ καλλίτερον ἢ πρώτη ἐξαιετῆς αὐτοδίδακτος προσπάθεια του, στρέφεται πρὸς Θεολογικὴν, φιλολογικὴν καὶ

(6) πβλ. Βίος ἔ. ἀ. σελ. 5, 6 καὶ 7 κ. ἐξ.

(7) πβλ. Ἐπιστολαὶ Ἀδ. Κοραῆ. Ἐπιμελ. Νικ. Δαμαλά. Ἀθήναι 1885-6. Τομ. I σελ. 271. πβλ. αὐτόθι, σελ. 26, 46, 54 καὶ πρὸ πάντων 65, 99. «Ὁ Δόμινος δὲν λείπει εἰς ἄλης του τὰς ἐπιστολάς νὰ παραμυθῆ τὴν ὀλιγομυχιᾶν μου, νὰ θαρρῶν τὴν ἀδυναμίαν μου...» καὶ 102. Ἐπίσης Τομ. III σελ. 6. Προσέει Lettres inedites de Koray a Chardon de la Rochette Paris 1877 p. 1. 12 κ. ἀ. Ἄς σημειωθῆ ἐπίσης, ὅτι τὴν ἐπὶ διδασκαλίαν διατριβὴν του εἰς τὸν Κεῦνον τὴν ἀφιέρωσεν.

(8) πβλ. Βίος ἔ. ἀ. σελ. 11—12.

(9) πβλ. Ἐπιστολαὶ Κοραῆ ἔ. ἀ. τομ. 1 σελ. 65. πβλ. ἐπίσης Βίος ἔ. ἀ. σελ. 11.

φιλοσοφικὴν κατάρτισιν, διὰ τὰς ὁποίας ἦτο προσφορώτατον τὸ ἔδαφος τῆς Ὀλλανδικῆς πρωτεύουσος. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἕκ νέου ὅτι αὕτη ἦτο ἕν τῶν ἀρίστων φιλολογικῶν κέντρων τῆς ἀναγεννηθείσης Εὐρώπης. Ἡ Ὀλλανδία δὲν εἶναι μόνον ἡ πρώτη ἐπιστημονικὴ ἀφετηρία καὶ ἕδρα τοῦ Ἐράσμου καὶ τῶν μεγάλων φιλολόγων τῆς πρώτης φάσεως τῆς ἀναγεννήσεως ἀλλὰ καὶ κατὰ καὶ μετὰ τοὺς θρησκευτικούς πολέμους γίνεται τὸ κέντρον ὄχι μόνον τῶν Ὀλλανδῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διασημοτέρων Γάλλων καὶ Γερμανῶν τῆς ἀξίας τοῦ Ἀλμεινλόβεν τοῦ Σβάίγχαουζερ καὶ τοῦ Βύττεμπαχ διὰ νὰ καταστῇ ἀμέσως κατόπιν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ, τὸ κέντρον τῆς φιλολογίας τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὸ μεσουράνημα τοῦ πολλοῦ Κόμπετ. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν ὅτι μεταξὺ τῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ εὐρέθῃ τεῦχος ὑπὸ χρονολογίαν 27 Ἰανουαρίου 1774 ἐκ χειρογράφων κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτικῶν παρατηρήσεων του καὶ τῆς πρώτης ἀποτίρας αὐτοῦ πρὸς διόρθωσιν χωρίων τοῦ Ἡροδότου καὶ Ἀθηναίου (10). Οὗται ἐνταῦθα τὸ πρῶτον θέτει ὁ Κοραῆς τὰς θάσεις τῶν μελλοντικῶν φιλολογικῶν τοῦ ἐπιδιώξεων καὶ συλλαμβάνει τὸν μεγάλον σκοπὸν τῆς ζωῆς του. Δὲν πρέπει νὰ παραλειφθῇ ὅτι ἐδῶ τὸ πρῶτον μορφώνεται ὁ Κοραῆς κατὰ τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἑμπορικῶν συνεργατῶν του, δὲν παραλείπει καμμίαν εὐκαιρίαν ὄχι μόνον διὰ τὴν πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Μουσικὴν καὶ Γυμναστικὴν του ἀκόμα προπαιδείαν (11). Τέλος ἐδῶ ἐκμανθάνει τὰς περισσοτέρας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἀπαραιτήτους διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Συγγραφικὸν προῖον τῆς θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐπιδόσεως τοῦ Κοραῆ εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον σταθμὸν τῆς ζωῆς του, εἶναι ἡ μετάφρασις ἐκ τῆς Γερμανικῆς τῆς Ὁρθοδόξου διδασκαλίας τοῦ μητροπολίτου Μόσχας Πλάτωνος (12). Οὕτω ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Κοραῆ καὶ κατὰ περιεργον συγκύρησιν καὶ τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς ζωῆς του, ἦτοι ὁ ἱερατικὸς συνέκδημος ὁ περιέχων τὰς δύο πρὸς Τιμόθεον καὶ τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολάς τοῦ ἀποστ. Παύλου (Παρίσιος 1831), εἶναι θεολογικὸν ἐνδιαφέροντος. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ μετάφρασιν, ἣν συνεπλήρωσε διὰ τῆς Συνοψεως τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως καὶ ἰδίως εἰς τὰς σημειώσεις του, διαφαίνεται ἡ πλήρης θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ του κατάρτισις, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ἡ ἀγνὴ καὶ πηγάς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας πίστις του. Κατακρίνει μὲν τὴν πολυτέλειαν τῶν ναῶν καὶ τὰς προλήψεις, εἶναι ὁμῶς ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ τὴν καλλιέργειαν θαθείας πίστεως πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ἀρετὴν καὶ μεθοδικὴν γνῶσιν τῶν θαυτέρων νοημάτων καὶ ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ· καὶ ὁ πρῶτος, ὅστις συνιστᾷ τὴν Ἱδρυσιν Κατηχητικῶν Σχολείων εἰς τὰ ὅποια νὰ ἐπιτελῆται ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀγωγή τῶν νέων. Αἱ συστάσεις τοῦ Κοραῆ εἶναι τελείως σοφαὶ καὶ ἀποπνεύον ὅλην τὴν θαθειαν αὐτοῦ πίστιν πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Θρησκείας. Κατεκρίθησαν μόνον ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων νὰ διακρίνουν τὴν ἀληθῆ Χριστιανικὴν

(10) πβλ. Θερεϊανοῦ. Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Τεργύστη 1889 τομ. 3. Τομ. I σελ. 101.

(11) πβλ. Ἀμαντος Κ. Μικρὰ Μελετήματα Ἀθήναι 1940 σελ. 3. Διὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδε ὁ Κ. εἰς τὴν Μουσικὴν πβλ. Ἀριστοτέλους Πολιτικῶν τὰ σωζόμενα, Προλεγόμενα σελ. 115—116.

(12) Ὁρθόδοξος Διδασκαλία εἶτον Σύνοψις τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου... Πλάτωνος, Μητροπολίτου Μόσχας καὶ μεταφρασεῖσα πρῶτον μὲν ἐκ τῆς Ρωσικῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν, γυν δὲ ἐκ τῆς Γερμανικῆς εἰς τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν διάλεκτον, ἣ προσετέθησαν σημειώσεις διὰφοροὶ καὶ Προδιοικήσεις περὶ κατηχήσεως» Λειψία 1782.

πίστιν ἀπὸ τὴν Ἐρησκοληψίαν (13). Θὰ ἤρκει ἀπλῶς οἱ τελευταῖοι οἶτοι νὰ ἐνθυμηθοῦν ὅτι τοῦ αὐτοῦ Κοραῆ ἔργον εἶναι ἢ μετὰφρασις καὶ αἱ παρατηρήσεις εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῶν τριῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸν Πάπαν (14), ὅπου ὑπεραμύνεται οὗτος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὴν ὁποῖαν, παρὰ τὴν ἐκ τῆς δουλείας πνευματικὴν καθυστέρησιν τῶν λειτουργῶν τῆς, ἀποδεικνύει μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα, ὡς ἀσυγκρίτως ἀγνωτέραν καὶ πιστοτέραν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀκόμη ὅτι τοῦ αὐτοῦ Κοραῆ πίστις εἶναι ὅτι ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀποτελεῖ τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον Θεῖαν Σοφίαν ("Ἀτακτα III σελ. 364).

Τὰ εὐτυχῆ ἕξ ἔτη τῆς ἐν Ὀλλανδία παραμονῆς, διαδέχεται τετραετῆς περίοδος ἐν Σμύρῃ πλήρης συμφορῶν, ἢ ὁποῖα διὰ τοῦτο κυρίως ἀναφέρεται ἐνταῦθα διότι ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον διὰ τὸ μέλλον τοῦ Κοραῆ. Ἡ γνωριμία τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀναγεννημένου Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος παροουσιάζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κοραῆ φρικτοτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῆς καταστάσεως τῆς δούλης πατρίδος του. Ἡ σύγκρισις εἶναι συντριπτικὴ διὰ τὴν δευτέραν. Ἐδῶ ἡ Τουρκικὴ Τυραννία, ἐκεῖ ἡ Εὐρώπη ἐλευθέρα, ἀναβαπτισμένη — ὁποῖα Τραγικὴ Εἰρωνεία! — εἰς τὰ φῶτα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ προηγμένη εἰς ὕψιστον σημεῖον. Ἐδῶ αἱ μοιραῖαι ἐκ τῆς δουλείας προλήψεις καὶ ἐκεῖ ὁ αἰὼν τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ὁ ὄργασμός τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐδῶ τὰ ΚΑΛΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ καὶ τὸ σχολεῖον ραβδισμοῦ, ἐκεῖ ἡ ἀναδύωσις τῶν ἠθικῶν, πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀξιῶν τοῦ κλασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὰ σχολεῖα Πεσταλότσι. Τὸ δίλημμα ἐτέθη σαφές καὶ ἡ ἀπόφασις σταθερωτέρα ἐλήφθη. Ἡ εἰς Σμύρῃν παραμονὴ του εἰς οὐδὲν εἶχε νὰ ὠφελήσῃ τὴν δούλην πατρίδα. Ἐπρεπε ἐλεύθερος καὶ τελειούμενος ἔτι μᾶλλον πνευματικῶς νὰ ἀναλώσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς ἀφύπνισιν πνευματικὴν τῆς πατρίδος του, ἥτις θὰ ἐπέφερε καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν. Οὐδὲν οὐδ' αὐτὸ τοῦ γάμου τὸ δέλεαρ ἴσχυσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Κοραῆ ἀπὸ τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ (15).

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο.)

ΑΘ. ΜΕΡΕΜΕΤΗΣ

(13) πβλ. "Αμαντος Κ. ε. ἀ. σελ. 5. πβλ. ἐπίσης τὰ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν ὄστων Ἰαδαμαντ. Κοραῆ Ἀθῆναι 1877 σελ. 27—32. λογ. Ν. Δαμαλά.

(14) Συμβουλή τριῶν ἐπισκόπων ἐπισταλθεῖσα κατὰ τὸ 1553 πρὸς Πάπαν Ἰούλιον τὸν Γ'. μετὰφρ. ἀπὸ τὴν Λατινικὴν καὶ μὲ σημειώσεις ἐξηγηθεῖσα Παρίσι 1820. (εἰκονικῶς London).

(15) Βίος. ε. ἀ. σελ. 10, 13 κέξ.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΜΑΣ

Ἀφιερώνεται εἰς τὸν κ. Κωνσταντῖνον Ἀμαντὸν.

Λέγεται ὅτι τὸ ἔργον μεγάλων ἀνδρῶν τότε μόνον ἀντικειμενικὰ ἀξιολογεῖται, ὅταν, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, μελετᾶται μετὰ προσοχῆς καὶ κατανοῆται ὅ,τι οἱ ὑπὸ κριτικὴν ἀνάλυσιν σοφοὶ ἄνδρες ἔγραψαν καὶ ἔζησαν. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, τότε ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἄδ. Κοραῆ, ἰδίως δὲ τῆς αὐτοβιογραφίας του, τῶν ἐπιστολῶν του καὶ τῶν εἰσαγωγικῶν αὐτοῦ γνωμῶν εἰς μνημειώδη συγγράματα του (1), ἐξάγεται τὸ ἀδήριτον συμπέρασμα : «Ὅτι ὁ Ἄδ. Κοραῆς πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ὁ πρῶτος καὶ ὁ σπουδαιότατος Διδάσκαλος τοῦ Γένους κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτὸν μὲ θεῖα δῶρα διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὅποῖον ἐκλήθη νὰ ἐκτελέσῃ εἰς στήμας ἱστορικός διὰ τὴν Πατρίδα μας. Τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ Κοραῆ περιβάλλον ἔθεσε τὰ πρῶτα στερεὰ θεμέλια τοῦ Ἰδανικοῦ του. Ἡ δὲ συμβολὴ τοῦ Ὀλλανδοῦ ἱερέως Βερν. Κούν, αἰ σπουδαί του εἰς τὸ ἐλεύθερον καὶ πνευματικῶς προηγμένον περιβάλλον τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Γαλλίας, αἱ ιδεαὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ κυρίως ἡ ἀναστροφή του μὲ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κλασσικὸν πνεῦμα καὶ τῆς Θρησκείας μας τὰ θεῖα νάματα, ἀκόμη ἢ σύνθεσις καὶ ἡ ποιότης τῆς τότε ἑλληνικῆς κοινωνίας, πάντα ταῦτα δὲν τοῦ ἐγέννησαν νέα Ἰδεώδη, ἀλλὰ μόνον ἐκαλλιέργησαν, ἐλέπτυναν καὶ ἐκράτυναν τὸ ἦδη ἀπὸ τῶν νεαικῶν του χρόνων ὑπάρχον. Καὶ ἦτο τοῦτο : Ἀγῶν διηνεκῆς ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἐξυψώσεως καὶ τῆς παιδείας τοῦ ὁδοῦλου Ἑλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μόνων θὰ προήρχετο κατὰ τὸν Ἄδ. Κοραῆν καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἔθνους μας ἀναγέννησις. Καὶ ἀκόμη : Συνεχῆς ἐργασία ἄνευ τινὸς δισταγμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς τοῦ σκλαβωμένου ἑλληνόπουλου κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κλασσικὰ παιδαγωγικὰ πρότυπα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ μας, ἵνα ἐπιζήσῃ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ τῆς Τουρκικῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς γεμάτης ἀπὸ δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεως καὶ ἀνηθικότητος ζωῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πιστεύει ὁ Κοραῆς ὅτι «ἡ παιδεία ὄχι μόνον φωτίζει, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν πτωχείαν καὶ τῆς πτωχείας τὴν ἐντροπὴν... ὅστις ἔχει παιδείαν δὲν φοβεῖται νὰ ψωμοζητήσῃ, μῆτ' ἂν πέσῃ εἰς βαρβάρων χεῖρας ἀχιμάλωτος» (2).

Α'

Ἐχει πρὸ πολλοῦ ἦδη ἀποδειχθῆ ὅτι ὁ Ἄδ. Κοραῆς ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητῆς τῆς συγκριτικῆς μεθόδου τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, θεωρεῖται δ' ὀρθῶς ὁ θεμελιωτῆς τῆς ἐπιστήμης τῆς ἑλληνικῆς γλωσσολογίας· εἶναι ἀναντίρρητον ἐπίσης τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔθνικὴ τοῦ ἐνδρός ἐργασία ἐπὶ τῆς γλώσσης μας κατέδειξε τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἐνότητα διὰ

1. Ἴδε: Ἄδ. Κοραῆ προλεγόμενα εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς κατηχήσεως τοῦ Ρώσου Μητροπολίτου Πλάτωνος.— Τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἐν Παρισίοις, 1805.—Τὴν συλλογὴν τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην καὶ τῶν παρέργων ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΩΝ, καὶ τινων συγγραμμάτων τοῦ Ἄδαμ. Κοραῆ. Τόμος πρῶτος, Παρίσιον, 1833, κ.λ.π.

2. Πρόδρομος τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, σελ. η-Θ.

μέσου τῶν αἰώνων (3)· εἶναι ἀκόμη ἀλήθεια ὅτι ὁ Ἄδ. Κοραῆς μὲ τὴν κριτικὴν του διάνοιαν καὶ τὴν σπανίαν παρατηρητικότητα, ποὺ τὸν διέκρινε, μὲ τὴν μεγάλην του γλωσσομάθειαν (4) καὶ τὴν ἐν γένει ἐξαιρετικὴν μόρφωσίν του ἀπέβη ἕνας τῶν πλέον ὀνομαστῶν φιλολόγων τοῦ Κόσμου. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἐτονίσθη δεόντως μέχρι σήμερον κατὰ τὴν γνώμην μας· εἶναι ὑπὲρ ὅλα ταῦτα ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῆς εἰς ὅτι ἐπεδόθη, τὸ ἔπραξε, διότι τοιοῦτοτρόπως ἐξυπηρετεῖτο τὸ μέγαλον του Ἰδανικὸν ὡς Διδασκάλου καὶ Παιδαγωγοῦ τῆς δούλης Πατρίδος. «Δούλευε τὴν Πατρίδα σου ἀνυποκρίτως καὶ μὴ φοβῆσαι τὴν ἀχαριστίαν τῆς πατρίδος.. Εἰς ὅλας σας τὰς πράξεις πρὸς ἓνα μόνον σκοπὸν ἀποβλέπετε, τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος, καὶ αἱ φίλια καὶ αἱ ἔχθραι τῆς ἀπ' ἄλλο τι ἄς μὴ γεννῶνται, παρὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς Πατρίδος...» Ἡ πρώτη ὀγκώδης συγγραφικὴ ἐργασία τοῦ Ἄδ. Κοραῆ εἶναι μεταφραστικὴ· ἔπραξε δὲ τοῦτο ὁ Διδασκαλὸς ὄχι μόνον πρὸς πορισμὸν ὀλίγων χρωμάτων, τῶν ὁποίων ἄλλως ὑπῆρξε πάντοτε ἀνώτερος, «ἀλλὰ καὶ διότι ἠσθάνετο ἤδη τὴν ἀνάγκην (5) νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του διαφόρους παρατηρήσεις περὶ σχολείων» (6). Ὁ Κοραῆς δὲν ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην· διὰ τοῦτο καὶ δὲν διεκρίθη ὡς ἰατρός (7). Οὕτε ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης ἐκ καθαρῶς μόνον θεωρητικῶν διαφορῶντων, ὅπως δισχυρίσθη ὁ ἡμέτερος ἐπιφανὲς γλωσσολόγος Γ. Ν. Χατζιδάκις (8). Ὁ Ἄδ. Κοραῆς ἐξετάζει καὶ ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὸ κάθε τι ὡς Διδάσκαλος, ὡς πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς ἀναμορφωτῆς τοῦ Γένους καὶ ἐπάνω εἰς τὸ θάρος τῶν ἱστορικῶν Ἰδανικῶν, τῶν ἱστορικῶν δικαίων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Ἐθνους. Μία ἀνωτέρα, θεϊκὴ δύναμις ἠύλῳγησε τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ἐπιτυχίας του, τὰ ὅποια τότε μόνον ἐρμηνεύονται καὶ κατανοοῦνται, ὅταν συνυφανθοῦν στενῶς μὲ τοῦ Διδασκάλου μας τὸν Παιδαγωγικὸν Ἀγῶνα. «Μὴ φανήτε λοιπὸν παρήκοοι τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι καὶ ὀνομάζεται Σοφία καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θέλημα εἶναι νὰ σοφίζωμεν τὸ λογικὸν μας μὲ τὴν

3. "Ἴδε πλὴν ἄλλων τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 8, 1933. (Κ. Ἀμάντου : Τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ.— Ἰ. Καλιτσουράκι : Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Κάρολος Βενέδικτος Χάζε.— Α. Κούζη : Ὁ Κοραῆς ὡς ἰατρός.— Σ. Μενάρδου : Συμπληρωματικαὶ σημειώσεις περὶ τοῦ Χάζε.— Γ. Ν. Χατζιδάκι : Συμβολὴ τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν Μελέτην τῆς Νέας Ἑλληνικῆς)—Πλοσιωτάτην βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Ἄδ. Κοραῆ εὐρίσκει ὁ θέλων εἰς τὴν σοφὴν ἐργασίαν τοῦ Κ. Ἀμάντου : Τὰ Γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1566—1822). 1946 (σελ. 135 κ. ἑ.—σελ. 231—232.—"Ἴδε καὶ Δ. Θερεϊανοῦ : Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ἐν Τεργέστη, 1889—1890.

4. «Ὁ Κοραῆς ἔχει τέσσαρας δασκάλους καὶ μαθαίνει ὀλλανδέζικα, ἐβραϊκά, σπανιόλικα καὶ φραντζέζικα, μαθαίνει γεωμετρίαν καὶ κιθάραν.» (Ἐκ μῆς ἐπιστολῆς τοῦ ὑπαλλήλου τοῦ γραφείου του Σταμάτη).

5. "Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1782, ὅτε εὐρέσμετο εἰς τὸ Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας. Πρλ. καὶ τὰ λεγόμενα ἐν τέλει τοῦ Α' μέρους τῆς παρούσης μελέτης.

6. Κ. Ἀμάντου : Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον.. σελ. 138.

7. «...ἀφ' ἐνὸς ἀσθενὲς τὸ σῶμα, νευρασθενὲς καὶ ἐξαιρετικῶς ἄτολμος, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἀνώτερος χρημάτων οὐδέποτε ἐσκέφθη...». Α. Κούζη : ἔ. ἀ. σελ. 71—72.—"Ἴδε καὶ τὴν Αὐτοβιογραφίαν τοῦ Κοραῆ.

8. «Ὁ αἰδίδμος Κοραῆς... ὁρμώμενος ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως...» (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας, 8 (1933), σελ. 45-47.

Παιδείαν. Δείξετε ότι εἴσθε ἀληθεῖς Χριστιανοὶ συντρέχοντες με τοὺς λοιποὺς ἀδελφούς σας εἰς αὐξάνειν τῆς παιδείας...» (9).

Σημειῶν τινῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνδρὸς ἢ προσήκουσα μνεῖα θὰ καταδείξῃ, ὅπως νομίζομεν, τὸ δίκαιον τῶν ἀναγέρω ἰσχυρισμῶν μας. Διὰ τοῦτο καὶ προβαίνομεν εἰς σύντομον βιογραφίαν τοῦ Ἄδ. Κοραῆ, προτοῦ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν παιδαγωγικῶν του γνωμῶν (10).

Ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῆς, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς μὲν σήμερον ἀποκαλοῦμεν σοφὸν Διδάσκαλον τῆς Φυλῆς «με ἀπλότητα νηπιῶν καὶ ζωηρότητα νεανικήν» (11), οἱ δ' ἀρχαῖοι «Ἕλληνες θὰ τὸν ἀνόμαζον χρησιμοδότην παιδαγωγικὸν λουῖν, ἐγεννήθη εἰς Σμύρνην κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1748 ἐκ γονέων Ἑλλήνων. Ἀπ' αὐτοὺς ἐκληρονόμησε μεγάλα—σπάνια πράγματα—πνευματικά χαρίσματα καὶ ἐγνώρισε περιβάλλον οἰκογενειακόν, τὸ ὁποῖον ἐποτιζέτο με τὴν πίστιν «ὅτι μόνῃ ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τὰ δῶρα τῆς φύσεως» (12). Ὁ πατέρας του, «πυρωμένος» ἀπὸ τόσον ἔρωτα παιδείας, ἐπεδίωξε νὰ μορφώσῃ τὸν πρωτότοκόν υἱόν του Ἄδαμάντιον, ὅσον ἤμποροῦσε καλλίτερα. Ἡ μητέρα του εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ὀδηγήσῃ ἠθικῶς τὸ παιδάκι τῆς εἰς τὰ πρῶτα του θήματα· αὐτὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀδελφαὶ τῆς, θυγατέρες τοῦ εὐγενοῦς Ρωσίου, ἦσαν αἱ μόναι σχεδὸν «εἰς τὴν μεγαλόπολιν Σμύρνην, πού ἤξευραν νὰ ἀναγνώσκωσι καὶ νὰ γράφωσι» παρὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν ἐδιδάχθησαν (πολλὰ ὀλίγον ὅμως) καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν... Ἡ μήτηρ μου—λέγει ὁ Κοραῆς—ἐκαταλάμβανε ἰκανῶς τὸ παρακαμάζοντος Ἑλληνισμοῦ τὰ συγγράμματα...». Ἐπὶ πλέον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τῆς μητρὸς τοῦ Ἄδ. Κοραῆ ἦσαν λόγιοι, μερικοὶ μάλιστα ἐκ τούτων γνωστότατοι. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς πατρίδος μας : «Δύο μάλιστα αἰτίαι ἰσχυροποίησαν τὴν ἰδικὴν μου ὑπομονήν : ἔρωσ παιδείας καὶ ἔρωσ τιμῆς. Ὁ ἔρωσ τῆς παιδείας δὲν ἦτον ὀλιγώτερον θῖαιος παρὰ τὸν ἰδίως ὀνομαζόμενον ἔρωτα. Τῆς τιμῆς τὸν ἔρωτα ἔτρεφε καὶ ἠύξανε πρῶτον ἡ φήμη τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ πάππου μου, Ἄδαμαντίου τοῦ Ρωσίου, ἔπειτα ἄλλισι συγγενοῦς μικρὸν παλαιότερου, τοῦ ἰατροφιλοσόφου Ἀντωνίου τοῦ Κοραῆ, καὶ τρίτον τοῦ ζῶντος ἀκόμη τότε, καὶ διδάσκοντος τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν εἰς τὴν Χίον, Ἱερσμονάχου Κυρίλλου, ἀνεψιοῦ τοῦ πατρὸς μου πρὸς μητρός. Ἦθελα σιωπήσει καὶ ἄλλην αἰτίαν τῆς ὑπομονῆς μου, τὴν πλεονεξίαν...». Ἡ τρίτη αὕτη αἰτία, «ἡ τῆς πλεονεξίας», ἔρριψε τὸν μικρὸν Ἄδαμάντιον εἰς τοὺς πρώτους του σκληροῦς ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς καὶ ἔλαβεν ὡς βραβεῖον τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τοῦ παπποῦ του, διότι ἐτελείωσε τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον πρῶτος ἀπὸ «τοῦς ἀρσενικοῦς ἀπογόνους». Ποῖαν ἐπίδρασιν ἔσχε τοῦτο εἰς τὸν εὐπλαστον χαρακτῆρα τοῦ Ἄδ. Κοραῆ, ἕκαστος δύναται νὰ κατανοήσῃ, ἂν εἶναι εἰς θέσιν κάπως νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἑαυτὸν του.

Τὸ τοιοῦτον οἰκογενειακὸν περιβάλλον τοῦ Ἄδαμ. Κοραῆ, τὸ διακρινόμενον διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς τιμιότητος, τῆς ἀμοιβαίας εὐκρινείας καὶ τῆς ἠθικῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν Μητέρα Ἑλλάδα, ἀπετέλεσε τὸν οὐσιώδη παράγοντα διὰ τὴν διόπλασιν τοῦ χαρα-

9. Ἐκ τῆς ὑπὸ ἡμερ. 14)6)1820 ἐπιστολῆς τοῦ Ἄδ. Κοραῆ πρὸς τοὺς δημογέροντας καὶ προεστώτας τῆς Ὑδρας. Ἱστορικὴ εἶναι καὶ θὰ μείνῃ ἐπίσης ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Ὀδ. Ἀνδροῦτσον, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ὀργανώσεως καὶ καλλιμεργείας τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνόπουλου.

10. Περὶ τοῦ Ἄδ. Κοραῆ ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ ἀξιόλογα. Βλπ. καὶ : Κ. Θ. Δημαρᾶ : Τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Κοραῆ 1940.

11. Κ. Ἀμάντων : Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας, σελ. 20.

12. Ἐκ τῆς Ἀὐτοβιογραφίας τοῦ Κοραῆ, ὅπως καὶ τὰ ἐπόμενα χωρία.

κτήρος τοῦ Ἰδαμαντίου. Ἰδιαιτέρως φαίνεται ὅτι ἐπηρέασε τοῦτον ἡ τιμιότης τοῦ πατρός του — σπάνιον κάπως πράγμα εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης —, ἡ ὁποία ἀνέδειξεν αὐτὸν «ὀκτάκις ἢ δεκάκις» δημογέροντα. «ἐπέρασεν ἔτος, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἡ δημογέρων ἢ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ νοσοκομείου ἢ πρωτομαγίστῳ τοῦ συστήματος τῶν Χίων ἐμπόρων». Οὕτως ἐξηγεῖται πλήρως τὸ γεγονός ὅτι θάσις τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἀγωγῆς ὀφείλει νὰ εἶναι κατὰ τὸν Ἰ.Δ. Κοραῖν ἢ καλλιέργεια τῆς παιδικῆς ψυχῆς διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ δημιουργία ἐναρέτων ἰσχυρῶν χαρακτήρων ἑτοιμῶν νὰ δώσουν τὸ πᾶν ὑπὲρ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, πρῶτιστα δέ : ὑπὲρ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ Ἰδαμαντίου σοβαρωτάτην ἀπήχησιν εἶρε, πλὴν ἄλλων, καὶ ἡ ὕγιης ἐργασία τοῦ θείου του, τοῦ ἱερομονάχου Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ ἠθικὸν σθένος νὰ ἀρχίσῃ σκληρὸν καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς τότε χρόνους ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἐρησκευτικῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, αἱ ὁποῖα ἐμάστιζον τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν. Τῶν ἰδεῶν τούτων τοῦ Κυρίλλου γίνεται ἀργότερα ὁ Ἰ.Δ. Κοραῖς θερμὸς θιασώτης καὶ διαπύσιος κήρυξ (13).

Ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ γναρίσῃ ὁ Ἰ.Δ. Κοραῖς ἐκ τοῦ πλησίον καὶ τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀνειρευθῆ διαφορετικώτερον ἐκείνου, τοῦ δυστυχῶς εἶρεν. Διὰ τοῦτο μὲ ὄλην τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ ἠθικὸν του θάρρος παραπονεῖται κατὰ τοῦ πρώτου διδασκάλου του, διότι τοῦ παρέσχε «διδασκαλίαν πολλὰ πτωχὴν συνοδευομένην μὲ ραβδισμόν πλουσιοπάροχον». Μὲ εὐγνωμοσύνην ἀντιθέτως μνημονεῖ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου φίλου καὶ πραγματικοῦ διδασκάλου του, τοῦ Ὁλλανδοῦ ἱερέως Κούν. Πράγματι, εἰς αὐτὸν ὁ Ἰ.Δ. Κοραῖς ὀφείλει πολλά : Καὶ γνώσεις καὶ μέθοδον ἐρεῦνης καὶ ἐργασίας καὶ εὐκαιρίας καὶ καλλιέργηαὶ καὶ νὰ προάγῃ τὸ Ἰδανικόν του. Ἄνευ τῆς συμβολῆς τοῦ Κούν ὁ Ἰ.Δ. Κοραῖς ἴσως θὰ ἔμεινεν ἕνας ἀπλοῦς διδάσκαλος. . . . Μὲ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ὁ Κοραῖς δὲν χάνει μάταια τὸν καιρὸν του εἰς τὸ Ἀμστελλόδαμον τῆς Ὁλλανδίας, τὴν καρδίαν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅπου «ἐπὶ ἐξαιτίαν διέτριψεν. . . περιέπῳν ἐπιμελῶς τὰς Μούσας» (14). Ἐνταῦθα ὀλοκληρώει τὸ Ἰδανικόν του καὶ χαράσσει τὸν δρόμον, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὀνείρων του. Ὁ Μέγας τοῦ Γένους μας Διδάσκαλος καὶ Θεμελιωτῆς τῆς Ἐθνικῆς μας Παιδείας εἶναι ἤδη ἕτοιμος. Τί καὶ ἂν ἀργότερα «ἄπολις, ἄϊκος, πατρίδος ἔστερημένος» (15), μὲ συχνὰς αἰμοπύσεις καὶ πάμπωχος ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Γαλλίαν : Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ ὑποδοῦλου Γένους, ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ, ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένη. Καὶ ἦτο πλέον καιρὸς. Ἡ δούλη Πατρίς εἶχεν ἀνάγκην ἐνὸς πραγματικοῦ πνευματικοῦ ἡγέτου τῆς γρανιτώδους θελήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας, τῆς πνευματικῆς ὄντοτητος καὶ τῆς σπανίας μαρφώσεως καὶ κύρους ἐνὸς Ἰδαμαντίου Κοραῖ, διὰ νὰ ἡγηθῇ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἐξυψώσεως τοῦ ἔθνους μας, «τὸ ὁποῖον διετέλει ἔρημον πάσης ἐπικουρίας, κατεσπιλωμένον ὑπὸ τῶν ρύπων δουλείας μακροαίως καὶ συγεράς, περισφιγμένον αἰδηραῖς ἀλύσειν, ἐξηυτελισμένον,

13. Ἰ.Δ. Κοραῖς, *Ἡ ἐργασία τοῦ πάππου τοῦ Διαμαντῆ Ρυσίου, ἐνὸς «ἀπὸ τοὺς πρώτους ἑλληνιστὰς τοῦ Γένους», τῆς μόδας τότε ὡς στρεφόμενη κατὰ τῆς παποσύνης, ὠφέλησε τὰ μάλιστα τὸν ἔγγονόν του Ἰδαμαντίου, διότι τοῦ ἐδίδαξε τὸ ἀκαρπὸν καὶ ἀνωφελὲς τοιούτων ἀγῶνων.*

14. Δ. Θερειανοῦ : ἔ.δ. Α', σελ. 105.

15. Δ. Θερειανοῦ : ἔ.δ. Α', σελ. 91.

... , ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀναίσθητον τῆς εὐγενούς καταγωγῆς καὶ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ δόξης» (16).

Ἡ θεία μοῖρα ἐβοήθησε καὶ ἄλλως τὸν Διδάσκαλον ἐκλέεσσα τὸ ὀρητήριον, ἀπὸ ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ τὸν ἱστορικὸν του ρόλον. Δὲν ὑπῆρχεν ἴσως καταλληλότερον μέρος διὰ τὸν Κοραῖν ἀπὸ τὴν ἀναγενναμένην ἠθικῶς, πνευματικῶς, πολιτικῶς Γαλλίαν. Ἐπιστροφή εἰς τὴν Σμύρνην ἀπεκλείετο. Τὸ πᾶν ἐκεῖ ἐσήμαινε διὰ τὸν Ἄδ. Κοραῖν ἀπαγοήτευσιν, μίσος. Ἰδιαίτερος, οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην ἠδύνατο νὰ ἔχη εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του τοὺς ἐν Σμύρνη. Πῶς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ ἀρχίσῃ ἔθνικοὺς ἀγῶνας ἀπ' ἐκεῖ; «... νὰ θλέπη τις καὶ νὰ ἀκούῃ καθημέραν πράξεις καὶ λόγους τυραννικοὺς ἀπὸ ὁμογενεῖς, ὁμογλώσσους, ὁμοθρήσκους... , τοῦτο εἶναι τὸ θαρρὺ, τοῦτο τὸ ἀνυπόφορον! Τοῦτο μ' ἐξώρισεν ἀπὸ τὴν πατρίδα μου» (17). Ὑποκρισία, συκοφαντία, ταπεινὴ κολακεία πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας, ἠθικοὶ συμβιβασμοὶ ἀδικαιολόγητοι, ὅλα αὐτὰ ἀπεμάκρυναν ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς Σμύρνης τὸν Ἄδ. Κοραῖν καὶ ἐπὶ πλέον ἔθεσαν αὐτὸν ἰδεολογικῶς ἀντιμέτωπον πρὸς πολλοὺς, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς παρ' ἀξίαν πλουσίους ὁμογενεῖς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπιθήκιζον τὰ τῶν ξένων καὶ δὲν ἔχαιρον διὰ τὸ γνήσιον ἱστορικὸν ἔνδυμα τῆς ἔθνικῆς μας ζωῆς, οἱ ὅποιοι ἀπῆλθον μὲν ἀνηθικῶς τὰ ἀγαθὰ τῆς τύχης, ἦσαν ὅμως ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀξίαν τῶν ὄσων ὁ ἄνθρωπος κερδίζει καὶ ζῆ διὰ τῆς παιδείας καὶ ἐξ ἰδίας φρονήσεως. «Λάβετε παιδεῖαν καὶ μὴ ἀργύριον, γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίον δεδοκιμασμένην». Ὁ πλοῦτος κατ' ἀρχὴν εἶναι «ἀρετῆς κάλυμα» κατὰ τὸν Κοραῖν, ἰδίᾳ εἰς χεῖρας ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἀκαλλιεργήτων. Οἱ τοιοῦτοι πλούσιοι «οὐδὲν ὠφελούσιν ὀπότεν, οἰκοῦντες πόλεις ἐρήμιους σχολείων, διδασκάλων καὶ βιβλιοθηκῶν, φαντάζονται ὅτι ἐπιτελοῦσι τὸ καθήκον ἢ κατὰ Σάββατον ὀλίγα κερμάτια διανεμόντες πρὸς εὐάριθμα ἀνθρωπάρια ἀργοῦντα, ἢ κατὰ τὰ προεόρτια μεγάλων πανηγύρεων ἐξαγοράζοντες ἐκ τῶν δεοματηρίων τινὰ χρεωκόπον» (18).

Τὰς ἰδέας ταύτας τοῦ Ἄδ. Ἄδ. Κοραῖ ἐνίσχυε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἢ προσωπικῆ τοῦ πείρα, μέχρις ὅτου ἔφθασε τὸ 1789. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις... Αἱ δὲ ἀρχαὶ αὗται τοῦ 1789 «ἀνεξιτήλως ἐναπομεμαγμένα ἐν τῇ διαορίᾳ τοῦ Κοραῖ, ἔχουσιν ἐκάστοτε μεγάλην δύναμιν εἰς τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ γνώμας καὶ κρίσεις. Ὁ Κοραῖς ἠσθάνετο ἀνάκαθεν σφοδρὰν ἀντιπάθειαν πρὸς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὰς προνομιοῦχος κοινωνικὰς τάξεις» (19).

Τοιοῦτος ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῖς, ὅτε ὀριστικῶς πλέον ἐγκαθίσταται εἰς Γαλλίαν καὶ τίθεται ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἑλλή νόπουλου, καθὼς καὶ ἐπὶ τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐξυψώσεως τῆς δούλης ἑλληνικῆς ψυχῆς. Τιτανικὸν τὸ ἔργον, ἀντάξιον τῆς δυνάμεως, τῆς ἀξίας καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Ἀνδρόε, τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ εἶναι ἀγῶν συνεχῆς ὑπὲρ τῶν Ἰδεωδῶν τούτων. Ἀρχίζει μὲ τὴν σύνθεσιν ἀλφαθηταρίου

16. Δ. Θερειανοῦ : ἔ.ἀ. Α', σελ. 85 κ.ε.

17. Ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας του. Βραδύτερον (1803) ἀπέρριψε τὴν ἐπίμονον πρόσκλησιν τῶν ἐφόρων τοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης, καλοῦντων αὐτὸν εἰς τὴν Πατρίδα, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Σχολείου. Τὴν ἠδύνατο νὰ προσφύγῃ ἐκεῖ ὑπὸ τόσον ὀδυμνείας συνθήμας;

18. Δ. Θερειανοῦ : ἔ.ἀ. Β' σελ. 4 κ.ε.

19. Δ. Θερειανοῦ, ἔ.ἀ. Α' σελ. 335. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς παιδαγωγικὰς του γνώμας.

«διὰ τὰ κοινὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος» (20). Πόση, ἀλήθεια, κατανόησις καὶ πόση σοφία! Ὁ πραγματικὸς παιδαγωγὸς πάντοτε ἀρχίζει ἔτσι μὲ προσοχήν, μὲ στοργήν. Μετ' οὐ πολὺ ἔρχεται εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος θρησκευτικο-παιδαγωγικῆ μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Ἀδ. Κοραῆ διὰ διδακτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοποὺς (21), διότι: «ἀπὸ Θεοῦ ἄρχεσθαι», πιστεύει ὁ Διδάσκαλος. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁ Ἀδ. Κοραῆς ἀποκρυσταλλώνει τὰς μνημειώδεις παιδαγωγικὰς του γνῶμας ὑπὸ τύπον κυρίως συμβουλῶν καὶ ὑποδείξεων καὶ ἐν εἴδει εἰσαγωγῶν εἰς τὰ ἐκδιδόμενα διδακτικὰ ἔργα του. Ταυτοχρόνως παρακολουθεῖ ἀγρυπνα τὴν τελουμένην σχολικὴν ἐργασίαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς μεγάλης σταυροφορίας ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τοῦ Ἑλλήνος διδασκάλου, ὑπὲρ ἀποστολῆς ὑπατρόφου εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν καὶ συγχρονισμένων σχολείων, ὑπὲρ τῆς δημιουργίας σχολικῶν βιβλιοθηκῶν. . . . Εἰς τὴν Χίον διὰ τοῦ Βάμβας καθήρτισε τὸ τελειότερον γυμνασιακὸν πρόγραμμα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως. «Ἐδιδάσκοντο ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ χημεῖα καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ. . . . Κατήρτισε πλουσίαν βιβλιοθήκην καὶ τυπογραφεῖον» (22). Εἶναι ἐνήμερος τῆς ἐργασίας πολλῶν ἑλλήνων διδασκάλων, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκειται εἰς στενὴν ἐπαφὴν διδάσκων, νουθετῶν, βοηθῶν. Διδάσκαλοι, ὅπως ὁ Κούμας, ὁ Βάμβας, ὁ Ψαλίδας, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Ἰώσηπος Μοισιοῦδαξ, ἐπαινοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Κοραῆ διὰ τὸ δημιουργικὸν τῶν ἔργων. Τὰ δὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Σμύρνης ὀφείλουσιν πολλὰ εἰς αὐτόν. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀδ. Κοραῆ θερμαίνονται: «ἄλλοι μὲν ἴδρουν εἰς τὰς πατρίδας τῶν σχολεῖα, ἄλλοι ἠγόραζαν καὶ διεμοίραζαν βιβλία εἰς μαθητὰς πτωχοὺς καὶ σχολεῖα καὶ ἄλλοι ἔστελλον εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς σπουδὴν χρηστούς καὶ φιλομαθεῖς νέους» (23). Ριζικὴ ἱστορικὴ ἀλλαγὴ ἀρχίζει νὰ παρουσιάζεται ἐκ τῶν ἀγῶνων τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν Παιδείαν τοῦ Γένους.

Πρὸς στιγμὴν ὁραματίζεται τὴν Πατρίδα μας ἐλευθέραν, διότι πιστεύει εἰς τὴν θεήθειαν τοῦ Μ. Ναπολέοντος. Ὀλόμυχα ἀφιερώνεται εἰς αὐτόν. Μετ' ὀλίγον βλέπει τὰς ἐλπίδας του νὰ διαφεύδωνται, ἀλλὰ δὲν ἀποθαρρύνεται, ὅπως δὲν ἀπογοητεύεται καὶ ἀργότερα, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821, ὅτε οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἀγῶνος τοῦ Ἐθνικοῦ ἐκήρυξαν τὴν Ἐπαναστάσιν, πολὺ ἐναρτίτερον ἀπὸ ὅ τι Ἐκεῖνος ἤθελε. Ὁ Κοραῆς ἤδη τίθεται μετ' ἄλλων ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους. Φωτίζει τὴν Εὐρώπην περὶ τοῦ Ἰδεολογικοῦ περιεχομένου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἀναιρεῖ συκοφαντίας κακοβούλων, ἰδρύει φιλελληνικὰ κομιτᾶτα, συλλέγει ἐράνους καὶ μεριμνᾷ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Παιδείας. Ἐκ τῆς ἐργασίας δὲ τῆς συγγραφικῆς τοῦ Ἀδ. Κοραῆ δὲν ὠφελήθη μόνον ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα Ἔθνη. «Οὕτως ἡ μικρά, ἡ πτωχὴ, ἡ ἀμαθὴς, ἡ δούλη Ἑλλάς ἔδιδε διὰ τοῦ Κοραῆ τῆς διδάγματα πολιτικῆς ἀρετῆς εἰς μεγάλα, πλοῦσια, σοφὰ καὶ Ἐλεύθερα Ἔθνη (24).

(Τὸ τέλος εἰς τὸ ἐπόμενον)

N. A. ΒΟΣΤΑΝΤΖΗΣ

20. Κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Κ. Κομμαῆ. (Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων IB, σελ. 578).

21. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σελ. 4.

22. Κ. Ἀμάριου: Πρακτικὰ τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 8 (1933), σελ. 18.

23. Ἀδ. Κοραῆ: Χρυσᾶ Ἐπη (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν). Ἐν Ἀθήναις, 1934. σελ. 31 (Εἰς τὰς σελ. 51-54 εὐρίσκει ὁ θέλων μνημονευομένην τὴν συγγραφικὴν ἐργασίαν τοῦ Μεγάλου μας Διδασκάλου).

24. Ἐννοῦμεν ἐνταῦθα κυρίως τὴν ἔκδοσιν τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ Κοραῆ, ὡς καὶ τοῦ ἰδίου τὰς «Πολιτικὰς παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας». (Χρυσᾶ Ἐπη, σελ. 39).

Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ

Είναι γνωστόν, ποίαν σημασίαν ἀπέδωσεν ὁ Κοραῆς εἰς τὴν παιδείαν ἀποκτωμένην διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ὄχι μόνον διὰ τὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου γενικά, ἀλλ' ἰδιαίτερώς διὰ τὴν ἀφύπνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. «Τρόπον μεταβολῆς, ἔλεγε, τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειται κατὰστασιν τὴν σήμερον μὴτ' ἐστοχάσθην ποτέ, μήτε στοχάζομαι δυνατόν ἄλλον παρά τὴν παιδείαν... Παρὰ τῆς παιδείας τὴν αὔξησιν τρόπον ἄλλον θεραπείας εἰς τὰς πολυχρόνιους σου πηγάς μὴν ἐλπίσης νὰ εὔρης — ὃ πολυπαθέστατον γένος — καὶ ἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ σὲ συμβουλεύσῃ νὰ μείνης ἀπαιδευτον». (Πρσλεγόμενα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἰσοκράτους σελ. ρ').

Πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἐλλήνων συγγραφέων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατεῖχε κατὰ τὸν Κοραῆ ὁ Ἰσοκράτης, τοῦ ὁποίου τοὺς λόγους ἐξέδωκε μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, ἀποτελοῦσι δ' οὗτοι οὕτω ἐκδοθέντες μέχρι σήμερον τὴν θάσιν τῶν περὶ τὸν Ἰσοκράτην μελετῶν τῶν νεωτέρων φιλολόγων. Ἀπέδωκεν οὗτος σημασίαν ὄχι μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν ἐρμηνεύειαν, ἀλλ' εἰς τὰ νοήματα κυρίως, διότι, ὡς ἐτόνιζεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐκδόσεως, διεκρίνετο ὁ Ἰσοκράτης ὄχι μόνον διὰ τὰ Γραμματικά, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διὰ τὰ Φιλοσοφικά. Τὸ τελευταῖον πρέπει νὰ ἐλέγετο μὲ τὴν ἔνοιαν τῆς παιδείας, ὡς συνήθιζεν ὁ Ἰσοκράτης νὰ καλῆ ταύτην φιλοσοφίαν.

Ἐν τῇ ἐρμηνεύει τοῦ Εὐαγόρου τοῦ Ἰσοκράτους, τὸν ὁποῖον σχετίζει καὶ μὲ τοὺς λοιποὺς Κυπριακοὺς λόγους, ἠκολούθησεν ὁ Κοραῆς τὴν αὐτὴν πορείαν. Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου μετὰ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνεύειας εἶναι τὸ κύριόν του μέλημα πρὸς κατανόησιν τῆς παιδευτικῆς σημασίας τοῦ ἐγκωμίου, τὸ ὁποῖον ὀρθῶς ὡς τοιοῦτον ἐξετίμησε. Παρὰ τοῦτο ὅμως ἐπιχειρεῖ τὴν κατανόησιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐκ τῆς συγκρίσεως καὶ συχετίσεως τῶν παρ' Ἰσοκράτει ἱστορικῶν χωρίων πρὸς ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιτυχῶς. Σκοπὸς τοῦ ὅμως δὲν εἶναι νὰ συναγάγῃ ἐκ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Ἰσοκράτους ἱστορικὰ πορίσματα καὶ νὰ ἐξεύρῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ Σαλαμινίου βασιλέως, καθ' ὃν τρόπον ἐπιχειρεῖ τοῦτο ἡ σύγχρονος φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐπιστήμη.

Γνωρίζει ὅτι πολλὰ τὰ σκοτεινὰ ἔχει ἡ Κυπριακὴ ἱστορία. Διὰ τοῦτο ἐπανέρχεται συχνὰ εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι «ἡ τῶν Κυπρίων βασιλέων ἱστορία πολλάς ἔχει τὰς ἀμφισθητήσεις» (ἔκδ. Ἰσοκρ. σελ. 13.146) καὶ δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ λύσῃ τὰ ποικίλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἰσοκράτους. Εἰς τινὰ ἐν τούτοις χωρία ἐπιχειρεῖ ἱστορικὸν ἔλεγχον τῶν πηγῶν· οὕτω τὴν παρ' Ἰσοκράτει (Εὐαγ. σελ. 151) πληροφορίαν ὅτι «Κύρος δὲ τὸν πατέρα τῆς μητρὸς ἀπέκτεινε» χαρακτηρίζει ὁ Κοραῆς «παρ' ἱστορίαν» καὶ παραπέμπει εἰς τὸν Ἡρόδοτον Α', ρε', τὸν Ἰουστίνον Αζ', τὸν Ἀριστοτέλη (Πολιτικά Ε, ι'). Τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἰσοκράτους ταύτην θεωρεῖ ὡς ληφθεῖσαν ἐξ ἄλλης πηγῆς, τὴν ὁποίαν δὲν μνημονεύει, ἀλλὰ δὲν θεωρεῖ τοῦτον, ὅπως ἔκαμεν ὁ Βόλφ ὡς ψευδόμενον, ἀλλὰ λέγει «εἰκὸς ἀλλαχόθεν ἀρύσασθαι τὰ περὶ Κύπρου καὶ Ἀστυάγου» σθηριζόμενος καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Διοδώρου ὅτι «διεφώνουν οἱ περὶ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Μηδῶν συγγράφαντες». Διὰ τούτου ὁ Κοραῆς παρέχει μέτρον ἐκτιμήσεως τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἰσοκράτους ὡς πρὸς τὸν Εὐαγόραν, περὶ τῶν ὁποίων προεκλήθησαν πολλαὶ συζητήσεις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Καὶ προκειμένου περὶ τοῦ Δημονίκου τοῦ γνωστοῦ Ἀθηναίου, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Κύπρῳ πιθανῶς ἐν Κιτίῳ, λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιστεῦσῶμεν τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἢ τὸν Τζέτζην:

«Κωνσταντίνῳ Πορφυρογεννήτῳ Κύπρου βασιλέα (Δημόνικον) γεγονέναι λέγοντα οὐ πειστέον, καὶ ἤκιστα πάντων τῶ μετὰ πολλῆς, οἷα φιλεῖ, τῆς ἀκρισίας, οὐ μόνον Σαλαμίνας τῆς ἐν Κύπρῳ βασιλεύσαι, ἀλλὰ καὶ Εὐαγόρου υἱὸν γεγονέναι τὸν Δημόνικον, διαβεβαιουμένῳ Τζετζή» (παρὰ Μεύρσ. Κυπρ. κερ. 6').

Πρὸς περαιτέρω ἀπόδειξιν τῶν ἐν τῇ Κυπριακῇ ἱστορίᾳ ἀμφισθητήσεων ὁ Κοραῆς ἀναφέρει ἄλλο παράδειγμα ὅτι ὁ Πολυδεύκης θεωρεῖ τὸν Σαλαμίτιον Νικοκλέα ὄχι ὡς υἱὸν τοῦ Εὐαγόρου, ἀλλὰ τοῦ Τιμάρχου. Ἐνωεῖται ὅτι ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὁ Κοραῆς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸν Νικοκλέα τῆς Πάφου, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναφέρεται ὁ Πολυδεύκης.

Ἄλλα χωρία ἐν τούτοις τυγχάνουν ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ ἐρμηνεύονται συγκριτικῶς. Οὕτω περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Εὐαγόρου παραπέμπει εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην, περὶ τοῦ ἐνός τῶν δυναστευόντων ὡς τοῦ Ἀβδήμονος εἰς τὸν Διόδωρον Σικελιώτην, περὶ τοῦ Κόνωνος καταφυγόντος εἰς Εὐαγόραν παραπέμπει εἰς τὴν Ἀριστοτέλους Ρητορικὴν, Διόδωρον Σικελιώτην, Ξενοφῶντα, Παιουσιανὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ῥήτορας. Παρ' ὅλον δὲ ὅτι ἐξετάζει φιλολογικῶς τὰς σχέσεις Ἰσοκράτους — Ἀριστοτέλους καὶ Ἰσοκράτους — Δημοσθένους, δὲν ἐξετάζει τὰς ἱστορικὰς πληροφορίας αὐτῶν συγκριτικῶς. 1)

Ἐκ πασῶν τῶν περὶ Εὐαγόρου ἱστορικῶν πληροφοριῶν ἀναλύει κριτικώτερον τὴν περὶ ἀνάκτων καὶ ἀνασσῶν πληροφορίαν τοῦ Ἰσοκράτους, τὴν ὁποῖαν ἐπιβεβαίωσι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Κυπρίῳ Πολιτεῖᾳ κατ' Ἀρποκαρτίωνα, καὶ τὴν σχετικὴν πληροφορίαν περὶ κολάκων ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Σαλαμίνας κατ' Ἀθήναιον (256), τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὁ Εὐστάθιος εἰς τὰ σχόλια εἰς Ἰλιάδα (N. 582). (πρὸς ἐκδοσὶν Ἰσοκράτους Κοραῆ σελ. 156). Ἀντιθέτως, ἐνῶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνεύρῃ τὴν ὀρθὴν παράδοσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Εὐαγόρου Πνυταγόρου, τὸ ὁποῖον παραδίδεται ἄλλοτε Πρωταγόρας, ἄλλοτε Πνυταγόρας καὶ ἄλλοτε Πυθαγόρας (Διόδωρος), συγχύζει τὸν Εὐαγόραν Α' τῆς Σαλαμίνας πρὸς τὸν πιθανῶς ἕγγονόν του Εὐαγόραν Β', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ἕτερος Πνυταγόρας, λέγει δέ : «Πρωταγόρας δὲ παρὰ τῷ αὐτῷ τούτῳ Διοδώρῳ, ἐστὶν ὁ μετ' Εὐαγόραν Σαλαμίνας βασιλεύσας, οὐδὲν προσήκων αὐτῷ, δν ἕτεροι πάλιν Πνυταγόραν καὶ αὐτὸν καλοῦσι» συγκέχυται γὰρ τὰ περὶ Κυπρίων βασιλέων ἱστορηθέντα, ὡς φθάσαντες ἐφημεν καὶ ἕτεροι πρὸ ἡμῶν ἐσημεύσαντο».

Ὡς πρὸς τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας τοῦ Εὐαγόρου ὁ Κοραῆς ὄχι μόνον δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ λύσιν, ἀλλὰ καὶ ἀβασανίστως ἀναφέρει ἀνακριθείας, χωρὶς νὰ πειράτῃ νὰ τὰς στηρίξῃ. Ἀναγράφει π.χ. ὅτι ὁ Εὐαγόρας ἐβασίλευσε τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ Ἰσοκράτους, ἥτοι τὸ 6' ἔτος τῆς 97ης Ὀλυμπιάδος καὶ ὅτι ἡ βασιλεία του διήρκεσεν 17 ἔτη. Τοῦτο εἶναι προφανῶς ἀνιστόρητον πλὴν τοῦ ὅτι κατὰ τὸ 45 ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ Ἰσοκράτους ἦτο πράγματι ὁ Εὐαγόρας βασιλεὺς ἐν Σαλαμίνι, ἀλλὰ θεβαίως ἡ βασιλεία του εἶχεν ἀρχίσει πολὺ προηγουμένως (411 π.Χ.).

Ἄλλα ἱστορικὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα θίγονται ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους εἰς τὸ ἐγκώμιόν του εἰς Εὐαγόραν, δὲν ἐξετάζει ὁ Κοραῆς. Ὡσαύτως δὲν κάμνει κανένα λόγον περὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν Εὐαγόραν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἄλλους λόγους τοῦ Ἰσοκράτους. Οὕτω ἀντιπαρέρχεται ἀπαρατήρητον τὸ ζήτημα τῆς ἀποστασίας τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Συρίας, περὶ τοῦ ὁποῖου κάμνει λόγον ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν πανηγυρικόν του (μγ'). Ὡσαύτως ἐρμηνεύων τὸν Φίλιππον (κε') οὐδένα λόγον κάμνει ὁ Κοραῆς περὶ Κόνωνος καὶ Κνίδου,

1) Περὶ τούτων βλ. τὸ βιβλίον μου «Εὐαγόρας Α' βασιλεὺς τῆς Σαλαμίνας» (ἑλλ. μετάφρ.) σελ. 1 κ. ἑ.

τὰ ὅποια ἔδιδον ἀφορμὴν εἰς κρίσεις περὶ τοῦ Εὐαγόρου. Τὰ ζητήματα ἔπειτα τῆς καταγωγῆς τοῦ Εὐαγόρου ἀπὸ τοῦ Τεύκρου καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Σαλαμίνας, τῆς δράσεως τοῦ Εὐαγόρου ἀνακτήσαντος τὴν ἀρχὴν ('Ισοκρ. II 27) καὶ τῶν ἐκ τοῦ Κυπριακοῦ πολέμου καταστροφῶν ('Ισοκρ. αὐτόθι) παραμένουν ἀπαρατήρητα ὑπὸ τοῦ Κοραῆ.

Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι ὁ Κοραῆς ἐρμηνεύων τὸν Εὐαγόραν τοῦ Ἰσοκράτους ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ σαφῆ τὰ ζητήματα τοῦ λόγου, τὰ ὅποια ἐξυπηρετοῦσι γενικώτερον τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας, ὡς ἀντελαμβάνετο αὐτὴν, καὶ οὐχὶ νὰ ἀναλύσῃ λεπτομερῶς τὰ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἡ μέθοδος τοῦ Βιλαμόβιτς συνδέσαντος στενῶς τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν μετὰ τῆς φιλολογικῆς ἦτο ἀκόμη ὡς τοιαύτη ἀγνωστος εἰς τὸν Κοραῆν. Ἡ ἐπιστήμη ἐπέτελεσεν ἔκτοτε πολλὰς προόδους.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Τὸν κατωτέρω δημοσιευόμενον ἐπικηδεῖον, τοσοῦτω παραστατικὸν τῶν ἀρετῶν τοῦ αἰοιδίμου Α. Κοραῆ, διασωθέντα ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, ἀνεύρον μετὰ τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἰωαννικίου (1840—49).

Ὁ Ἰωαννίκιος, ὢν Ἐξάρχος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς κατὰ τὸ 1821, καὶ διατελῶν ἐπιστάτης τοῦ Μοναστηρίου Ἁγίας Νάπας ἐν Ἀμμοχώστῳ, διεσώθη δραματεύσας ἐκεῖθεν, καὶ καταφυγὼν εἰς Γαλλίαν, διέμεινεν ἱκανά ἔτη ἐν Παρισίοις.

Ἐκεῖ συνῆψε στενάς σχέσεις μετὰ πολλῶν διασήμων καὶ δὴ μετὰ τοῦ σοφοῦ Κοραῆ καὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ ποιητοῦ Ἀνδρέου Σενιέ, οὗτινος ἡ μήτηρ Ἐλισάβετ, λογία γυνή, ἦτο Κυπρία, θυγάτηρ τοῦ Χρυσάνθου Λουμάκα, ἐμποροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ Ἐλισάβετ ὑπανδρευθεῖσα τὸν Γάλλον Λουδοβίκον Σενιέ, ἔσχεν ἐξ αὐτοῦ 4 υἱούς, ἐν οἷς καὶ τὸν διάσημον ποιητὴν Ἀνδρέαν, γεννηθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1762 καὶ κατατομηθέντα ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῷ 1794, πρὸς δὲ καὶ μίαν θυγατέρα, τὴν Ἐλένην, ἣν ἐμόρφωσεν ἑλληνοπρεπῶς.

Ἡ Ἐλένη, σύζυγος τοῦ Λατοῦρ Σαιν Ἰζέστ, συνεχίσασα τὰς οἰκογενεϊκὰς παραδόσεις, κατέστησε τὸν ἐν Παρισίοις οἶκον αὐτῆς ἐντευκτήριον τῶν φιλελευθέρων καὶ λογίων Γάλλων καὶ Ἑλλήνων, ἐν οἷς προεξήρχεν ὁ σοφὸς Κοραῆς, ὅστις καὶ ἐν θαυτάτῳ γήρατι ἐξηκολούθει συγγράφων πρὸς ὠφέλειαν τοῦ Γένους ἡμῶν, ὅποτε ἀπρόοπτόν τι συμβάν ἐπέσπευσε τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ κηδείαν ἐτίμησαν διάσημοι ἄνδρες ἡμέτεροί τε καὶ ἐνοί, ὧν τινες ἐξεφώνησαν καὶ ἐπικηδεῖους λόγους, ἐν οἷς καὶ ὁ κατωτέρω.

Ὁ Κοραῆς ἐτάφη ἐν Παρισίοις ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου αὐτοῦ ἐτέθη τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἰδίου :

Ἄδαμάντιος Κοραῆς Χίος ὑπὸ ξένην μὲν, ἴσα δὲ τῇ φυλάσῃ μ' Ἑλλάδι πεφιλημένην γῆν τῶν Παρισίων κείμεαι.

Μετὰ πάροδον ἐτῶν τὰ ὁσαῦτα αὐτοῦ μετενεχθέντα ἐτάφησαν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἐπὶ ἔτη ἐτύγχανον παντὸς σεβασμοῦ, ἴδια παρὰ τῶν λογίων ἀνδρῶν, πρὸ τινῶν δ' ἐτῶν οἱ Χίοι ἠξίωσαν ὅπως ἀνακομίσωσι ταῦτα εἰς Χίον τοῦτο

καὶ ἐγένετο. Καὶ ἦδη μεταξὺ τῶν τῶσαν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμησαν τὴν ἑαυτῶν Πατρίδα οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλοπάτριδες Χῆοι, ὑφούται καὶ ὁ ἱερός τόμβος ὁ περικλείων τὰ δῶτᾶ τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, ἀποτελῶν Παγχαϊκὸν προσκύνημα. Τοιοῦτο πρέπει ν' ἀποβῆ καὶ Πανελληνιον. Εἰς τοῦτο δὲ νὰ πρωτοστατήσωσιν οἱ ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων, οἱ ὅποιοι ἔσχον καὶ τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν, ἵνα τιμήσῃσι δι' ἑορτῶν τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο δοθήτω πρῶτον παρὰ τῆς εἰσέτι ὑποδούλου Κύπρου.

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐπικήδειος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*

8 Ἀπριλλίου 1833, Παρισίους.

Ἡ Ἑλλάς χάνει σήμερον τὸν ἑναρετώτερον, τὸν ὠφελιμώτερόν της πολίτην ! Ἡ Σμύρνη Χίος τὸ καύχημα καὶ ὠράσιμα των ! Ὁ σοφὸς Κόσμος, τὸν πράξει καὶ θεωρία σοφόν ! Οἱ φίλοι τὸν ὄντως φίλον ! Ἡ ἐν Παρισίους Ἑλληνικὴ νεολαία τὸν τύπον τῆς διαγωγῆς της ! Ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία τὸ θερμότερον καὶ εἰλικρινέστερον ὄργανόν της !

Ποῖος Ἕλληνα δὲν θέλει χύσει ποταμῆδόν τὰ δάκρυα, ὅταν ἀκούσῃ ταύτην τὴν τόσον θλιβεράν εἶδσιν ; Ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἀπέθανε ! Ὁ Πατὴρ τῆς Πατρίδος ἀνεπαύθη, ὁ ἄνδρας, τὸν ὁποῖον ἀντιθέταμεν εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, διὰ νὰ τὴν δεῖξωμεν τρόπον τινα ὅτι εἴμεθα πάντοτε οἱ αὐτοὶ Ἕλληνες μὲ ὅλας τὰς δεινάς μας περιστάσεις, καὶ ὁ θαυμασιος οὗτος ἄνδρας δὲν ὑπάρχει πλέον ! ὦ θάνατος ἀπαρηγόρητος ! ὦ χαμὸς ἀθεράπευτος !

Τίς ἀπὸ σᾶς, φίλτατοι ὁμογενεῖς καὶ κύριοι ξένοι, ὅσοι συμμερίζεσθε τὸ λυπηρότατον τοῦτο θέαμα, τίς ἀπὸ σᾶς δὲν ἐξεύρει τὸν καθαρὸν καὶ ἀγαθοποιὸν βίον τοῦ μεγάλου ἡμῶν Συμπολίτου ; Εἰς ποῖον δὲν εἶναι γνωστά, τὸ σταθερὸν τοῦ χαρακτῆρος του, τὸ ἀφελές τῶν ἠθῶν του, ὁ γλυκασμὸς τῆς συναστροφῆς του ; Τίνα λανθάνει τὰ πολυάριθμα, πολυειδῆ καὶ χρυσά του συγγράμματα, καρποὶ κριτικωτάτης περινοίας, ἀκαμάτου καὶ ἀπαρδειγματίστου φιλοπονίας, θαυματούτης μελέτης, ζέοντος πατριωτισμοῦ καὶ Λαφαγετικῆς φιλελευθερίας ; Ποῖος, ἐκτὸς ἂν εἶναι ἀναιδῆς Ζωῖλος καὶ Ἀρίσταρχος, θέλει τολμήσῃ νὰ τὸν ἀφαιρέσῃ τὴν ἀθάνατον δόξαν τοῦ νὰ θεωρεῖται ὡς αἰτιώτατος τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναγεννήσεως, ὡς διευθυντῆρ τῆς παιδεύσεώς του, καὶ ὡς πρῶτος γνωριστῆς εἰς αὐτὸ τῶν καλῶν τῆς εὐνομούμενης Εὐρώπης ; Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἀνέγνωσεν μὲ ἀνέκφραστον τῆς ψυχῆς του διάχυσιν τοὺς ἀξιοχρέους ἔπαινους, τοὺς ὁποῖους ὁ φιλολογικὸς, ἱατρικὸς καὶ φιλοσοφικὸς εὐρωπαϊὸς κόσμος ἐπεδαφίλευσεν εἰς τὸν περικλεῆ καὶ ποθεινότατόν μας Γέροντα ;

Ποῖος νέος Ἕλληνα, τέλος πάντων, μέτοχος στοιχειώδους παιδείας δὲν ἐπροτίμησε δι' αὐτόν, χάριν τελειωτέρας σπουδῆς τοὺς Παρισίους, καὶ φθάσας ἐκεῖ δὲν ἔκρινε πλήρωμα τῆς εὐδαιμονίας του, τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ φαεινοῦ τούτου τῆς Ἑλλάδος φωστῆρος ;

Μακράν τῆς φίλης Πατρίδος, τὸ ἡμῖσι σχεδὸν τῆς ζωῆς του, ὁ λαμπρὸς μας Συμπολίτης, διότι ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ του, λάτρις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας δὲν ὑπέφερε νὰ τὴν βλέπῃ καταταρανουμένην ἀπὸ τὸν πλέον τερατώδη καὶ ἀπάθρωπον τύραννον, διατρίβων μεταξὺ τούτου τοῦ φιλοξένου καὶ

* Διατρηοῦμεν τὴν δεθογραφίαν τοῦ χειρογράφου.

τόσον φιλέλληνος ἔθνους, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του, τὴν ὑπερῆξῃσεν, πόνους καὶ μόχθους ἡμέραν καὶ νύκτα μὲ διακαφεὶ ζῆλον ὑπὲρ αὐτῆς ἕως τέλους κατέβαλε, τὸν ὕλεθρον του τυράννου τῆς διὰ τοῦ διεγερτικοῦ καὶ ἐνθουσιαστικοῦ του καλάμου ὤμωσε, καὶ ἐκτετελειωμένην μ' ἄκραν τῆς καρδίας του ἀγαλλίασιν εἶδε.

Τί ἀρετάς ! Τί ὠραίος καὶ ἐπίφθονος βίος ! Τί ἐνδοξον στάδιον ! Τί μακαριότης ! Τί ζηλευτὴ διάθασις εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ! Ὡς θηητός, Ἀδαμάντιε Κοραῆ, κοιμᾶσαι τὸν αἰώνιον ὕπνον, εἰς μίαν ἐποχὴν ἀξίαν τῆς περιουσίας σου, εἰς μίαν ἐποχὴν, ἣτις μᾶς ἀφήρησεν μέγαν ἀριθμὸν μεγάλων σοφῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, τοὺς Cuvier καὶ Chapsal, τοὺς καλοὺς σου φίλους Gregoire καὶ Thurot, τοὺς Bentham καὶ Say καὶ τ.λ.π.

Ὑπάγεις νὰ συγκαταγῆς μὲ τοὺς Μελετίους, Εὐγενίους, Θεοτόκας, Λάμπρους, Φωτιάδας καὶ Ψαλλίδας μεταξὺ τῶν ὁποίων θέλεις λάμπει ! Τὸ Γένος εὐγνωμονοῦν, θέλει σὲ στήσῃ ἀνδριάντας: ὄσοι, Γραικίσκοι μᾶλλον παρὰ Ἕλληνες, αὐθαδιάσουν νὰ μολύνωσι τὸ Ἱερὸν σου ὄνομα, θέλου κατασχυνθῶσι.

Ἡμεῖς δὲ οἱ παρόντες καταθλιμμένοι καὶ δακρυρροοῦντες πρὶν ἐκλείψει τὸ τηλαυγὲς τοῦτο ἄστρον, πρὶν στερηθῶμεν διὰ πάντα τὸν μέγαν μας τοῦτον τῆς ἠθικῆς διδάσκαλον, ἅς ρίψωμεν ἀκόμη πρὸς αὐτὸν ἐν παθητικῶν καὶ οἰκῶν θλέμμα, ἅς τὸν ἐντυπώσωμεν ἀνεξαλείπτως εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ νοός μας, διὰ νὰ τὸν ἔχωμεν ὄδηγόν καὶ λύχνον φωτεινόν εἰς ὅλας ἡμῶν τὰς πράξεις· καὶ τέλος, κύριοι, ἅς τὸν δώσωμεν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, ἐκφωνοῦντες : «Σεβάσμιε Κοραῆ, Δημοσθενικὴ καὶ Σωκρατικὴ τῆς νέας Ἑλλάδος Πολίτα, αἰώνια σου ἡ μνήμη ! ἔλαφρὰν Γέαν ἔχου !»

K. I. M.

Περιστρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς, ὦ νέοι, εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ ἴδετε, ἂν κανὲν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἔθνη ἔχει προπάτορας τοιοῦτους, τοὺς ὁποίους ἡμεῖς, παραδείγματα ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐνωμένα τόσα, ὅσα ἀναγιγνωσκόμεν εἰς τὰ συγγράματα τῶν προγόνων μας. Συλλογίσθητε, ἂν εἶναι τίμιον καὶ καλὸν νὰ καυχώμεθα εἰς ταύτας τὰς πατραγαθίας χωρὶς νὰ δεῖξωμεν καὶ ἡμεῖς ἰδίως ἀνδραγαθίας· νὰ ὑποφέρωμεν ὀνειδιζόμενοι ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὡς ἀνάξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐγενείας καὶ δόξης, ὡς ἔθνος ἡλίθιον, ὡς ἀνωφελὲς ἕαρος τῆς γῆς. Συλλογίσθητε, ὦ τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι νέοι, ἂν εἰσθε ἄξιοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἂν δυνάμενοι νὰ φωτίσετε τὴν πατρίδα καὶ νὰ τὴν ἐκδικήσετε ὡς ἄλλοι Ἡρακλεῖς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς τὰς ὕβρεις, ἀκολουθεῖτε τὴν ἀναίσχυντον γυναικα, τὴν ὁποίαν πλαγηθέντες ἴσως ἐπιστεύσατε, ὅτι εἶναι ἀληθῆς εὐδαιμονία.

ΚΟΡΑΗΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΡΗΓΑΣ ΚΑΙ ΚΟΡΑΗΣ : ΘΡΥΛΟΣ ΚΑΙ ΠΙΣΤΗ

Γιὰ νὰ γράφει κανένας ολοκληρωμένη μελέτη γιὰ τὸ Ρήγα καὶ τὸν Κοραΐ, πρέπει τουλάχιστο νὰχει μπροστά του ὅλο τὸ ἔργο τους καὶ θιβλία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους. Ἀλλὰ ἐδῶ πού θρῖσκομαι τώρα, δὲν ἔχω τίποτε δικό τους, τίποτε γι' αὐτούς. Οἱ μορφές τους ὅμως εἶναι ζωντανές μέσα μου καὶ δὲ θάθελα νὰ λείπει ἡ μικρὴ μου προσφορά στὸ εἰδικὸ τεύχος τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων». Γι' αὐτό, χωρὶς νὰ πῶ σὲ γενικότητες πού παραπλανοῦν ἢ σὲ λεπτομέρειες πού χρειάζονται ἔρευνες εἰδικές, θὰ μείνω στὴν καθαρὴ προσωπικὴ μου περιοχὴ, σ' ὅτι στὴν ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς μου διαμόρφωσης στάθηκαν γιὰ μένα ὁ Ρήγας καὶ ὁ Κοραΐς.

Θὰ γυρίσω πίσω, πολὺ πίσω, τότε πού — δόξα τῷ Θεῷ — δὲν εἶχα πιάσει ἀκόμη τὸ γράψιμο σὰν ἀνάγκη ἐσωτερικὴ, καὶ μικρὸ παιδί ἔτρεχα κ' ἔπαιζα μέσα στυς δρόμους καὶ στ' ἀλώνια τοῦ χωριοῦ μου μαζί μὲ τ' ἄλλα παιδιά.

* * *

Ἦτανε τὰ χρόνια πού ἡ Ἑλλάδα — προδομένη καὶ τότε ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς! — συνέχιζε μόνη τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, καὶ πού ἐμεῖς τὰ παιδιά τὰ βλέπαμε ὅλα μέσα ἀπὸ τὸ στενὸ φυλετικὸ φανατισμό. (Αὐτά, θέβαια, τώρα τὰ βλέπω καὶ τὰ κρίνω ἔτσι: τότε μόλις πού διαισθανόμαστε τὸ γενικὸ χαραχτήρα τῆς κατάστασης αὐτῆς). Κι' ἰδιαίτερα γιὰ μᾶς: λίγα χρόνια πρωτύτερα, γιὰ διάφορους λόγους, οἱ λίγοι Τοῦρκοι τοῦ χωριοῦ μας φύγανε ὅλοι ἀπ' αὐτό, καὶ στὸ χαλασμένο τους τζαμί ἐμεῖς τὰ παιδιά παίζαμε θριαμβευτικὰ τὴν πολιορκία καὶ ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης, μ' ἀντιστραμμένες θέβαια τὶς θέσεις: Τοῦρκοι κρατοῦσαν τὴν Πόλη κ' οἱ Ἑλληες τὴν πολιορκοῦσαν καί, θέβαια, πάντα τὴν καταχτοῦσε ἡ δμάδα πού ἔπαιζε τὸ ρόλο τῶν πολιορκητῶν, κι ὅλοι τότε ἐνωμένοι ἀναφωνοῦσαμε ἔξαλλοι: «Πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλι δικὰ μας εἶναι!»!...

Ἦταν ἀκόμη τὰ χρόνια πού στὰ δημοτικὰ σχολεῖα βασικὴ διδασκαλία ἦταν ἡ πίστη καὶ ἡ Πατρίδα («γιὰ τὸν Χριστὸ τὴν πίστη τὴν ἀγία — γιὰ τῆς Πατρίδος τὴν Ἐλευθερία»), καὶ ἀπλοῖκοι ἀλλὰ εἰλικρινεῖς καὶ φλογεροὶ δασκάλοι λούζανε τὴν ψυχὴ μας στὰ ἱερὰ νάματά τους. Μπορεῖ νὰ μὴν εἶχαν μέθοδο, μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν σοφοί, μὰ εἶχανε βάθος καὶ πίστη.

Δὲν ἤξειρα πολλὰ ἀπὸ λογοτεχνία ὁ ἀπλοῖκὸς δάσκαλός μας (Ν.Π.Γ. Εὐτυχισμένος νὰ εἶναι ὅπου κι ἂν θρῖσκεται!), οὔτε κ' οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες πού μᾶς ἔδινε ἦτανε πάντα σωστές. Ὅμως τότε δὲν μπορούσαμε νὰ τὸ ξαίρουμε αὐτό, καὶ πιστεύαμε μαζί του πῶς ὅλα τὰ ἔθνικὰ τραγούδια πού μᾶς δίδασκε, τὰ ἔκανε ὁ Ρήγας. Ἐπλάθε παραμύθια καὶ θρύλους γύρω ἀπὸ τὸ ἥρωικὸ πρόσωπο τοῦ Ρήγα, κ' ἐμεῖς ρουφούσαμε σὰν Ἅγια Μετάληψη τὰ θερμά του λόγια γιὰ τὸ πρωτομάρτυρα τῆς ἑλληνικῆς λευτερίας. Ἀπ' ὅλα τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα μᾶς ἐνθουσίαζε τὸ «ῶ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου» μὲ τὸ βροντερό του σκοπὸ καὶ τὰ λεβέντικα λόγια του. Βέβαια τὸ τραγούδι αὐτὸ δὲν εἶναι τοῦ Ρήγα. Πέρυσι, νομίζω, εἶδα κάπου κάποια μελέτη γιὰ τὸν ποιητὴ τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ, μὰ δὲν τὴν ἔχω τώρα πρόχειρη γιὰ νὰ κάνω τὴ σχετικὴ παραπομπὴ καὶ νὰ διορθώσω τὸ λάθος τοῦ δασκάλου μου. Ἄλλωστε βαθιὰ μέσα στὴν ψυχὴ μου τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀήκει πάντα στὸ Ρήγα, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ παλιοῦ δασκάλου μου. Καὶ μ' ἀρέσει νὰ μένω στὴν ἀθῶα αὐτὴ πλάνη, — πού τόσες ὅμως νοσταλγίες μοῦ γεννᾷ!...

Θὰ ἤμουνα στὴν τρίτη ἢ τέταρτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ, κι ὁ δάσκαλος

μᾶς πήρε στή μοναδική ἐκδρομὴ ποὺ κάναμε κάθε χρόνο, τὴν Πρωτομαγιά, ἓνα μίλι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό μας, στὸ «Τσιφλικὶ τῆς Μάγκιας», ποὺ ἦταν Τούρκος ὁ ἰδιοκτήτης του, — μιὰ εὐφορὴ περιοχὴ ἀνάμεσα Ἀγκαστίνας, Μόρας, Ἀφάγκιας καὶ Ἀσσίας, ποὺ ποτίζεται, νομίζω, κι ἀπὸ τοὺς δυὸ χειμάρρους τῆς Μεσαριάς, τὸν Πηδιά καὶ τὸ Γιαλιά. Σταματήσαμε κάτω ἀπὸ τοὺς εὐκαλύπτους ποὺ σχημάτιζαν μιὰ μικρὴ ἀλέα στὰ κράσπεδα τοῦ τσιφλικιοῦ, κι ἀφοῦ κουρασθήκαμε ἀπὸ τὸ παιγνίδι καὶ τὸ τρέξιμο, καθίσαμε κατὰ τὸ μεσημέρι σ' ὀμάδες νὰ φᾶμε. Ἡ ματιά μας τώρα πλανιόταν στὴν εὐφορὴ γύρωι πεδιάδα μ' ἄνεση ἀλλὰ καὶ μὲ θλίψη, γιατί ὑποσυνείδητα νιώθαμε πὼς τὰ πλούσια αὐτὰ χωράφια κάποτε ἀνήκανε σὲ μᾶς. Καὶ προεχθίζοντας τὴ θλίψη μας σὲ πόθο, πιστεύαμε ἐνδόμυχα πὼς κάποτε πρέπει πάλι δικά μας νὰ γίνουν.

Ἔτσι, λοιπόν, ποὺ τρώγαμε σιωπηλά, καὶ ἀθελά μας ρευθάζαμε καθέννας μὲ τοὺς δικούς του γλυκόπικρους συλλογισμούς, εἶδαμε ἓνα Τούρκο τοῦ τσιφλικιοῦ νὰ προβαίνει μὲς' ἀπὸ τὰ δέντρα ἀρκετὰ θήματα μακριὰ ἀπὸ μᾶς. Δὲν ξαίρω πὼς εἶχε ἐπενεργήσει ἢ ξαφνικὴ γιὰ μᾶς — τόσο φυσικὴ ὅμως γιὰ τὸ περιβάλλο — παρουσία τοῦ ἄκακου αὐτοῦ Τούρκου. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς στὰ μάτια μας ἦταν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς φριχτῆς τυραννίας, ποὺ τὸ Γένος μας πέρασε κάτω ἀπ' αὐτὴν αἰῶνας, καὶ ἔπρεπε νὰ τοῦ δείξουμε τὸ μῖσος καὶ τὴν πίστη μας. Καὶ πὼς μπορούσαμε νὰ τοῦ τὸ δείξουμε ἀλλιῶς παρὰ μὲ τὸ τραγοῦδι! Ἀρχίσαμε, λοιπόν, αὐθόρμητα νὰ τραγουδάμε τὸ τραγοῦδι τοῦ Ρήγα :

«Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ

παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακῆ». κτλ.

Τὸ λέγαμε καὶ τὸ ξαναλέγαμε ὅσο πλησίαζε πρὸς ἐμᾶς ὁ Τούρκος, καὶ ὄρθιοι πιά ὄλοι, λὲς κ' ἤμαστε ἔτοιμοι γιὰ ἄμυνα καὶ ἐπίθεση, συνεχίσαμε ὑπερήφανοι μὲ τὸ «Σὲ γνωρίζω». Κάτι ἐπιθεώρησε ἀμέριμνα ὁ Τούρκος στὰ χωράφια ἐκεῖ, καὶ σὰν τελείωσε, κάθισε στὴ σκιά ἐνὸς δέντρου καὶ μᾶς κοίταξε χαμογελώντας. Σίγουρα δὲ θὰ ἤξαιρε ὁ ἄνθρωπος Ἑλληνικά. Ἦσως καὶ νὰ γοητεύτηκε ἀπὸ τὴν παρουσία τῶσων παιδιῶν ἐκεῖ καὶ νὰ χαμογελοῦσε ἀναπολώντας τὰ δικά του παιδικὰ χρόνια ἢ καὶ στὴ θύμηση τῶν δικῶν του παιδιῶν. Ἀλλὰ τὸ χαμογέλιο του μᾶς πείραξε. Ἦτανε σὰ νὰ μὴ μᾶς λογάριάζε σὰν ἀντίμαχους, σὰ νὰ μὴ λογάριάζε τὴν πρόκλησή μας. «Καλά. Θὰ τοῦ δείξω ἐγὼ!» εἶπα ἀπὸ μέσα μου. Καὶ μὲ δυνατὴ, διάτορη φωνή, ἀρχισα νὰ τραγοῦδῶ ἐπιδειχτικά, μὲ φανερὴ προκλητικότητα, τὸ φοβερὸ «τραγοῦδι τοῦ Ρήγα πάλι» :

«ᾠ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου

καὶ συ τουφέκι φλογερὸν πουλί μου,

ἐσεῖς τὸν Τούρκο σφάζετε,

τὸν τύραννον σπαράξετε,

ν' ἀναστηθεῖ ἡ Πατρίς μου» κτλ.

Τ' ἄλλα παιδιὰ ξαφνιάστηκαν γιὰ μιὰ στιγμή, μὰ πρόθυμα μὲ βοήθησαν ἀμέσως, αὐθόρμητα καὶ μὲ ἀπόλυτη κατανοήση γιὰ τὴν κρισιμότητα τῆς στιγμῆς.

Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ τάχασε κυριολεκτικὰ γιὰ τὴν περιπέτεια, τὴν ἀπρέπεια καὶ τὴν ἀγένειά μας ἦταν ὁ ἀγαθὸς μας δάσκαλος, ποὺ μάταια ὡστόσο προσπαθοῦσε μὲ τὸ καλὸ καὶ μ' ἀπειλὲς νὰ μᾶς κάνει νὰ σιωπήσουμε. Καὶ γιὰ νὰ «γλυτώσει», μᾶς πήρε καταμεσήμερα ἀκόμη καὶ μᾶς γύρισε πίσω στὸ χωριό. Ἐμεῖς περπατούσαμε ὑπερήφανοι καὶ ἰκανοποιημένοι. Εἶχαμε ἐκδικηθεῖ!...

Στὸ δρόμο ὅσο καθίσαμε κάτω ἀπὸ τὸ γεφύρι τοῦ Πηδιά — ἀνάμεσα Μάγκιας καὶ Ἀγκαστίνας — γιὰ νὰ ξεκουραστοῦμε ἀπὸ τὸ λαχανιασμένο

μας περπάτημα και ν' αποτελειώσουμε τὸ φαγητό μας. Κ' ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τις καμάρες τοῦ γεφυριοῦ, σάν κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ «Κρυφοῦ Σκολειοῦ», ὁ ἀγαθὸς μας δάσκαλος μᾶς εἶπε πόσο ὑπερήφανος εἶναι γιὰ μᾶς, ἀλλὰ και ὅτι πρέπει νὰ προσέχουμε ἄλλη φορά στὶς ἐκδηλώσεις μας. Μᾶς μίλησε ξανά γιὰ τὰ δεινοπαθήματα, τὶς δόξες και τὸν προσορισμὸ τῆς Φυλῆς μας, και ὅτι πρέπει τοῦ Ρήγα τὸ ἰδανικὸ ν' ἀγωνιστοῦμε ὅλοι νὰ τὸ κάνουμε πραγματικότητα. Καὶ μᾶς ἱστόρησε ξανά τὴν ἡρωικὴ ζωὴ και τὸν ἡρωικὸ θάνατο τοῦ Ρήγα, ποῦ τὸν πνίξανε μπαμπέσικα οἱ Τοῦρκοι σ' ἕνα ποτάμι. Καὶ μεῖς γυρνοῦσαμε μὲ δέος τὰ μάτια μας στὸ λιμνασμένον στὴν κεντρικὴ μονάχα καμάρα τοῦ γεφυριοῦ καὶ νερό, και σὰ νὰ βλέπαμε τὸ θρυλικὸν Ἄγωνιστὴ και Πρωτομάρτυρα τῆς Λευτεριάς νὰ θυθίζεται βίαια, ἐνῶ ἡ φωνὴ του πάντα ξακολουθοῦσε ν' ἀντηχεῖ στ' ἀφτιά μας και ζωντανὴ ν' ἀντιδونهῖ στὴν καρδιά μας τὸ «Θούριο» του :

«Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή»...

Διάβασα πολλὰ γιὰ τὸ Ρήγα κατόπι ὡς σήμερα. Παρακολούθησα τὴ ζωὴ και τὸ ἔργο του μέσα στὴν ἐποχὴ του, και μελέτησα τὴν ἐπίδραση ποῦ ἐξάσκησε ἡ προσωπικότητά του πάνω στὴ μεταγενέστερη Ἑλλάδα. Μὰ δὲν πιστεύω ἢ ἀγάπη μου κι ὁ θαυμασμὸς μου γιὰ τὸ Ρήγα νὰ δυνάμωσαν οὐσιαστικὰ μὲ τὰ διαβάσματα αὐτὰ περισσότερο ἀπ' ὅση ἦταν ἡ ἄσωση μὰ δυνατὴ ἀγάπη ποῦ μᾶς ἐνέπνευσε ὁ πρῶτος μας δάσκαλος, κι ἀπ' ὅσος ἦταν ὁ ἄδολος κι ἀλογάριαστος ἐνθουσιασμὸς ποῦ ξύπνησαν μέσα μας οἱ παραμυθένιες πληροφορίες του. Ὁ Ρήγας ἦτανε γιὰ μᾶς ἀπὸ τότε ἢ ψηλότερη κορφὴ τῆς λεβεντιάς, ὁ ἡρωισμὸς στὴν πράξη και στὸ τραγούδι, ὁ Ἄντρας ποῦ ὀραματίστηκε ἐλεύθερη τὴν Ἑλλάδα και θυσιάστηκε γι αὐτὴ. Μπήκε στὴν περιοχὴ τοῦ θρύλου, τοῦ δημιουργικοῦ μύθου, ποῦ γοητεύει κι ἀνυψώνει τὶς ἀγνές ψυχές τῶν παιδιῶν και ἐμπνέει τὴν πίστη γιὰ τὰ μεγάλα κι ἄξια ἔργα. Μ' ἀρέσει νὰ τὸν βλέπω και τώρα ὄχι μόνο μὲ τὰ ματογυᾶλια τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ προπάντων μέσα στὸν ἥλιο τοῦ Μύθου, ποῦ γίνεται πηγὴ ποῦ προχωρεῖ βαθιὰ μέσα στὴ ρίζα τῆς Φυλῆς και τὴ φωτίζει...

* * *

Ἡ ἐπαφὴ μου μὲ τὸν Κοραῆ εἶναι κάπως μεταγενέστερη. Θὰ ἦτανε στὴν πέμπτη τάξη τοῦ δημοτικεῦ, ποῦ ἔπασαν στὰ χέρια μου μιὰ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὸ «Γεροστάθη», μιὰ «Ἀνθολογία» — ὀγκώδης, ἀλλὰ φτηνὴ λαϊκὴ ἔκδοση νεοελληνικῶν ποιημάτων τοῦ 19ου αἰ. — και ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἐπίσης λαϊκὴ ἔκδοση. Ἦταν τὰ τρία ἐντυφήματά μου κατὰ τὶς ὄρες ποῦ δὲν πήγαινα στὸ σχολεῖο και κατὰ τὰ καλοκαίρια. Ἔτυχε και στὸ ἀναγνωστικὸ μας συγχὰ ν' ἀναφέρεται ὁ «σοφὸς Κοραῆς» και ἡ ἀφήγησή του γιὰ τὸν ἀγαθὸ Παπατρέχα μου ἦτανε μιὰ εὐχάριστη ἀποκάλυψη. Στὸ κακοτυπωμένο ἀναγνωστικὸ μας και στὰ ξώφυλλα μερικῶν ἄλλων βιβλίων ἦτανε κ' ἡ εἰκόνα τοῦ Κοραῆ, μεγάλη σ' ἐκεῖνο, μικρὴ σ' αὐτά.

Κι' ὁ δάσκαλός μας — ὁ ἴδιος ποῦ μᾶς δημιούργησε τὸ θρῦλο τοῦ Ρήγα — σοβαρὸς πάλι και μὲ κύρος και μὲ θερμὴ πειστικότητα, μᾶς δημιουργοῦσε τώρα ἕνα νέο θρῦλο, τὸ θρῦλο τοῦ Κοραῆ. Μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀσθενικὸ παιδί, ποῦ ξεκίνησε ἀπ' τὴ Χιὸ και τὴ Σμύρνη γιὰ νὰ γίνεῖ ἔμπορος, ἀλλὰ μὲ ἀφάνταστες περιπέτειες σπούδασε ἰατρικὴ κ' ἔγινε ὁ «Διδάσκαλος τοῦ Γένους»! Εἶχαν κάτι τὸ ὑποβλητικὸ και μεγαλόπρεπο οἱ λέξεις αὐτὲς στὸ στόμα τοῦ δασκάλου μας. Δὲν μπορούσαμε νὰ νιώσουμε στὸ πλάτος και στὸ βάθος τους τὶς ἔννοιες αὐτὲς, ὅμως κουδούνιζαν στὴν καρδιά μας σάν κάτι τὸ πολὺ μεγάλο, τὸ πολὺ σπουδαῖο. Ἴσως αὐτὸ νὰ ἦταν ὁ πρῶτος σπὸρος ποῦ ἔπεσε στὴν ψυχὴ μου γιὰ νὰ μὲ κάνει κατόπι νὰ γίνω κ' ἐγὼ

δάσκαλος. Ὁ Κοραῆς ἦτανε γιὰ μένα μιὰ μυθική μορφή, πού πλάθει τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τοῦ Γένους καὶ δημιουργεῖ τοὺς πολιτισμοὺς πού δὲ γερνοῦν. Τὸ πῶς, δὲν μποροῦσα ἀκόμη τότε νὰ τὸ καταλάβω οὔτε πού βρῆκε τὴν τεράστια ἀναμορφωτική δύναμη. Ἔνιωθα ὅμως τὴ κίνητρο καὶ τὸ σκοπό, πού, ὅπως καὶ στὸ Ρήγα, ἦτανε πάλι ἡ ἀγάπη τῆς Λευτεριάς καὶ στὴν Ἑλλάδα. Μὰ ἐνῶ ὁ Ρήγας τὴ διπλῆ ἀλλὰ ἀδιαχώριστη αὐτὴ ἀγάπη τὴν ἔκανε φλόγα καὶ τραγούδι καὶ λεβεντιά, ὁ Κοραῆς τὴν ἔκανε μάθητη καὶ συστηματικὴ φώτιση καὶ ἀγαθὴ σοφία. Ὁ Ρήγας κράδαине τὴν καρδιά ἐντονα, ὁ Κοραῆς ξυπνοῦσε τὸ μυαλό καὶ φώτιζε τὰ σκότη του. Γεννοῦσε τὸ συλλογισμό, βάθαινε τὴ σκέψη ὁ Κοραῆς. Ἦτανε ἡ ἀχτινοβολία τῆς προσωπικότητάς του πάνω μας ἐντονη βέβαια, ἀλλὰ διαφορετικὴ ἀπ' ἐκείνη τοῦ Ρήγα. Ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ ἐπενεργοῦσαν πάνω μας δημιουργικά, σὰν τὶς μεγάλες μορφές τοῦ Μύθου.

Ἡ οἰκογένειά μου εἶχε στὸ μεταξὺ ἐγκατασταθεῖ στὴ Λευκοσία, ἀλλὰ ἐγὼ ἔμεινα στὸ χωριὸ μὲ ἄλλους συγγενεῖς μου, ὥστόσο τέλεσα ἐκεῖ τὸ δημοτικὸ. Πήγαίνα ὅμως κάποτε καὶ στὴ Λευκοσία, λαχταρώντας τὴν ὥρα πού θὰ μῶ στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, — ἄλλος θρόλος κι αὐτό. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ταξίδια μου αὐτὰ στὴ «Χώρα», εἶδα καὶ «τὸ μέρος πού ἔμεινε ὁ Κοραῆς»! Μιὰ μέρα δηλαδὴ περνώντας ἀπὸ τὴν ἀγορὰ μ' ἕνα ξάδελφό μου πού φοιτοῦσε στὸ Γυμνάσιο, εἶδα ψηλὰ σὲ μιὰ πόρτα μιὰ μεγάλη ταπέλλα: «Βιβλιοπωλεῖον ὁ Κοραῆς», καὶ τὴ γνωστή μου ἀπὸ τὰ κακοτυπωμένα βιβλία μου μορφή τοῦ Κοραῆ ζωγραφισμένη ἐκεῖ: αὐστηρὴ ἀλλὰ καὶ ἀγαθὴ, στεγνὴ καὶ λεπτή, μὲ τὰ μαλιὰ κάπως πεσμένα στὸ μέτωπο, μὲ δεμένα σφιχτὰ τὰ χεῖλια καὶ μὲ μάτια κουρασμένα καὶ συλλογισμένα. Ἔμεινα καὶ τὴν κοίταξα μὲ δέος καὶ σεβασμό. Καὶ κάποτε εἶπα στὸν ξάδελφό μου:

—Ὡστε ἐδῶ μένει ὁ Κοραῆς;...

—Ποιὸς Κοραῆς; ρώτηξε ἐκεῖνος.

—Μὰ, ὁ σοφὸς Κοραῆς, ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους, τοῦ εἶπα μὲ κατάπληξη καὶ καταφρόνια γιὰ τὴν «ἄγνοια» του.

Γέλασε ἐκεῖνος μὲ τὴν ἀφέλειά μου, καὶ δὲ θυμᾶμαι πιά τί μοῦ εἶπε. Ἄλλωστε δὲν πρόσεχα. Ἐγὼ ἤμουνα παραδομένος στὴ βαθιὰ συγκίνηση πού μοῦ ἔδωσε ἡ ξαφνικὴ «ἐπαφή» μου μὲ τὸν Κοραῆ, καὶ τὸ μυαλό μου ἔκανε παράδοξους συνδυασμοὺς γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν παρουσία τοῦ σοφοῦ γέρου στὴν Κύπρο. Ἄφου ὁ Κοραῆς ἔγραψε τόσα βιβλία, πού τὰ τύπωνε μὲ κόπους καὶ στερήσεις καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ζωσιμάδων ἀδελφῶν, (μᾶς τὸ εἶχε πεί κι αὐτὸ ὁ δάσκαλός μας. Ἀλλὰ, Θεέ μου, τί γοητευτικοὶ ἦχοι μοῦ ἦταν τὸ «Ζωσιμάδων ἀδελφῶν»!), ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ ἔχει κάποιο μέρος νὰ πουλεῖ τὰ βιβλία του: τὸ «Βιβλιοπωλεῖον ὁ Κοραῆς». Ἔβλεπα — τὸ ξανάπα — καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Κοραῆ μὲ τὸν ἴδιο τίτλο στὰ ἐξώφυλλα μερικῶν σχολικῶν βιβλίων μου. Δὲν ἤξαιρα τότε πὼς αὐτὴ ἦταν ἡ ὀνομασία πού ἔδωσε στὸ βιβλιοπωλεῖο κ' ἐκδοτικὸ του οἴκο ὁ καλοκάγαθος ἐκεῖνος βιβλιοπώλης, ὁ μακαρίτης Ἀπόστολος Ἰωαννίδης. Ἐγὼ ἔβαλα τὸν ἴδιο τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ ἐκεῖ μέσα σκυμμένο στὰ βιβλία του νὰ μελετᾷ καὶ νὰ δουλεύει πάντα γιὰ τὸ φῶτισμό καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. Ἦτανε, εἶπαμε, ἡ ἐποχὴ τοῦ μύθου γιὰ μένα, καὶ δὲν εἶναι τίποτε ἀδύνατο στοὺς μύθους.

Κι ὅταν σὲ λίγο γύρισα στὸ χωριὸ μου — «σοφός» πιά, ἄφου τόσα εἶδα, ἄκουσα κ' ἔμαθα στὴ «Χώρα»! — μιὰ ἀπὸ τὶς ἀνακοινώσεις πού μὲ σοβαρότητα καὶ καμάρι ἔκανα στοὺς ἐκπληχτοὺς συμμαθητές μου ἦτανε:

—Εἶδα καὶ τὸ βιβλιοπωλεῖο τοῦ σοφοῦ Κοραῆ!...

Κι ὅλοι μαζεμένοι στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου, στὸ γύρο τῆς Ἐκκλησιάς, μὲ ζήλευαν γιὰ τὴν καλὴ μου τύχη. Γιατὶ γιὰ ὅλους μας ὁ Κοραῆς ἦτανε

ή προσωποποίηση τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀκατάπαυτης ἐργασίας γιὰ τὸ φωτισμὸ καὶ τῆ λευτεριά τοῦ Γένους.

Διάβασα καὶ γιὰ τὸν Κοραῆ πολλὰ ἀπὸ τότε. Πλανήθηκα μαζί του σ' ἀκρογῶλια τοῦ Αἰγαίου καὶ στὰ ἐμπορικὰ λιμάνια τοῦ Βορρᾶ. Τὸν παρακολούθησα στὶς σπουδές του στὸ Μομπελιέ καὶ στὴ βασανισμένη ἐγκατάστασή του στὸ Παρίσι. Γνώρισα κι ἀγάπησα τοὺς ἀγῶνες του καὶ τὰ βιβλία του—κι' ὅταν ἀκόμα διαφωνοῦσα κάπου μαζί του. Μὰ δὲν ξαίρω ἂν ἐνίωσα μεγαλύτερη κι ἀγνότερη συγκίνηση ἀπὸ τὴ στενώτερη ἐπαφὴ μαζί του παρά στὰ πρῶτα μου ἐκεῖνα μαθητικά χρόνια, πού τὸν ἐπλάσα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀπλοῖκοῦ δασκάλου μου, μυθικὴ μορφή τῆς σοφίας, πού μὲ δέος καὶ πίστη καὶ ὑπερηφάνεια πρέπει κανένας νὰ προσπαθεῖ νὰ τὴ φτάσει...

* * *

Ἄναπολῶ τώρα μὲ νοσταλγία τὰ μακρινὰ ἐκεῖνα χρόνια, καὶ σκέφτομαι πόσο ἀλήθεια, μπήκανε μέσα στὴν ψυχὴ τῆς Φυλῆς ὁ Ρήγας καὶ ὁ Κοραῆς, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ δημιουργοῦν τέτοιες συγκινήσεις στὶς ἀπλές κι ἀγνές ψυχές τῶν παιδιῶν! Πόσο, ἀλήθεια, μπήκανε στὴν ἱερὴ περιοχὴ τοῦ θρύλου καὶ τοῦ μύθου, πού εἶναι ἡ πρώτη καὶ αἰώνια πηγὴ κάθε ἀνώτερης δημιουργίας! Πόσο, πραγματικά, ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους ἔχουνε τὸ καθολικὸ κύρος τοῦ μεγάλου, τὴν καταξίωση τοῦ ριζικά ἐθνικοῦ, πόσο ἔγιναν σύμβολα τῆς λεβεντιάς, τοῦ τραγουδιοῦ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἐργασίας, μὲ ὑπέρτατο ὄδηγὸ τῆ Λευτεριά καὶ τὴν Πατρίδα!

Ὁ θρύλος πού τοὺς πῆρε στὰ φωτεινὰ καὶ δυνατὰ φτερά του, ὁ μῦθος πού τοὺς ἀνύψωσε στὴ δημιουργικὴ περιοχὴ του, ἔγινε ἡ γεννήτρα πίστη γιὰ τὰ ὑψηλότερα ἰδανικά τῆς Φυλῆς μας στοὺς τελευταίους δυὸ αἰῶνες. Καὶ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασή τους θὰ ἐξακολουθεῖ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὴ σειρά, γιὰτί κ' οἱ δυὸ ἔγιναν σύμβολα καὶ πρότυπα ζωντανὰ τῶν μεγαλύτερων ἀξιών τῆς ἀληθινὰ ἑλληνικῆς ζωῆς.

Σικάγο, Αὐγούστος 1948.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

*Σπέρματ' ἐλευθερίας ὁ Φεραῖος σπείρειν αἰοδός
καὶ ὁ μὲν ὄλετο, φεῦ, σπέρμα δ' ἔβλαστε μέγα.*

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ

Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» προσφέρουνε μὲ τὸ σημερινὸ τεύχος ἐλάχιστο φόρο τιμῆς σὲ δυὸ ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐργάτες τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τὸ Ρήγα καὶ τὸν Κοραῖ. Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ δὲν ἐργάστηκαν μόνο καὶ δὲν ἐθυσίασαν ὀλάκερη τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως συνέλαβαν καὶ διαμόρφωσαν—ἰδίως ὁ Κοραῖς—τὸν ἠθικὸν τύπον τοῦ νεοέλληνοσ καὶ ἔδωσαν ὕγιη δείγματα ἐθνικῆς ἀξιοπρεπειᾶς καὶ ἀγνῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ παρόντος τεύχους συμπίπτει μὲ τὴν ἀποφασιστικὴν καμπὴ μίᾳ νέᾳ πάλης τοῦ διεξάγει—αὐτὴ τὴ φορά—ὁ Ἑλληνισμὸς πρὸς ἠθικὴν ἐπιβολὴν καὶ ἐθνικὴν ἐπιβίωση. Μέσα στὴ σύγχυσις καὶ τὴν παραφορά τῆς ἐποχῆς μας, μέσα στὴν ἐμπάθεια καὶ τὴ διαφθορὰ τῶν συνειδήσεων τὸ ἠθικὸν παράδειγμα τῶν δυὸ τιμωμένων ἡρώων ἀκτινοβολεῖ σὰν ἄπεφθοσ ἐθνικὸσ χρυσὸσ. Θὰ εἶναι εὐτύχημα ἄν, ὅσοι πραγματικὰ ἐκτιμοῦν τὴν Ἑλληνικὴν πνευματικὴν κληρονομία, θελήσουν νὰ ἐγκύβουν στὸ ἔργο τῶν δυὸ αὐτῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἀναμορφωτῶν καὶ ἀντλήσουν ἀπὸ ἐκεῖ διδάγματα ἐθνικῆς ἠθικῆς καὶ ἀνωτερότητοσ.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεωσ αὐτῆς τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» εἶναι εὐτυχῆ, γιὰτὶ παρέχουν στὸ Ἑλληνικὸ Κυπριακὸ κοινὸ μίᾳ νέαν εὐκαιρία στενῆς ψυχικῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ γήσιο πνευματικὸν κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνουσ μας. Τὴν ἐπαφὴν αὐτὴν, εἴτε ὑπὸ τὴν μιά, εἴτε ὑπὸ τὴν ἄλλη μορφή—εὐτυχῶσ—οὐ-

δέποτε τὴν ἔχασεν ἡ Κύπροσ. Παρὰ τὶς ἀσχημίεσ μίᾳ μικρῆς μειονότητοσ, ὁ Κυπριακὸσ λαὸσ ἔμεινε στερρὰ προσηλωμένοσ στὰ γήσια ἐθνικά του συνθήματα καὶ τὶς ἀγνῆς ἐθνικῆς παραδόσεωσ του. Γιὰ τὸ ὅλοι οἱ ἐθνικά σκεπτόμενοι Κύπριοι παρακολουθοῦμε σήμερα μὲ ἀγωνία τὴν πάλη τοῦ διεξάγει γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἡ φυλῆ μας, καὶ καταλαμβανόμεθα ἀπὸ βδελυγμιάν, ὅταν ἀναλογιζώμεθα τὰ ποταπά μέσα τῆς δοκιμασίᾳσ τοῦ τῆς ἐπιβάλλονται μὲ τοὺς ἐμπρησμοὺσ, τὶς δηλώσεωσ καὶ τὸ ἀπάνθρωπο παιδομάζωμα.

Εἴμεθα ἐν τούτοισ βέβαιοι ὅτι ὅλα θὰ τελειώσουν κατ' εὐχὴν, καὶ πολὺ σύντομα θὰ δικαιωθῆ καὶ τὸ μοναδικὸ αἷτημα τῆς Κύπρου, μὲ τὴν ἀπόδοσή τῆς στὴ μητέρα Ἑλλάδα. Γιατὶ καμμιὰ ξένη ἰδεολογία καὶ κανένα ἀντάλλαγμα δὲν μπορεῖ νὰ καλύψη τὸ ζωτικὸ πόθο 400 χιλιάδων Κυπρίων Ἑλλήνων νὰ ἀξιοποιήσουν τὴν ἐθνικὴν τους ὀντότητα καὶ νὰ ζήσουν βίον ἐλεύθερον.

Στὸν ἀγῶνα τῆς αὐτὸν ἡ ἀγνὴ Κυπριακὴ ψυχὴ θὰ ἀντλήσῃ μέσ' ἀπὸ τὶς σελίδεσ τοῦ παρόντοσ τεύχουσ νέα διδάγματα, ὄχι μόνον ἐθνικῆς πίστεωσ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆς ἀξιοπρεπειᾶσ καὶ ἀρετῆσ. Καὶ τὰ διδάγματα αὐτὰ εἶναι σήμερα—περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά—προσφιλή καὶ πολύτιμα.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ

Ἄκαιρη καὶ ἐθνικά ἐπικίνδυνη θεωροῦμε τὴν ἀνακίνηση τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματοσ, μὲ τὴν προσπάθεια νὰ ἐπιβληθῆ ἀπὸ τὴν Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἡ καθαρεύουσα σὰν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτοσ.

Πέρασε πιά ή εποχή που οί προλήψεις και ή άμάθεια είχαν επιτρέψει σέ μερικούς σοφολογιώτατους νά επέμβουν πρὸς στιγμήν γιά νά ἀνακόψουν τή φυσιολογική εξέλιξη τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας και νά παρουσιάσουν τὸ ἐκφραστικὸ ὄργανο τοῦ λαοῦ σάν ἐθνικὸ κίνδυνο. Ἡ Δημοτικὴ εἶναι σήμερα ζυμωμένη μὲ τίς ἱστορικές περιπέτειες τοῦ ἔθνους, και—περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο—συντηρεῖ αὐτή, μὲ τὴ ζωντανή λαϊκή της παράδοση, τὸ γνήσιο πνεῦμα και τὸν παλμὸ τῆς φυλῆς. Κάθε προσπάθεια χαρακτηρισμοῦ της σάν χυδαίας και κατώτερης γλώσσας πρέπει νά θεωρηθῆ πραγματικά ἀνθετική. Ἐνθυμούμεθα τώρα τὰ λόγια τοῦ μεγάλου Ἑλληνοποιητῆ και ἥρωα τοῦ Δρίσκου, τοῦ Μαβίλη: «Χυδαία γλώσσα δὲν ὑπάρχει, κύριοι», εἶπε. «Ἐπάρχουν χυδαῖοι ἄνθρωποι, και ὑπάρχουν πολλοὶ χυδαῖοι ἄνθρωποι ὀμιλοῦντες τὴν καθαρεύουσαν».

Ἄλλὰ και ἀπὸ μίαν ἄλλην ἄποψη δὲν πρέπει νά ἀνακινηθῆ σήμερα τὸ γλωσσικὸ ζήτημα: Ἄρκετὰ ἔχει κατατριβῆ σὲ ἔριδες και διαμάχες ἡ φυλὴ μας. Ἄρκετὰ ἔχει ἐξοντωθῆ ἀπὸ ἀδελφοκτόνους πολέμους. Ἄς μὴ δαπανήσουμε τίς ἠθικές δυνάμεις τοῦ ἔθνους σὲ νέες ἀντεγκλήσεις και νέες ἔριδες. Σήμερα ἰδίως, πού αἰμορροεῖ τὸ τραῦμα, πού κατάφερε στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀνταρσία, ἄς μὴ ἐπιτείνουμε τὴ δοκιμασία της: «Μοῦ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου», ἔγραφε ὁ ἐθνικός μας ποιητῆς: «οἱ δικοὶ μας χύνουν τὸ αἷμα τους ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὸ Σταυρὸ γιά νά μᾶς κάμουν ἐλεύθερους, και τοῦτος (ὁ Σοφολογιώτατος) και ὅσοι τοῦ ὀμοιάζουν, πολεμοῦν, γι' ἀνταμοιβή, νά τους σηκώσουν τὴ γλώσσα».

Πόσο ταυρίζουν — ἀλήθεια — τὰ λόγια αὐτὰ γιά τὴν ἐποχὴ μας....

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Κάτω ἀπὸ τὴν εὐγενική φροντί-

δα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν ἐξεδόθησαν τὰ τρία πρῶτα τεύχη ἑνὸς ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐπιστημονικοῦ συγγράμματος, τοῦ «Βυζαντινῶν Βίος και Πολιτισμός» τοῦ καθηγητοῦ κ. Φαίδωνος Κουκουλέ. Ἀναλυτικὴν κριτικὴν τοῦ πρῶτου τόμου (Α+Β) τοῦ ἔργου, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἐκλεκτὸν συνεργάτη μας κ. Κ. Σπυριδάκι, δημοσιεύουμε σὲ ἄλλη στήλη τοῦ περιοδικοῦ.

Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» σινιστοῦν θερμὰ τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Κουκουλέ σὲ ὅλους τοὺς πνευματικούς ἄνθρώπους και τοὺς βιβλιοφίλους τοῦ τόπου. Μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ τετάρτου τεύχους, μπεροῦν ὅσοι θέλουν νά προεγγραφοῦν γιά ὀλόκληρο τὸ σύγγραμμα, ἀπευθυνόμενοι εἴτε στὸ συγγραφέα, εἴτε στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν (ὁδὸς Σίνα 29-31, Ἀθῆναι), ἀντὶ 100.000 δραχμῶν (4 λιρῶν). Τὸ τέταρτο και τελευταῖο τεῦχος θὰ ἐκδοθῆ ἐντὸς τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἐκτὸς τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Κουκουλέ, τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν, συνεχίζοντας τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀναλυτικοῦ Δελτίου Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας, ἐκυκλοφόρησε σ' ἕνα κομψὸ τόμο δύο νέα τεύχη τοῦ Δελτίου αὐτοῦ, ὅπου ἀναλύονται οἱ Ἑλληνικές ἐκδόσεις τοῦ ἔτους 1947. Ἐπιθεώρηση τοῦ Δελτίου θὰ δημοσιεύσουμε στὸ προσεχές τεῦχος μας.

Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα εἶναι εὐγνώμονα στὸ λαμπρὸ αὐτὸ Ἴδρυμα, ὄχι μονάχα γιά τὴ θετική συμβολὴ του στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ἀλλὰ και γιά τὴν προσπάθειά του νά γνωρίσῃ τὸ Ἑλληνικὸ βιβλίον στὴν Εὐρώπην.

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ «ΕΡΓΑΤ.
ΕΣΤΙΑΣ»

Ἡ Ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων.

Γιά νά ἐνωσῆ κανεὶς ἕνα λαὸ, ἀκόμη και τὸ λαὸ εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ἀνήκει, γιά νά συλλάβῃ τὴν ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποῖαν αὐτὸς ὁ λαὸς κινεῖται και ζῆ, πρέπει

νά γνωρίση πρώτα απ' όλα τὸν ψυχικό του κόσμο.

Ἡ λογοτεχνία εἶνε γενικά ἕνας ἀπὸ τοὺς καθρέπτες, πού μᾶς δείχνει τὰ συναισθηματά καὶ τὴν ψυχὴ κάθε λαοῦ, ὅταν μάλιστα πρόκειται γιὰ λογοτεχνικά ἔργα πηγαῖα πού δὲν ἔχουν νοθευθῆ ἀπὸ ξένες ἐπιδράσεις πού δὲν ἔχουν γραφῆ ἀπὸ λογοτέχνους ἐξ ἐπαγγέλματος.

Ἐνα τέτοιο καθρέφτη τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων μᾶς δίδουν οἱ δύο λογοτεχνικοὶ διαγωνισμοὶ πού προκήρυξε μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων μέσα σ' ἕνα χρόνον τὸ ἄριστο περιοδικὸ «Ἐργατική Ἔστια».

Νέοι μεροκαματάρηδες, πού δουλεύουν στὰ ἐργοστάσια καὶ στὰ λιμάνια, κορίτσια πού ἐργάζονται εἰς τηλεφωνικά κέντρα, ἔκαναν διήγημα τὸ ξεχείλισμα τῆς ψυχῆς των καὶ τῶστειλαν στὸ διαγωνισμό.

Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὰ λογοτεχνικά ἀποτελέσματα καὶ τῶν δύο διαγωνισμῶν, πού ἄφησαν κατὰ πληκτὰ τὰ μέλη τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο νὰ δοῦμε τὰ διηγήματα αὐτά, τὰ βγαλμένα αὐθόρμητα καὶ ἀπροσποίητα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ μᾶς τὰ γραμμένα ἀπὸ ἀνθρώπους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ λογοτεχνία δὲν εἶνε «ὁ ἀέρας πού ἀναπνέουν» πού μᾶς παρουσιάζουν τὸν σημερινὸ ψυχικὸν κόσμο τῆς Φυλῆς. Καὶ βλέπουμε, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ἡ εισηγητικὴ Ἐκθεσις τοῦ πρώτου διαγωνισμοῦ, τοὺς νέους αὐτοὺς ὄλο ἀνόνητα, μὲ πιστὴ στὴ δουλειά, μὲ καθαρότητα στὴ σκέψι, μὲ τιμιότητα στὰ αἰσθήματα. Ἐχουν κέφι γιὰ δουλειά καὶ γιὰ τὴν ζωὴ. Ἐχουν τὴν ψυχικὴ καλλιέργεια πού τὶς ἐκκληροδότησαν τρεῖς χιλιάδες χρόνια Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντιλαμβάνονται πὺ πραγματικὰ ὄρατο, τὸ ζοῦν καὶ τοὺς ἀνακουφίζει. Μᾶς τὸ πιστοποιεῖ στὸ διήγημά της «Τηλεφωνικὸ Κέντρο» ἡ τηλεφωνήτρια τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Ἀντιγόνη Χατζηθεοδώρου καθὼς λέει:

«Κουράστηκα τόσο! Ὡ μιὰ στιγμή! Μονάχα μιὰ στιγμή, νὰ ξεφύγῃ τὸ βλέμμα μου ἀπ' τὰ γλομπάκια, νὰ πλανηθῆ στὸ γαλάζιο φόντο τῆς Ἀθήνας, νὰ χαρῆ τὸν Σαρωνικό, πού πέρα μακρυνά, λαμποκοπᾷ σὰν σμαραγδένιος κάμπος, νὰ ἀπολαύσῃ τὴ σκιερὴ δροσιὰ τοῦ ἐλαιῶνα τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ. Μονάχα μιὰ μικρὴ στιγμή νὰ δῶ τὰ βουνὰ τώρα πού πέταξαν τὸν μανδύα τῆς ομίχλης πού μοῦκρυβε τὶς θαθεῖες σχισμάδες τῶν πλευρῶν τους...»

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νέους πού ἔλαβον μέρος στὸ διαγωνισμό εἶνε γεμάτοι αἰσιοδοξία. Τὰ μαρτυρικά χρόνια πού περνοῦμε ἀπὸ τὸ 1940 δὲν τοὺς λυγίζουν. Ἴσα ἴσα τοὺς πεισματῶνων τοὺς κάνουν παρὰτολμοῦς. Θέλουν νὰ παλέψουν. Εἶνε βέβαιοι πῶς θὰ νικήσουν.

Τὸ διακηρύσσει γεμάτος ἀρρενοπόνημα ὁ Νίκος Μπαταγιαῖς στὸ διηγημά του «Στὸν Κάμπο τῆς Ἐλασσώνας» καθὼς ἀρχίζει: «Κάτι μέρες σκοτεινότερες κι' ἀπὸ τῆς ἀσέληνης νύχτας τῆς μαυρίλα, μὲ ρίξαν ἀσπλαχνα, πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, σ' ἕνα ξυλουργικὸ ἐργοστάσιο τῆς Ἐλασσώνας—πεντακόσια τόσα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Εἴμαστε κεῖ, τέσσερα Ἀθηναῖοι κι' ἕνας Πειραιώτης, ἐγὼ πέντε. Χίλιους κιντῶνους ἀπαντήσαμε στὸ ταξίδι μας, παίξαμε τὴ ζωὴ μας κορῶνα—γράμματα. Μὰ τί νὰ κάνεις;... Ἐτσι εἶναι ἡ ζωὴ σήμερα: Ἀχαρῆ, γεμάτη μιζέρια. Καὶ πολλὲς φορές, γιὰ νὰ μὴν τῆνε στερῆσει κανεὶς, μοιρολατρικά, ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀναγκάζεται νὰ βάλει στοίχημα μὲ τὸ Χάρο, αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του.

—Ἐλα δῶ, κυρίε Χάρε. Στοίχημα θές;... Στοίχημα. Δὲ χαλᾶμε χιτήρια. Βγάλε τὸ σακκάκι σου νὰ παλαίψουμε. Ὅταν θὰ μοῦ βάλεις πλάτη, θὰ μοῦ πάρεις τὴ ζωὴ. Ὅταν θὰ σοῦ θάλω ἐγὼ πλάτη, δὲν θὰ σοῦ πάρω τίποτα. Μοῦ φτάνει ἡ ζωὴ. Κι' ἀρχίζει τὸ πάλεμα.

Μέσα σὲ χίλιους κινδύνους πού πέρασε ὁ Ἑλλήν ἐνίκησε τὸν Χάρο. Μὰ δὲν τοῦ φθάνει Συναϊσθητο-

ποιώντας τή Νίκη του καί τήν δύναμη του δηλώνει καθώς κλείνει τὸ διήγημά του, πὼς ὅταν ἡ περίστασις τὸ φέρει, εἶνε ἔτοιμος γιὰ καινούργιο πάλεμα.

»Σὲ νίκησα, κύριε Χάρε. Οἱ νέοι ἄνθρωποι, ποὺ δὲν ὑποφέρουν ἀπὸ βαριά ἀρρώστεια, ποὺ δὲν ἦρθε ἀκόμα ἡ ὥρα ἢ ἀναπόφευγη νὰ σοὺ παραδώσουν τὴν ὑπαρξή τους, δὲν πρέπει νὰ σ' ἀφήνουν νὰ τοὺς πέρνει, ἀνενόχλητα, ὅ,τι πολυτιμότερο ἔχουν.

Κι' ἂν χρειαστεῖ, κόπιασε πάλι νὰ παλαίψουμε».

Αὐτὸς εἶνε ὁ ψυχικὸς κόσμος τῶν Ἑλλήνων. Πάντα ὁ ἴδιος χιλιάδες τῶρα χρόνια. Τίποτα δὲν μπόρεσε νὰ σβύσῃ τὸ αἶτημα τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, γιὰ τὸ Καλὸ καὶ τὸ Ὠραῖο.

Νά! ὁ σημερινὸς Ἑλληνικὸς λαός. Πάντα ἔτοιμος νὰ παλαίψῃ καὶ μὲ τὸν πιὸ δυνατό ἀκόμη, ὅταν πρόκειται γιὰ τὰ ἱδανικά του καὶ τὴν Ἑθνική του ὕπαρξι. Τὸ ἔκανε πάλι τὸ 1940-41 μὲ τὸν Ἰταλὸ καὶ τὸν Γερμανό, παλεῦει νικηφόρα τῶρα καὶ δύο χρόνια μὲ τὸν Σλαῦ.

Ὁ Παντοτεινὸς Διγενῆς ποὺ ὁ μεγάλος μας Παλαμάς, τὸν ἄκρουσε νὰ φωνάζῃ στὸν Χάρωνα.

Εἴμ' ἐγὼ ἡ ἀκατάλυτη
ψυχὴ τῶν Σαλαμίνων.

Στὴν Ἑφτάλοφην ἔφερα
τὸ σπαθὶ τῶν Ἑλλήνων.

Δὲν χάνομαι στὰ Τάρταρα.
Μονάχα ξαποσταίνω.

Στὴν ζωὴ ξαναφαίνομαι
καὶ λαοὺς ἀνασταίνω.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν θίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α' I—II Ἀθήναι 1948, Collection de l' Institut Français d' Athenes σελ. 231 + 291, πίν. Α—Β+Α—Γ.

Ὁ ἐκδοθεὶς πρῶτος τόμος τοῦ πρό τιнос χρόνου ἀγγελθέντος διτόμου τοῦτου ἔργου περὶ τοῦ θίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν τοῦ βυζαντινολόγου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Φαίδωνος

Κουκουλέ εἶναι μοναδικὸς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἐν τῇ ἑλληνικῇ βιβλιογραφίᾳ καὶ προδικάζει λίαν εὐμενῆ κρίσιν καὶ περὶ τοῦ προσεχῶς ἐκδιδομένου δευτέρου τόμου. Ὁ πρῶτος οὗτος τόμος ἐκτείνεται εἰς τὰ κεφάλαια περὶ σχολείων, παιδῶν ἀνατροφῆς, παιγνίων, μνημείων τοῦ λόγου σχημάτων καὶ προλήψεων. Σκοπὸς τοῦ ἔργου εἶναι νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸν πολιτισμὸν τῶν Βυζαντινῶν, ὁ ὁποῖος ἢ δὲν ἐξετιμήθη, ὡς ἔπρεπε, ἢ παρεξηγήθη καὶ διεβλήθη εἰς ὅ,τι τοῦλάχιστον ἀφορᾷ τὰ κεφάλαια ταῦτα, ἐκφράζει δ' ὁ συγγραφεὺς τὴν εὐχὴν, «ἵνα ἢ ἀνάγκῃ αὐτοῦ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ θίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ, ἀξίου παντὸς σεβασμοῦ καὶ μεγάλας ὑπηρεσίας προσενηκόντος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα».

Δὲν ὑπάρχει οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ ἔργου του τούτου μὲ ἄριστον τρόπον. Ἀποκαλύπτει οὗτος ἕνα κόσμον εἰς πλεῖστα σημεῖα ἄγνωστον καὶ παρέχει τοῦτου μίαν συνολικὴν εἰκόνα εἰς ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπελογίζοντο πρό τινος χρόνου ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς σημασίας τῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι μόλις ὀλίγος χρόνος, ἀφ' ὅτου ἤρχισε νὰ ἐκτιμᾶται τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἡ τέχνη καὶ ἡ ἑσωτερικὴ ὀργάνωσις, ἐνῶ πρὶν κυρίως τὸ στρατιωτικὸν καὶ ἐν μέρει τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες ἔθεωροῦντο ὡς ἡ κυρία καὶ μοναδικὴ ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν.

Ἐν τούτοις τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ ἔργου, μᾶς παρουσιάζουν, μὲ πόσῃ στοργῇ καὶ ἐνδιαφέρον ὁ Βυζαντινοί, εἴτε ἄρχοντες εἴτε ἱεράρχαι, εἴτε εὐγενεῖς, εἴτε λαός, προσέβλεψαν πρὸς ποικίλα ἄλλα ζητήματα πολιτισμοῦ καὶ ἠθέλησαν εἰς ταῦτα νὰ δώσωσι διαφόρους λύσεις ὀρθὰς ἢ παρεξηγημένας. Ὁ

ιδιωτικός βίος καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἀντιλήψεις τῶν ἀπλοϊκῶν πρὸ παντὸς ἀνθρώπων τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἤρχοντο πολλακίς εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἰδία τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ οὕτω διεμορφώοντο ἰδία ζωὴ ἀντικρούουσα τὰ ποικίλα προβλήματα καὶ δὴ κατὰ ἰδιόρρυθμον τρόπον. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάπτυξις καὶ συσχέτισις παλαιότερων ἀντιλήψεων τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ εἶναι ἐν πολλοῖς ὁ πρόδρομος τῶν σημερινῶν τρόπων ζωῆς καὶ ἀντιλήψεων, τὰς ὁποίας διασώζει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων ἀπαρασαλεύτους.

Τοῦτο τὸ γενικὸν πόρισμα συνάγεται ἀδιάστως ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Α' τόμου. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην προσλαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Κουκουλῆς ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Διότι δεικνύει, ὅποια ἢ συνέχεια τῶν σημερινῶν τρόπων ζωῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἡ ἔθνολογικὴ σημασία τοῦ τοιοῦτου συνδέσμου πρὸς τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα διὰ τὸ ποικιλοτρόπως διαβληθὲν σύγχρονον ἑλληνικὸν ἔθνος. Εἰς πάντα τὰ ἐξεταζόμενα κεφάλαια τοῦ ἔργου εἶναι φανερὸς ὁ σύνδεσμος οὗτος παλαιῶν, βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Δὲν εἶναι δυνατὴ εἰς τὸν στενὸν τοῦτον χῶρον ἡ ἀνάλυσις ὅλων τῶν λίαν ἐνδιαφερόντων κεφαλαίων τοῦ ἔργου. Ὅλιγα τινὰ μόνον θὰ τονίσωμεν περὶ τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὰς δεσποδαιμονίας, καὶ τὸ ὅποion μᾶς ἀποκαλύπτει εἰς μεγάλον βαθμὸν τὰς ἀντιλήψεις τῶν Βυζαντινῶν περὶ ζωῆς καὶ θρησκείας. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὄχι μόνον ἡ χρῆσις τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ προφορικαὶ πληροφορίαι ἀξιοπίστων προσώπων ἀπὸ πολλὰ ἑλληνικὰ μέρη πλουτίζουσι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ εἰς μεγάλον βαθμὸν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἀπομακρυσμένων ἑλληνικῶν χωρῶν, ὡς τῆς Κύπρου, ἡ ἐργασία στηρίζεται εἰς δημοσιεύ-

ματα στερούμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιστημονικοῦ κύρους. Αἱ ὀλίγα δημοσιεύσεις τῶν «Κυπριακῶν Σπουδῶν» θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι χρήσιμοι. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τούτου ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐξετάζονται ὡς ἕνα ὅλον, εἰς τὸ ὅποion ὑπάρχουν πλεῖσται διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον τοῦ Α' τόμου εἶναι τὸ περισσότερον συνθετικὸν τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἡ βιβλιογραφία, ἀρχαία, βυζαντινὴ καὶ νεωτέρα εἶναι ἐν γένει πλουσιοπάτη καὶ γίνεται χρῆσις αὐτῆς καὶ τῶν βοηθημάτων μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικότητος. Τὸ ὅλον ἔργον δύναται λόγῳ τρόπου διαπραγματεύσεως, περιεχομένου καὶ μνείας τῶν πηγῶν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μοναδικὸν βιβλίον ἀναφορᾶς διὰ πάντα τὰ λαογραφικὰ ζητήματα τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πάντες οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν καὶ ἰδιαίτερως οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν λαογραφίαν πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ ἔργον τοῦτο ὡς ἕνα ὁδηγὸν καὶ πηγὴν εἰς τὰς ἐρευνας τῶν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν εἶναι ἔργον χρησιμώτατον ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Κυπριακὴν λαογραφίαν προκειμένου περὶ συγκριτικῶν παρατηρήσεων. Ἄλλὰ καὶ πέραν τούτου πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι διὰ τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὁ καθηγητὴς Φ. Κουκουλῆς ὄχι μόνον ἐξυπηρετεῖ τὴν ἑλληνικὴν περὶ τὸν Βυζαντινὸν κόσμον ἐπιστήμην, ἀλλὰ πλουτίζει λαμπρότατα τὴν ὅλην παγκόσμιον περὶ Βυζαντίου βιβλιογραφίαν, ἢ ὅποια παρὰ τὴν πρόοδον κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους τῶν Βυζαντινῶν μελετῶν ἔστερεῖτο μέχρι σήμερον ἐνὸς τοιοῦτου συνολικοῦ ἔργου περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν. Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ αἱ εἰς τὸ τέλος δημοσιευόμεναι εἰκόνες.

Τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν εἶναι καὶ πάλιν ἀξιὸν θερμῶτατων συγχαρητηρίων, διότι ἐβόηθησεν οὕτω τὴν ἐκδοσιν καὶ ἐνὸς ἄλλου ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλί-

ου και διὰ τὴν ἀρτίαν ἐμφάνισιν αὐτοῦ.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

G. Rohlf s, Griechische Sprachgeist in Suditalien. (Zur Geschichte der inneren Sprachform) ἤτοι τὸ ἑλληνικὸ γλωσσικὸ πνεῦμα στὴν Νότιο Ἰταλία. (Ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑσωτερικῆς γλωσσικῆς μορφῆς). Πρακτικά τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Τμήμα φιλοσοφικο-ιστορικόν. Ἔτος 1944-46, Τεῦχος 5. Μόναχον (1947) σ. 80.

Ὁ Gerhard Rohlf s, Καθηγητῆς τῆς Ρωμανικῆς Φιλολογίας μέχρι τοῦ 1938 στὴν Τυβίγγην κ' ἀπὸ τοῦ 1938 κ. ἔξ. σὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, εἶναι εὐφύμως γνωστός στὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῶν γραμμάτων ἀπὸ τὶς πολλὰς καὶ καρποφόρας ἔρευνάς του γιὰ τὸν ἑλληνισμὸν τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἀπὸ τοῦ 1922 ἄρχισε τὶς γλωσσικὰς ἔρευνάς του μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ ἔκτοτε τὶς συνέχισε μὲ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον μέχρι τοῦ σήμερα. Καρπὸς τῶν ἐρευνῶν του ὑπῆρξαν οἱ σπουδαιότατες μελέτες του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξεχωρίζομε τὶς ἀκόλουθες:

«Griechen und Romanen in unteritalien» (Ἑλληνες καὶ Ἐκρωμανισθέντες στὴν Κ. Ἰταλίαν. Γένουα 1924), *Autochthone Griechen oder Byzantinische Graziat?* (Ἀυτόχθονες Ἑλληνες ἢ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, Χάλλη 1929) *Etymologisches Woerterbuch der unteritalienischen Graziat* (Ἑτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς τῆς Κ. Ἰταλίας, Χάλλη 1933), *Scavi linguistici nella Magna Grecia* (Γλωσσικὰς ἀνασκαφὰς στὴν Μεγάλῃ Ἑλλάδα. Ρώμη - Χάλλη 1933.)

Μὲ τὶς μελέτες αὐτὰς ὁ Καθηγητῆς Ρόλφς ἀπέδειξε, παρὰ τὶς ἀντιθέτους γνώμας τῶν Ἰταλῶν Morosi, Nunzio Maccarone καὶ Carlo Battisti, ὅτι οἱ διασωθέντες Ἑλληνες μέχρι σήμερον στὰ ὄρεινά μέρη τῶν χερσονήσων τοῦ Ὀτράντο καὶ τῆς Καλαβρίας δὲν εἶναι ἀποικοὶ τοῦ Βυζαντίου τοῦ ἑνδεκάτου μ. Χ. αἰῶνος ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἑλλη-

νες τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος. Στὰ δυὸ αὐτὰ ἄκρα τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου οἱ Ἑλληνες δὲν ἐξελατινίσθησαν, κατὰ τὸν Ρόλφς, στὴν ἀρχαίαν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, παρὰ ἐξερωμανίσθησαν μετὰ τὸν δέκατον μ.Χ. αἰῶνα, ὅποτε τὸ Βυζάντιον ἐγκατέλειψε τὶς κτήσεις του στὴν Ἰταλία. Στὸ συμπέρασμα τοῦτο κατέληξεν ὁ Ρόλφς στηριζόμενος κυρίως ἐπὶ γλωσσικῶν κριτηρίων (1) τῶν ἀρχαϊκῶν ἑλληνικῶν λέξεων καὶ συντάξεων, ποῦ δὲν σῶθηκαν πουθενά ἄλλου τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ (2) τῆς καθαρότητος τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τῶν μερῶν τούτων ἀπὸ σλαυικὰς ἐπιδράσεις. Χάρις στίς ἐμβριθεῖς αὐτὰς πραγματείας καὶ τὶς πολυτίμες ὑπηρεσίας ποῦ προσέφερε στὸν ἑλληνισμὸν ὁ Καθηγητῆς Ρόλφς ἀνεκηρύχθη τὸ 1937 ὅτι τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπίτιμος διδάκτωρ.

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ ἀνακοίνωσιν τοῦ Καθηγητοῦ Ρόλφς στὴν Βαυαρικὴν Ἀκαδημίαν καὶ πραγματεύεται τὴν γραμματικὴν καὶ σημασιολογικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τῶν Ἰταλικῶν διαλέκτων τῆς Ν. Ἰταλίας. Εἰς προηγούμενα δημοσιεύματά του ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς γραμματικῆς τῆς Ἰταλικῆς ἀν' ὃ πληθυσμὸς δὲν ἦταν ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικός καὶ σιγά-σιγά ἐξερωμανίζετο. Μὲ τὴν τωρινὴ μελέτη προσφέρει νέον ὕλικόν πολὺ ἐνδιαφέρον εἰς ὑποστήριξιν τῶν παλαιότερων ἀτόμων του. Οἱ Ἑλληνες τῆς Κ. Ἰταλίας ἐξερωμανίσθησαν καὶ ἔχασαν τὴν γλῶσσαν των, ἀλλὰ στίς περιοχὰς ποῦ προηγουμένως ἐλαλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διακρίνεται κάτω ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν ἐπένδυση τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα τόσο ποῦ νὰ θυμίζῃ τὸ βιβλικὸν χωρίον «ἦ μὲν φωνὴ φωνῆ Ἰακώβ, αἱ δὲ χεῖρες χεῖρες Ἡσαῦ». Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ Καθηγητῆς Ρόλφς φέρει πολυάριθμα παραδείγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παραθέτομεν μερικὰ χαρακτηριστικά.

Στὴν Ν. Καλαβρίαν δὲν λέν θέλω + ἀπαρέμφατον, ὅπως στὰ ἰταλικά (voglió mangiare = θέλω τρώγειν) παρὰ ἐκφράζουν τὸ ἀπαρέμφατο μὲ προσωπικὴ σύνταξι *vogghiu mi mangiu* = θέλω νὰ φάω, κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς.

Οἱ Ἴταλοὶ ἔχουν δυὸ ἀορίστους τὸν *passato remoto* (γιά τὸ ἀπομεακρυσμένο παρελθόν, *cantai* = τραγοῦδησα) καὶ τὸν *passato prossimo* (γιά τὸ ἐγγὺς παρελθόν, *ho cantato* = ἔχω τραγουδήσει, ὁ δικός μας δηλ. παρακειμένος). Στὴν Σικελίαν καὶ Ν. Καλαβρίαν ὅμως δὲν λέν σ' ἓνα γνωστὸ πού μόλις ἔφαγε καὶ θγαίνει ἀπὸ τὸ ἐστιατόριο, «*come hai mangiato?*» παρὰ «*comu mangiasti?*». Ἡ σύνταξις ἔγινε κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς τῶν μερῶν τούτων πού δὲν γνωρίζει παρὰ μόνον ἓνα χρόνο τοῦ παρελθόντος, τὸν ἀόριστον. Π.χ. στὴν Μπόθα λέν «ἄρτε ἐκάθηα Π.χ. στὴν Μπόθα λέν «ἄρτε ἐκάθηα» (=μόλις-ἄρτι-ἐκάθησα).

Ἐπίσης τὸ ἀνεκπλήρωτο σχῆμα, πού στὴν κοινὴν νεοελληνικὴν ἐκφέρεται μὲ τὸ νὰ + ὀριστ. παρὰ τ α τ ι κ ο ὺ, στὴν ἑλληνικὴ τῆς Μπόθας καὶ τοῦ Ὀτράντο ἐκφέρεται μὲ ὀριστικὴν ἀορίστου. Π.χ. στὴν Μπόθαν λέν «γιά λίγο ἀέν ἔχασα τὸ τραῖνο» (=παρ' ὀλίγο νὰ ἔχασα τὸ τραῖνο) κ' ἡ ἰδίᾳ σύνταξις ἀπαντᾷ στὰ ἰταλικά τῆς νοτίου Καλαβρίας, «*ri nienti non perdini u trenu*». Ἡ σύνταξις, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγρ., εἶναι ἀρχαία ἑλληνικὴ, «παρὰ μικρὸν εἶλε τὴν πόλιν».

Ἐπίσης στὸ Ὀτράντο ἀπαντᾷ ἡ σύνταξις τοῦ ἔχω (*avere*) + γερούνδιον ἀντὶ μετοχῆς παρακειμένου π.χ. *aggíu mangiandú* (ἀντὶ *ho mangiato*) = ἔχω φάγει, καὶ ἡ σύνταξις ἔγινε κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς τοῦ Ὀτράντο, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ τὸ ἔχω + μετοχ. ἔνεργ. ἀορίστου, ὅπως «ἔχει γράφοντα» (ἔχει γράφει), «ἔχω κλάσσοντα» (ἔχω σπάσει), ὅπως ἀκριβῶς ἀπαντᾷ στὴν ἀρχαίαν ἑλ-

ληνικὴν «ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν γήμας ἔχεις» Σοφοκλ. Ο.Τ. 577 ('Ὁ συγγρ. ἔχει ἐσφαλμένην τὴν παραπομπήν).

Στὴν Ν. Ἀπουλίαν ὁ πατέρας λέγεται *siri* δηλ. κύριος καὶ ἡ λ., ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγρ., εἶναι ταυτόσημος τῆς γαλλ. *sire* ἡ ὁποία ἔχει μεταφερθῆ διὰ τῶν Νορμανδῶν ἀπὸ τὴν Ν. Ἰταλίαν. Ἡ λ. θρίσκεται συχνὰ στὰ ἀρχαία ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Ἀπουλίας, ὡς τίτλος ἐκτιμῆσεως καὶ σεβάσμιου, ἡ δὲ μεταφορὰ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ἀπὸ τὸν τίτλον σεβάσμιου εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «πατέρας» ἔγινε κατ' ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κ. Ἰταλίας, κατὰ τὸν Ρόλφς, «εἰς τοὺς ὁποίους ὅλως ἰδιαίτερος ὁ πατέρας ἴσχυεν ὡς ὁ «κύριος» (τοῦ οἴκου), ἐξ οὗ τὸ «κύριος» (μὲ τὴν σημερινὴν προφορὰν «τζιούρι») εἰς τὰς διαλέκτους τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀτράντο ἔλαβε κατ' εὐθείαν τὴν σημασίαν τοῦ «πατέρας». Ἀπ' ἐδῶ ἔχει μεταφερθῆ αὐτὴ ἡ ὀνομασία τοῦ πατέρα εἰς τὸν ρωμανικὸν πληθυνθόν». Ἀμφιβάλλομεν ἂν ἡ ἐρμηνεία τοῦ Καθηγ. Ρόλφς εὐσταθῆ, γιὰτι καὶ τὸ λατ. *senior* ἀπὸ τὸ ὅποιον παράγεται τὸ ἰτ. *siri* καὶ τὸ γαλλ. *sire* μποροῦσε νὰ ἐξελιχθῆ στὴν σημασίαν τοῦ «πατέρας», ὅπως σήμερα λέμε «ὁ γέρος μου» κ' ἐννοοῦμεν «ὁ πατέρας μου».

Ἡ τελευταία μέρα τῶν καρναβαλιῶν στὴν Μπόθα λέγεται σ ἡ κ ω σ ι (ὅπως καὶ στὴν Κύπρο) καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκρωμανισθέντας κατοίκους τῆς Ν. Καλαβρίας *azata* = ὕψωσις, σήκωσις, δηλ. ἀπλῆ μετὰφρασις τῆς λέξεως.

Ἐπίσης λέν *nigru eu* = ὁ μαῦρος ἐγώ, δηλ. ὁ δύσμοιρος ἐγώ, ἀντὶ *misero me* ἢ *rovero me* δηλ. καὶ πάλιν ἀπλῆ μετὰφρασις τῆς λ. μαῦρος, ἡ ὁποία στὴν ἑλληνικὴν ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ «δύσμοιρος, κακόμοιρος».

Ὁ Ἰούλιος ἀπὸ τοὺς ἐκρωμανισθέντας κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀτράντο λέγεται *mese d' arie* μῆνας τῶν ἀλωνιῶν, ὅπως λέγεται

ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατοίκους τοῦ Ὀτράντο *alopari*. Ὁ συγγρ. παράγει ἐσφαλμένα τὸ *alopari* ἀπὸ τὸ ἀλωνάριον = μικρὸν ἀλώνιον, ἐνῶ ἡ λ. εἶναι ἀλωνάρις ὁ, (πθ. περιβολάρις, λαουτάρης, θιο-λάρις) καὶ σημαίνει τὸν καταγιγόμενον εἰς τὰ ἀλώνια. Εἰς τὴν κυπριακὴν «ἀλωνάριδες» = οἱ ἀλωνίζοντες. Ἄλωνάρις μῆνας = ὁ μῆνας τῶν ἀλωνιῶν, ὁ μῆνας τοῦ ἀλωνίζει.

Προχωρώντας ὁ Καθηγ. Ρόλφς στὰ γλωσσικὰ παράλληλα ἐξετάζει τὴν ἐπίδρασι τῆς ἰταλικῆς ἐπὶ τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς μειονότητος, ποῦ εἶναι αὐτονόγη, ἐφ' ὅσον ἐπὶ τόσες ἑκατονταετηρίδες οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ μιλοῦν γιὰ τὴν δική τους ἐξυπηρέτησι καὶ τὴν ἰταλική. Ἀξιοθύμαστον εἶναι τὸ πῶς οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν γλώσσαν των, ἔστω καὶ παρεφθαρμένην, ἀλλὰ μὲ ἀρχαϊκὴν μορφήν, μέχρι σήμερον καὶ νὰ μεταδώσουν συντάξεις καὶ ἐννοίας τῆς ἰδικῆς των γλώσσης εἰς τὴν ἰταλικήν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὁ συγγρ. ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μειονότης ἀπετέλει συμπαγῆ γλωσσικὴν ὁμάδα ἰσχυροτέραν τῆς ἐξῴθεν ἐρχομένης ἐπίδράσεως.

Ἄλλὰ τὸ περιεργον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγρ., εἶναι, ὅτι «ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασι ἔχει ἐπεκταθῆ σὲ πολλὰ φαινόμενα μέχρι τῶν ἐσωτέρων καὶ θορειῶν περιοχῶν τῆς Ν. Ἰταλίας, οἱ ὅποιες οὐδέποτε κατοικήθησαν ἀπὸ ἑλληνικὸν πληθυσμόν» καὶ καταλήγει: «Ἡ ἐπεκτατικὴ καὶ διεισδυτικὴ δύναμις μιᾶς γλώσσης καθορίζεται βέβαια ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ καταλαμβάνοντος λαοῦ. Ἐπὶ τῆ θάσει αὐτῆς τῆς δυνάμεως ἡ λατινικὴ ἔχει κατακτήσει μεγάλα μέρη τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἑλληνικῆς προκύπτει πρὸς τοῦτοις καὶ κάτι ἄλλο, τὸ ὅποιον εἶναι συμφυῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν καὶ τὸ ὅποιον ἠθέλησα νὰ παραστήσω ὡς τὸ δυναμικὸν πνεῦμα αὐτῆς τῆς γλώσσης,

ὡς μίαν ἐσωτερικὴν διύλιστικὴν δύναμιν, ὡς τὴν δύναμιν τῆς γλώσσης».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μετὰ τὸν Δανὸν γλωσσολόγον *Kristian Sandfeld*, ὁ ὁποῖος ἐρεῦνησε τὴν ἐπίδρασι τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τῶν γλωσσῶν τῶν Βαλκανίων μέχρι τῶν Ρουμάνων, ὁ Καθηγ. Ρόλφς μᾶς προσέφερε μίαν ἐμπεριστατωμένην καὶ διεξοδικὴν μελέτην τῆς ἐπίδράσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τῶν διαλέκτων τῆς Κ. Ἰταλίας. Ὡς ἐπιστήγασμα τῶν μελετῶν τούτων ἐτοιμάζει τώρα τὴν ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν γραμματικὴν τῶν ἰταλοελληνικῶν διαλέκτων. Ὁ Καθηγητὴς Ρόλφς ἀποτελεῖ σπάνιον φαινόμενον ἐπιστήμονος, ποῦ νὰ ἔχη ἀφιέρωσει μὲ τόσον ζῆλον καὶ ἀγάπην μίαν ζωὴν εἰς τὴν μελέτην μιᾶς καὶ μόνης περιοχῆς, τῆς περιοχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς ἄλλοτε ἀνθούσης Μεγάλης Ἑλλάδος, καὶ ὀφείλομεν πολλὰ στίς ἔρευνες καὶ τὸν ζῆλον του.

Κ. Π. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τὰ Θέατρα.

Ὁ Θίασος Κατερίνας, ὁ μόνος ἄξιος λόγου θίασος πρόξας τοῦ λειτουργεῖ τώρα τὸ καλοκαίρι στὴν Ἀθήνα, ἀνέβασε μὲ σκηνοθεσία τοῦ κ. Κούμν, τὴν ἀμερικάνικη κωμωδία τοῦ Νόρμαν Κράσαν «Χρυσή μου Ρούθ». Πρόκειται γιὰ μίαν ἐξυπνότατη καὶ πολὺ πρωτότυπη κωμωδία γεμάτη ὄρασις ἀπρόοπτα ἐπεισόδια. Εἶχαμε ἀληθινὰ πολλὰ χρόνια νὰ δοῦμε ἕνα τόσο ἄριστον καὶ καθορθωμένον ἔργο, μακριὰ ἀπὸ τὴς χονδροκοπιᾶς τῆς φάρσας. Βέβαια ἡ μεγάλη του ἐπιτυχία (παίζεται ἐπὶ ἕνα μῆνα συνεχῶς) ὀφείλεται καὶ στὸ γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ ἠθοποιοὶ — καὶ ἔχει πολλὰ πρόσωπα ἢ κωμωδία — ἐπαιεῖαν μὲ μιὰ μαεστρία ἐξαιρετικὴ καὶ ἡ κατανομὴ τῶν ρόλων ἦταν ἰδεώδης, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴς : Κατερίνα καὶ Λαμπιήτη καὶ τοὺς Τζόγια, Καλλέρ-

γη καὶ Φαρμάκη.

—Ὁ θιάσος Ἀργυροπούλου καὶ ὁ θιάσος Λογοθετίδη παίζουν διάφορες κωμωδίες καὶ φάρσες· ἦταν δυστύχημα ὅτι καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἀριστοὶ ἠθοποιοὶ ἐπροτίμησαν νὰ σχηματίσουν χάριν τοῦ βενετισμοῦ, μπουλουκία ἀπὸ διάφορα κατώτερα στελεχῆ θιάσων καὶ νὰ παρουσιάζουν καθένας ἓνα σύνολο, πού βέβαια καμιά σχέση μὲ τὴν τέχνη δὲν ἔχει.

Μουσικὰ νέα.

Ἐξακολούθησαν ὄλον τὸν Ἰούλιο καὶ Αὐγούστον οἱ Συμφωνικὲς Συναυλίες τῆς Κρατικῆς Ὀρχήστρας στὸ Ὠδεῖον Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ, κάθε Δευτέρα βράδυ, μὲ ἔργα ξένων καὶ Ἑλλήνων συνθετῶν καὶ μὲ Διευθυντὰς τοὺς μαέστρους Οἰκονομίδην, Βαθαγιάννην καὶ Λυκοῦδην. Ἡ τελευταία συναυλία τοῦ Αὐγούστου μὲ τὴ διέθυνση τοῦ Βαθαγιάννη περιελάμβανε στὸ πρόγραμμά της: τὴ «Σουίτα γιὰ ἔγχορδα» τοῦ Ἀξιῶτη (πρῶτη ἐκτέλεση), τὴν «Κυνηγετικὴ συμφωνία» τοῦ Χάϋν, τὸ «Εἰδύλλιο τοῦ Ζίγκφριδ» τοῦ Βάγνερ καὶ τὸ «Ρωμαῖος καὶ Ἰουλιέττα» τοῦ Τσαϊκόφσκυ.

—Μεγάλο μουσικὸ γεγονός ἀπετέλεσε τὸ ἀνέβασμα ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Λυρικὴ Σκηνὴ τὴν 1η Σεπτεμβρίου στὸ Ὠδεῖο Ἡρώδη τῆς ὄπερας τοῦ Γκλουκ «Ἀλκηστις» μὲ Διευθυντὴ τῆς ὀρχήστρας τὸν περίφημο μαέστρο τῆς ὄπερας καὶ τῆς ὄπερᾶς κωμικῶν τῶν Παρισίων Βόλφ, πού ἦρθε στὴν Ἀθήνα ἐπίτηδες γιὰ τὴν παράσταση αὐτή. Ὁ Βόλφ, πού ἐπεσκέφτηκε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ 1938, ἐδήλωσε σὲ συντάκτη τῆς «Καθημερινῆς» ὅτι συχνὰ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσῃ σὲ ἐξωτερικὸ τὴ μεγάλη μουσικὴ ἀνάπτυξη τῶν Νοελλήνων καὶ τὴ θρησκευτικὴ προσοχὴ μὲ τὴν ὁποία παρακολουθοῦν καὶ ζοῦν κάθε καλλιτεχνικὴν ἐκδήλωση. Καὶ ὅτι χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ μειώσῃ ἄλλους λαοὺς, πολλὰς φορὲς ἔτυχε νὰ φέρεῖ τὸ ἑλληνικὸ ὡς παράδειγμα.

Διάφορα νέα.

Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας κατήρτισε τὸ νέο Διοικ. Συμβούλιο τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου γιὰ τὴν ἐρχόμενη διετία. Τὸ ἀποτελοῦν οἱ Κ. Κυριακόπουλος, Γ. Πετρόπουλος, Δ. Κόκκινος, Στράτης Μυριθίλης, Ἀχ. Κύρου, Κ. Λάκων (Καρθαῖος), Ν. Κρανιωτάκης, Μαρίκα Κιοτοπούλη καὶ Δ. Μπόγρης.

—Ἐτοιμάζεται μεγάλη πανελληνιοσ ἐκθεση ζωγραφικῆς στὸ Ζάππειο γιὰ τὸν προσεχῆ Ὀκτώβριον. Τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴν θ' ἀποτελέσουν τρεῖς ζωγράφοι, δυὸ γλύπτες καὶ ἓνας χαράκτης.

—Τὸ Μουσεῖο Μπενάκη ἐξέδωσε σὲ ἰδιαίτερο λεύκωμα ἔγχρωμα σκίτσα τῆς συλλογῆς τῶν Ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν του, τῆς πιὸ ἀρτίας συλλογῆς κοστούμιῶν πού ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει 112 πίνακες μὲ κοστούμια ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, πού τὰ χαρακτηρίζει ἀπόλυτη πίστη τῆς ἀντιγραφῆς καὶ εἰς τὴν πιὸ παραμικρὴ λεπτομέρεια τῶν χρωμάτων καὶ τῶν κεντημάτων. Δεκαεξὴ χρόνια ὁ Λευκορρῶσος μικρογράφος Σπέρλιγκ ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἀπόδοση αὐτῆ καὶ ἡ λιθογραφικὴ ἑταιρία ΕΛΚΑ παιδεύτηκε ἀπὸ τὸ 1933 ν' ἀποδώσῃ μὲ ἀκρίβεια τὶς ὑδατογραφικὰς μακέτες. Ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος (πού περιέχει καὶ ἓνα μεγάλο ἐπεξηγηματικὸ πρόλογο γραμμένο ἀπὸ τὴν εἰδικὴ εἰς τὸ θέμα τῆς λαϊκῆς τέχνης κ. Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη) εἶναι ἓνα ζωντανὸ ἀρχεῖο τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν. Εἶναι ἓνα ἔργο πού τιμᾷ καὶ τὸ Μουσεῖο Μπενάκη καὶ τὴν ἐκδοτικὴν ἑταιρίαν πού ἀνέλασε τὸ τεράστιο αὐτὸ ἔργο. Τ. Μ. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἀπέθανε εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ παλαίμαχος ἠθοποιοὺς Ἀγγελος Βάζας. Ὁ Βάζας ὑπῆρξεν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐσυνείδητους ἐργάτας τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Πρὸ δεκατε-

τραετίας περίπου είχαν έλθει με την σύζυγόν του στην Κύπρον, όπου παρέμεινε επί σειράν ετών και έδιδασκε πλείστα Έλληνικά και ξένα έργα. Ο Βάζας αγάπησε με πάθος τὸ Κυπριακὸ Θέατρο κ' ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες καὶ δημιουργοὺς του.

—Στις 8 Αὐγούστου μίλησε στὸ Θρησκευτικὸν Ὁρθόδοξον Ἰδρυμα «Τίμιος Σταυρός» Πεδοουλά ὁ καθηγητῆς κ. Γ. Ζαμπάρτα με θέμα «Ἡ Ἀνατροφή τῶν Παιδιῶν».

—Στις 5 Σεπτεμβρίου μίλησε στὸ ἴδιο Ἰδρυμα ὁ κ. Νίκος Κρανιδιώτης με θέμα «Ὁ Ρήγας καὶ ὁ Κοραῆς».

—Στις 19 Αὐγούστου ὁ θίασος Μαωλιδίου—Παπᾶ ἔκαμε ἑναρξὴ τῶν παραστάσεων του στὴ Λευκοσία με τὸ δράμα τῶν Ντ' Οὐσσώ καὶ Γκάου «Βαθειές εἶναι οἱ ρίζες». Ἐπακολούθησαν τὰ έργα «Πυγμαλίων», «Ρεβέκκα», «Τοπάζ», «Σατανᾶς», «Φιόρο τοῦ Λεβάντε», «Στραβόξυλο», Ἰωάννα τῆς Λωρραίνης» κ.τ.λ.

—Στις 19 Σεπτεμβρίου μίλησε στὶς αἴθουσες τῆς «Ἐνώσεως Νέων Τράστ» ὁ πρώην πολιτικὸς ἐξόριστος κ. Σάββας Λοϊζιδης με θέμα: «Ἡ Μεγάλὴ Ἰδέα σήμερον». Τὸν ὀμιλητὴν ἑπαρουσίασε με θερμοὺς πατριωτικοὺς λόγους ὁ Γ. Γραμματεὺς τοῦ Τράστ κ. Βίας Μαρκίδης, μεθ' ὃ ὁ κ. Λοϊζιδης καθώρισε τὴν Κύπρον ὡς τὴν σημερινὴν Μεγάλην Ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐπραγματεύθη τὸ Κυπριακὸν ἔθνικὸν ζήτημα με ἐξαιρετικὴν σαφήνειαν καὶ ἀντικειμενικότητα.

—Ὁ κ. Γ. Ν. Ρωσσιδης προεκήρυξε Παιητικὸν Διαγωνισμὸν, με θέμα :

(α) Ὕμνος Ἐλευθερίας διὰ τῆς Ἐνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ

(β) Κατάρτα κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων οἱ ὅποιοι με ὅποιονδήποτε τρόπον βοηθοῦσι τὴν Κυρίαρχον Δύναμιν νὰ παρατείνῃ τὴν ἐπὶ τῆς Κύπρου κατοχὴν τῆς.

Μέρος εἰς τὸν διαγωνισμὸν τοῦτον δύνανται νὰ λάθωσι πάντες ἱ Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίδες τῆς Κύ-

πρου οἰασδήποτε ἡλικίας. Ὡς βραβεῖον θὰ δοθῶσι £15-0-0 διὰ τὸ ποῖημα τὸ ὅποιον θὰ κριθῆ ὑπὸ τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς ὡς τὸ καλλίτερον καὶ τὸ ὅποιον βραδύτερον θὰ δοθῆ πρὸς μελοποίησιν δι' ἑτέρου Διαγωνισμοῦ.

Τὰ ποιήματα θὰ γίνωνται δεκτὰ μέχρι τῆς 1ης Ὀκτωβρίου, 1948, καὶ δεόν νὰ ἀποστέλλωνται ταχυδρομικῶς πρὸς τόν: Κύριον Γεώργιον Ν. Ρωσσιδην, Δικηγόρον, Κυρήνεια, φέροντα τὴν ὑπογραφήν, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα, ἐπώνυμον καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀποστολέως καθαρογραμμένα.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΙ' ΕΦΗΜΕΡΔΕΣ

Στὴν «Κυπριακὴν Ἐπιθεώρησιν» (τεῦχος Ἰουλίου) ὁ κ. Δευτέρης Γιαννιδης σχολιάζει τὴν Ἐκθεσὴ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Συνεργάζονται ἐπίσης οἱ κ.κ. Νίκος Κρανιδιώτης (Ἡ Κύπρος ὑπὸ τοὺς Πέρας), Κ. Λαβίδης (Ἡ Δοκιμασία), Α. Γεωργιάδης Κυπριολέων (Ὁ Ἐπαρχιώτης), Ν. Χ. Μιχαηλίδης (Ἡ Νέα Θεραπεία τῆς Συφιλίδος) κ.τ.λ.

—Στὸ ἴδιο περιοδικὸν (τεῦχος Αὐγούστου) δημοσιεύεται ποικίλη συνεργασία τῶν κ.κ. Κ. Λαβίδης, Ν. Κρανιδιώτης, Κ. Χρυσάνθη, Κ. Π. Χατζηγιωάννου, Π. Πασιζωάννου, Α. Γεωργιάδης Κυπριολέων, Γλ. Σταυρινοῦ, Κ. Μ. Μαθατεύτη, Ν. Χ. Μιχαηλίδης κ.ἄ.

—Ὁ «Ἀγωνιστῆς» τῆς 18ης Ἰουλίου, ἀφιερωμένος στὴν ἐκδρομὴ τῶν Κυπρίων ἀθλητῶν καὶ φιλάθλων στὴν Ἑλλάδα, δίδει παραστατικὴν εἰκόνα τοῦ ταξιδιοῦ, τῆς ὑποδοχῆς, τῶν τελετῶν καὶ τῶν δεξιῶσεων πού δόθηκαν πρὸς τιμὴν τῶν Κυπρίων ἑκδρομέων, καὶ ἀποτελεῖ-ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ-πραγματικὸν ἔθνικὸν λεύκωμα.

—Στὸν «Ἀγωνιστῆ» τῆς 31ης Αὐγούστου δημοσιεύεται συνέντευξις τοῦ κ. Μπίστη με τὸν τέως Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν κ. Χρυσάνθο, μελέτες τῶν κ.κ. Μ. Καλομοίρη, Φρ. Βράχα, Κ. Μ. Μαθατεύτη κ.τ.λ.

—Στὴ «Μόρφωση» (τεῦχος Ἰουλ. -Αὐγ.) δημοσιεύονται ὀμιλίαι τῶν

κ.κ. Ν. Κληρίδη (Τὸ Σύστημα τῆς Δημοτικῆς μας Παιδείας καὶ ἡ ἐξέλιξις του) καὶ Χρ. Ἐξαδακτύλου (Κοινωνικὴ Ἀνόρθωσις μετὰ τὴν Οἰκογένειαν).

—Στὴν «Ἑλληνικὴ Δημοιοργία» (τεῦχος 1ης Ἀυγ.) δημοσιεύονται: ποιήματα τῶν κ.κ. Στέλιου Σπεράντσα, Δ. Τσαργῆ, Δρ. Βοσπορίτη, Α. Διναρά, Α. Σπανοπούλου καὶ Ἄντ. Μπούχλα, μελέτες τῶν κ.κ. Στάθου Μελά (Ὁ Γυρισμὸς στὴν Ἑλλάδα), Γ. Σπαταλά (Τὸ Γέλιο στὰ Δημοτικὰ Τραγούδια), Αχ. Α. Κύρου (Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς), Μ. Περάνθη (Ὁ Κοσμοκαλόγερος), Ν. Σταυριανοπούλου (Νεοελληνικὰ Φωνητικά), ἀφήγημα τοῦ Α. Καραντώνη (Ἑλληνικὲς θάλασσες), συνέχεια μυθιστορημάτων τῶν κ.κ. Στράτη Μυριβίλλη (Παναγία ἢ Γοργόνα) καὶ Α. Κοξβατζίη (Χωριάτες), ἀνταπόκριση τοῦ κ. Κ. Προυσῆ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ, κριτικὰ σημειώματα, τοῦ κ. Ἄλκη Ἀγγελόγλου καὶ τῆς κ. Ἀγλ. Μητροπούλου, κ.τ.λ.

—Στὴ «Νέαν Ἔστια» (15ης Ἀυγ.) συνεργάζονται μετὰ ποιήματα οἱ κ.κ. Γ. Θ. Βαφοπούλου, Τ. Γιαννάρας καὶ Θ. Αἰγιαλινός, μετὰ διηγήματα οἱ κ.κ. Κ. Οὐράνης, Ἄλκ. Γιαννόπουλος καὶ Γ. Ν. Ἄμπος, μελέτες οἱ κ.κ. Πέτρος Χάρης (Ἐπιστημονικὸς λόγος στὴ δημοτικὴ), Γ. Θεοτοκάς (Τὸ Ὑπόμνημα διαμαρτυρίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς), Στ. Σεφλούδας (Ἡ ἔννοια τῆς Μοίρας στὸ σύγχρονο μυθιστόρημα) καὶ μετὰ κριτικὰ σημειώματα οἱ κ.κ. Ἄλκης Θεῶλος, Γιάννης Χατζίνης, Κ. Μπίρης, Γ. Πράτσικας, Αὔρα Σ. Θεοδοροπούλου κ.τ.λ.

—Οἱ «Μορφές» Θεσσαλονικῆς (τεῦχος Ἀυγούστου), ποὺ τὶς διευθύνει ὁ κ. Βασ. Δεδούσης, δημοσιεύουν ποιήματα τῶν κ.κ. Η. Κουτσογιάννη, Α. Σταθοπούλου, Κ. Μαϊστράλη, Η. Μαλλώση, διήγημα τοῦ κ. Αχ. Γεωργιάδη, μελέτες τῶν κ.κ. Κ. Δ. Γεωργούλη (Τέχνη καὶ Ζωὴ) καὶ Εὐδ. Μπακαλάκη (Περιπέτειες ἐνὸς χειρογράφου), ἐκλεκτὲς μεταφράσεις καὶ κριτικὰ σημειώματα τῶν κ.κ. Β. Δεδούσης, Μπ. Νιντα κ.τ.λ.

—Πήραμε ἀκόμη τὶς ἐφημερίδες: «Ἐλευθερία», «Ἐφημερίς», «Δημοκράτης», «Ἀνεξάρτητος», «Ἐλεύθερος Τύπος», «Χρόνος», «Παρατηρητής», «Νέα Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησης», «Πάφος», «Ἐργάτης», «Ἐργατικὴ Φωνή», «Βῆμα» καὶ τὰ περιοδικὰ «Χριστιανικὴ Ἀγαπήνησις», «Μηνιαῖον Δελτίον Ἐκδρομικῶν», «Ἑλληνικὰ Δίκαια», «Φῶς», «Ἀκτίνες», «Ποιητικὴ Τέχνη», «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησης», «Ἀνταῖος», «Ἐργατικὴ Ἔστια» (γὰ τοὺς διαγωνισμοὺς τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ γράφουμε σὲ ἄλλη στήλη), «Ἀπόστολος Βαρνάβας», «Εὐβοϊκὰ Γράμματα», «Hermes», «Portugal» καὶ «Informations Culturelles» (No 8-19).

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τὸ «Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας» (Λεωφ. Φρ. Ροῦζβελτ 34, Τηλ. 22732, Ἀθήναι), ἐντολοδόχος ὁμάδος φιλοτέχνων καὶ ἄλλων πνευματικῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ἀπέληξαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδώσουν νέον φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν περιοδικὸν ἐξυμνητοῦν τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου, ἀνακοινεῖ ὅτι ζητεῖται ὁ τίτλος τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ἀπὸ κάθε φιλότεχνο καὶ διανοούμενο, ἐπιθυμοῦντα νὰ μετάσχη στὸν διαγωνισμὸν αὐτόν.

Δικαίωμα συμμετοχῆς ἔχει χωρὶς κανένα περιορισμὸν ὅποιοσδήποτε. Ἐπιθυμία τῶν ἐκδοτῶν εἶναι νὰ εὐρεθῆ ὁ πλέον κατάλληλος τίτλος, ὥστε νὰ ἱκανοποιεῖ ὅ,τι ἐπιζητεῖ ἡ Τέχνη, τὰ Γράμματα, καὶ αἱ Ἐπιστήμαι, τῶν ὁποίων θέματα θὰ εἶναι τὰ κείμενα καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ περιοδικοῦ. (Γνωρίζεται εἰς τοὺς ἤδη πολυπληθεῖς ἀποστολεῖς τίτλων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἰδίως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κύπρου ὅτι αἱ ἀποσταλεῖσαι ἀπαντήσεις τῶν δὲν πληροῦν τὸ πρόγραμμα τῶν ἐπιδιώξεών του, καὶ παρακαλοῦνται νὰ ξαναστελοῦν). Προθεσμία ὀρίζεται νέα, μέχρι 15 Σεπτεμβρίου, ὥστε νὰ προλάβῃ καθένας ἀπὸ τὸ

έξωτερικό που θέλει να μετάσχη.

Τὸ «Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας», ποῦ ὀποῖο ἡ δράσις καὶ τὸ ἔργον ὑπὲρ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, εἶναι τόσο γνωστὰ σὲ κάθε ἀσχολούμενο μὲ τὰ Γράμματα καὶ τὴν Καλλιτεχνίαν, σύμφωνα καὶ μὲ τοὺς ἐκδότας, ζητεῖ ἀθρόαν τὴν συμμετοχὴν καὶ τὴν συνεργασίαν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἔξωτερικοῦ, τοὺς παράγοντας τῶν ὁποίων θὰ ἔχει τακτικούς καὶ θερμούς συνεργάτας εἰς ὅλας τὰς νέας προσεχεῖς ἐκδόσεις. Τὸ νέον περιοδικὸν μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τελικοῦ τίτλου, ἡ ὁποία θὰ γίνῃ ἀπὸ εἰδικὴν ἐπιτροπὴν γνωστῶν διανοουμένων, θὰ ἐκδοθεῖ τὴν 1 Ὀκτωβρίου, ἐποχὴν ἐνάρξεως τῆς χειμερινῆς περιόδου τῆς πνευματικῆς ζωῆς κάθε τόπου. Ὁ ἀποστολεὺς τοῦ βραβευθησομένου τίτλου θὰ λάβῃ 500.000 δρχ. ἀμοιβήν.

Ἐπι εὐκαιρίᾳ τὸ «Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας» μᾶς γνωρίζει ὅτι ἐντὸς τῶν ἡμερῶν κυκλοφορεῖ μίαν ἐνδιαφέρουσαν τουριστικὴν ἐκδόσιν, τόμον ἀπὸ 8 τυπογραφικὰ φύλλα μεγάλου σχήματος, ξεχωριστοῦ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἐμφανίσεως καὶ πολυτελείας. «Εἰκόνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα» εἶναι ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τὸ ὁποῖον κοσμεῖται ἀπὸ πλῆθος εἰκόνων, σχεδίων, σπανίων καλλιτεχνικῶν φωτογραφιῶν, πινάκων, ποιημάτων, ἀρθρῶν καὶ ἄλλων συναφῶν μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς ὁμορφίαις τῆς. Οἱ χειριζόμενοι τὰ θέματά του λογοτέχνη καὶ συγγραφεῖς εἶναι ἀπὸ τοὺς γνωστοτέρους καὶ καλυτέρους. Μεταξὺ τῶν ἄλλων σημειώνομεν καὶ τοὺς: Κ. Οὐράνη, Στρατὴ Μυριβήλη, Ἡλία Βενέζη, Κλ. Παράσχο, Ἀλκη Θρύλο, Τατιάνα Σταύρου, Σ. Σκίτη, Φ. Μιχαλόπουλο, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, Γ. Σωτηρίου, Σοφία Σπανοῦδη, Ἀθηνᾶ Ταρσοῦλη, Μ. Καραγάση, Ἀγγ. Προκίπτιο, Π. Παλαιολόγο, Δ. Μπόγρη, Ἀρῆ Κωνσταντινίδη, Μαρία Ράλλη, Χρ. Λεβάντα, Κ. Κα-

ροφύλα, κ. ἄ. Τὸ ἔργον συμπληρώνεται ἀπὸ ἐκλογὴ ποιημάτων ποῦ μιλοῦν γιὰ τοπεῖα καὶ μέρη τῆς Ἑλλάδος κ. ἄ. Ἡ Αἴγυπτος συμμετέχει ἐστὶν ἐκδοσὴ αὐτὴν μὲ στίχους τοῦ Κ. Ν. Κωνσταντινίδη, Π. Μάγνη, κ. ἄ. ἡ δὲ Κύπρος μὲ συνεργασίας διάφορες μεταξὺ τῶν ὁποίων τοῦ Π. Μπίστη. Ἡ ἐκδοσις τῶν «Εἰκόνων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα» θὰ σημειώσει ἀπαρχὴν εὐρυτέρων ἐκδόσεων τοῦ «Πρακτορείου Πνευματικῆς Συνεργασίας», τὸ ὁποῖον ἔτσι, εἰσέρχεται εἰς νέαν περίοδον δράσεως.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Φαίδωνος Κουκουλέ: Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός. Τόμος Β'. Ι (Ἑορταὶ καὶ Πανηγυρισμοί, Ἔργα Εὐποίας, Ἐπαγγελματὰ καὶ Μικροεμπόριον). Collection de l'Institute Francais d' Athenes, Athenes, 1948.

Ἡλία Βενέζη: Αἰγαῖο. Δεύτερη ἐκδοσὴ συμπληρωμένη καὶ ἀναθεωρημένη. «Ἑλληνικὲς Ἐκδόσεις».

Θανάση Πετσάλη: Οἱ Μαυρόλυκοι. Ἱστορικὸ Μυθιστόρημα (Μέρος Β). Ἰωάννης Δ. Κολλάρος & Σία Α.Ε. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας».

Μ. Γ. Μπακούρη: Ὁ Καπτάν Μπερτζέλος (Ποίημα). Ἀθήνα 1947.

Μ. Γ. Μπακούρη: Ἡ Κατάρτα (Ποιήματα). Ἀθήνα 1948.

Γιώργου Μαυροῦδη: Καθρέφτες (Διηγήματα). Ἴκαρος.

Marian Dothwell: The Masque of Eros and Psyche — Archidamus or The Philosopher's Stone. — The I. M. Sczikis «Alpha» Editions, Athens.

Institute Francais d' Athenes: Bulletin Analytique de Bibliographie Hellenique (Fascicules 1 et 2 de l'annee 1947). Athenes, 1948.

T. J. Fitioides: Lessons in Greek — English Translation. (Revised Edition). Savvas Joannou, Publishers Famagusta and Nicosia.

Κ. Σπυριδάκι: Αἱ Ἀθήναι τοῦ Περικλέους. Λευκωσία, 1948.

Χρ. Παπαχρυσόστομου: Ἡ πραγματικὴ σημασία τῆς ἰδεολο-

γικής ἐξορμήσεως τῆς Ἐνώσεως τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων Κύπρου. Ἐκδόσεις τῆς Ε.Χ. Ε.Ε.Κ. Λευκωσία, 1948.

Νότη Κ. Ρυσιάνου: Τὸ Σκουριασμένο Νερό. Ποιήματα. 1948.

Βασ. Σ. Δεδούση (Δ. Βασιλάκη): Ροδόπη. Μυθιστόρημα. Ἐκδοση Περιοδικοῦ «Μορφές». 1948.

Γιάννη Δάλλα: Federico Garcia Lorca. Ἀθήνα 1948.

Τίμου Μωραΐτη: Ἀρνηση. Ποιήματα.

Κώστα Θρακιώτη: Φωνὴ τῆς Εὐφορίας. Ἀθήνα 1948.

Ἀμφιβαροῦ Παναγίδη: Συγχρονισμοὶ (τῆς Ἑλληνοκυπριακῆς πρὸς τὴν παγκόσμιον Ἱστορίαν). Κύπρος. Τυπογραφεῖον «Κόσμος» Ι. Χ. Κυριακίδη — Λευκωσία.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Παρακαλοῦμε τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες νὰ σημειώσουν τὴ νέα διεύθυνση τοῦ συνεργάτη μας κ. Κ. Πρου-

σῆ: 5416 S. Ridgewood Ct. — Chicago 15, Illinois, U. S. A.

Γ. Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΝ, Δε-
μεσόν. Τὰ ποιήματά σας «Σολωμός», «Βερίτης» καὶ «Ἀγῆ» καλὰ. Θὰ δημοσιευθοῦν. Τὸ ἄλλο ὕστερεῖ μετρικά.

—Κ. ΠΛΗΣΗΝ, Ἀκανθοῦ. Τὸ «Δὲ σβύνει ἡ ζωὴ μας» ἔχει ὡραίες πρωτότυπες εἰκόνες καὶ ἀδρῆ σύλληψη. Ὁ στίχος του ὅμως χλωαίνει. Μὲ λίγες διορθώσεις θὰ μπορούσε νὰ δημοσιευθῆ. Ἡ πρόξα σου ὕστερεῖ μορφικά. —Α. ΚΑ., Λευκωσία. Ποιὸ προσωπικὸ τὸ ποιήματά σας καὶ μετρικὰ σφαλερῶ. Τὸ θέμα του χιλιεπιωμένον.

—Ν. ΠΛΩΡΙΤΗΝ, Βαρῶσια. Ἐχει ἀξιόλογη λογοτεχνικὴν ὕψη, τοῦ λείπει ὅμως ἡ πλατεῖα ἰσότη. Εἶναι στενὰ ὑποκειμενικὸ, καὶ τὸ ἀδύνατον θέμα δὲν δικαιολογεῖ τὴν προσπάθεια δημιουργίας μεγάλων συγκινήσεων. Στείλετέ μας κάτι πὸ δλοκληρωμένον.

Ἐχετε πλοῦσια ἐκφραστικά μέσα, σὰς λείπει ὅμως ἀκόμη ἡ ἄσκηση κ' ἡ πείρα.

ΚΑΟΥΣΤΕΡΟΥΜΕΝΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Παρακαλοῦνται οἱ συνδρομητὲς τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» ποὺ δὲν ἐπλήρωσαν ἀκόμη τὴ συνδρομὴ τους τοῦ 1948 νὰ τὴν ἐξοφλήσουν τὸ ταχύτερον. Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» δὲν εἶναι κερδοσκοπικὴ ἐπιχείρηση, κ' ἡ ἔκδοσή τους προσκρούει σὲ τεράστιες οικονομικὰς δυσκολίας.

Ἐξαιρετικὰ παρακαλοῦνται νὰ ἐμβάσουν τὰ 15 σελλίνια τῆς συνδρομῆς τους τὰ ἰδρύματα καὶ τὰ ἄτομα, ποὺ σημειώνονται πὸ κάτω, καὶ στὰ ὅποια ἔχει κιόλας σταλῆ ταχυδρομικῶς ἐξωφλημένη ἡ σχετικὴ ἀπόδειξη:

1) Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Πάφου. 2) Ἱερὰ Μητρόπολις Πάφου. 3) Γιαννάκης Σ. Ἀργότης, Πάφου. 4) Κίκα Λάγκ, Λάρνακα. 5) Μιλτιάδης Οἰκονομάκης, δικηγόρος, Λάρνακα. 6) Δημητράκης Θεμιστοκλεῖος, δικηγόρος, Λάρνακα. 7) Πολ. Νικολόπουλος, Μόρφου. 8) Θ. Κ. Ἀστράιος, ἱατρός, Λάρνακα. 9) Θουκυδίδης Ἀποστόλου, Ἄρσος. 10) Κώστας Δ. Οἰκονομίδης, Ἄρσος. 11) Ἀνδρέας Ἀναστασιάδης, Ἀθηναίου. 12) Πρῶην Ἡγούμενος Γρηγόριος, Μαχαίρων. 13) Δέσχη «Καρπασία», Ριζοκάρπασον. 14) Ἀνθίας Ἰωσηφάκης, ἱατρός, Ἀθηναίου. 15) Γεώργιος Φλουρέντζου, Ἀγ. Ἡλίαν, Ἀμμόχ. 16) Δανιὴλ Ζ. Παπαδόπουλος, Γυαλοῦσα. 17) Πέτρος Π. Κελάλης, Γυαλοῦσα. 18) Χρ. Λεβέντης, Κ. Δευτερῶν. 19) Ἐνωσις «Θυέλλης—Ἀναγεννήσεως» Ἐγκωμην (Λευκωσίας). 20) Κυριάκος Δημητρίου, Κοιτέαν. 21) Χαράλ. Δημητρίου, ἱατρός, Κοιτέαν. 22) Ἐνωσις Νέων Καραβᾶ. 23) Σωτηράκης Ἰωακείμ, Καραβᾶν. 24) Κ. Βάρδος, Καραβᾶν. 25) Ἰορδάνης Χριστοδουλίδης, ἱατρός, Κλήρο. 26) Σύλλογος «Ἀχιλλεύς», Καϊμακλί. 27) Διομήδης Ἡσαΐας, ἱατρός, Λεύκαν. 28) Δ. Φεσᾶς, ἱατρός, Σκαρίνου. 29) Νέα Συντεχνία Κτιστῶν, Ψημολόφου. 30) Γεωργικὸς Σύλλογος «Ἀγάπη τοῦ Λαοῦ», Λύσην. 31) Γιάγκος Σούρουλλος, Λύσην.

Ὑπενθυμίζομεν τοὺς κ. κ. ἰατροὺς ὅτι
ΤΑ ΑΙΜΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ :

HEPOLON amp. 2 καὶ 5 c. c.

HEPOL Capsules

HEPOL ELIXIR

HEPOL ELIXIR with IRON

HEPOL L. Y. H. (Liver, Yeast, Haemoglobin)

τοῦ γνωστοῦ Φαρμακευτικοῦ οἴκου

ALLEN & HANBURYS LTD.

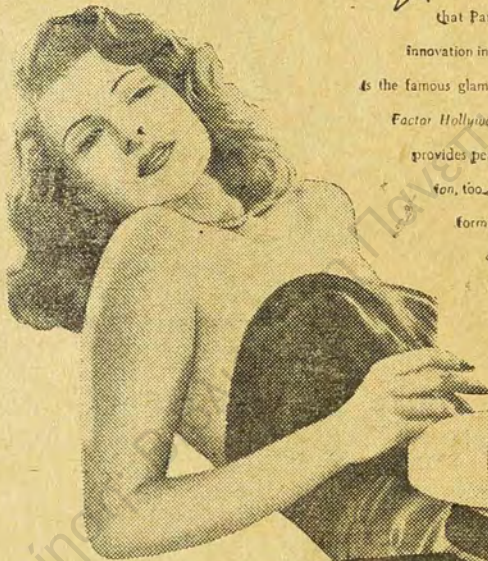
εὐρίσκονται εἰς τὰ φαρμακεία τῶν διαφόρων πόλεων.

Ἀντιπρόσωπος ἐν Κύπρῳ: —

Γ. Α. ΣΤΑΜΑΤΗΣ

Τ. Κ. 215, Τηλ. 428, Λευκωσία.

A MAKE-UP *Must* FOR THE
WORLD'S MOST GLAMOROUS WOMEN

Hollywood's alluring screen stars say that Pan-Cake Make-up is the greatest innovation in make-up history. For "Pan-Cake" is the famous glamour make-up, originated by Max Factor Hollywood, that glamorizes instantly. It provides perfect protection for your complexion, too, because its exclusive, patented formula keeps the skin soft and smooth, and safeguards it against drying.

Try it.

RITA HAYWORTH
in Columbia Pictures
"GILDA"

* Pan-Cake is fully patented
by U.S. and Canadian Trade
Mark and Patent laws.

the one and only
PAN-CAKE MAKE-UP
originated by
Max Factor Hollywood

AT LEADING DRUG AND
DEPARTMENT STORES *

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΕΥΣ — ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ

Τηλ. 682 — Ταχ. Κιβ. 100

Λευκωσία—Κύπρου

Ἀντιπρόσωπος Διανομεὺς ἐν Κύπρῳ :-

—Smiths English Clocks Ltd,
London. Ὁρολόγια παντὸς
εἶδους.

—Cussons, Sons and Co Ltd,
Manchester, London. Σαπού-
νια Μπάνιου, Τουαλέττας,
Πριλλιαντίνες, Κολώνιες,
Τάλκ διὰ παιδιά καὶ με-
γάλους, Μυρωδικά.

—Rapidol Ltd, London. Βαφές
κόμης Inecto Rapid.

—Hogg and Mitchell Ltd, Man-
chester Ὑποκάμισα·Πυζάμες
METROPOLE—OLD ENG-
LAND.

—Johnson and Son (Laughbo-
rough) Ltd, Laughborough.
Κάλτσες Γυναικείες·Ἀνδρι-
κὲς TRINITY.

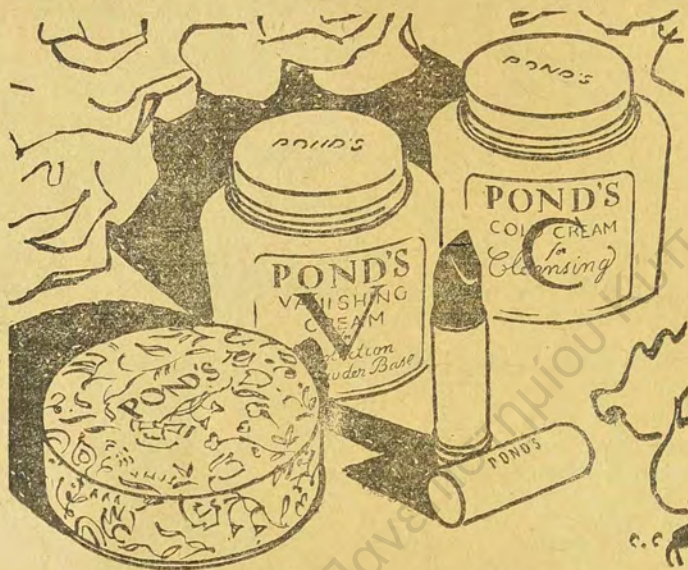
—Baerlein Bros, Ltd, Manchester.
Ὑφάσματα ὅλων τῶν εἰδῶν.

—The Berec Battery Export Co
Ltd, London. Παταρίες καὶ
Κλεφτοφάναρα BEREC.

—Mercantile Overseas Trust
Ltd, London. Ἐξαγωγεῖς
Ἀγγλικῶν προϊόντων.

—Crystal Product Co Ltd—
GALA Ltd, London. Καλ-
λυντικά Outdoor Girl καὶ
GALA.

κτλ. κτλ.

Ἡ κρέμα POND'S δύναται νὰ σᾶς δώσῃ ἐπιπροσθετον ὠραιότητα.

Οἱ δύο κρέμες POND'S διατηροῦν τὸ δέρμα μαλακὸν ὡς βελοῦδον καὶ νεανικόν.

Καθαρίζετε τὸ δέρμα σας κάθε βράδυ καὶ κάθε ἄλλη φορά πού θέλετε νὰ βάψετε τὸ προσωπὸν σας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας προστατεύετε τὸ πρόσωπόν σας με κρέμα «Vanishing». Εἶναι ἡ τελειότερα βᾶσις τῆς πούδρας καὶ τὴν διατηρεῖ εἰς τὸ πρόσωπον ἐπὶ ὥρας.

Ἐπάρχουν πέντε ἀποχρώσεις πούδρας POND'S καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού κολακεύει τόσο τὸ πρόσωπον θὰ σᾶς ἐνθουσιάσῃ ἐπίσης τὸ κοκκινάδι χειλιῶν POND'S Διατηρεῖται ἐπὶ πολὺ.

POND'S

Καπνίζετε Σιγαρέττα
τῆς Καπνοβιομηχανίας

ΔΙΑΝΕΛΛΟΣ & ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΛΤΔ.

Διὰ τοὺς καπνιστὰς Ἑλληνικῶν
καπνῶν

- ΙΛΑΡΙΩΝ,
- ΙΛΑΡΙΩΝΑ.,
- ΕΛΛΑΣ.

Διὰ τοὺς καπνιστὰς Σιγαρέττων

VIRGINIA

GOLDEN LEAF
LUCKY DREAM

Ἐφάμιλλα τῶν εἰσαγομένων

Η
**NORWICH
UNION**

ΕΙΝΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΩΝ
ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ

Ένεργεί ασφαλείας :
ΕΠΙ ΑΚΙΝΗΤΩΝ, ΕΠΙΠΛΩΝ,
ΕΝΟΙΚΙΩΝ, ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ,
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ,
ΘΡΑΥΣΕΩΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΩΝ,
ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ, ΚΛΟΠΗΣ
ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΗΣ.

Γενικοί Πράκτορες εν Κύπρω

Π. Μ. ΤΣΕΡΙΩΤΗΣ ΛΤΔ.

ΛΕΥΚΩΣΙΑ

*
ΚΑΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ
ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΕΠΙΠΛΑ ΓΡΑΦΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΙ

RONEO

Απαραίτητα διά κάθε Έμπορικήν Έπιχείρησιν, Τραπεζιτικούς Οίκους, Σχολεία, Σωματεία κ.λ.π. κ.λ.π.

ΔΙΑΡΚΗΣ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ:
ΠΙΕΡΙΔΗΣ & ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΛΤΔ.
ΛΕΥΚΩΣΙΑ

*

Κ. Ε. Μ. Α. Τ. Α. Ξ. Ι.

ΠΡΟΤΙΜΑΤΕ
ΝΑ ΤΑΞΙΔΕΥΕΤΕ

μέ τὰ ταξί της

K. E. M.

Τηλέφωνο

891

250

507

ΛΕΥΚΩΣΙΑ

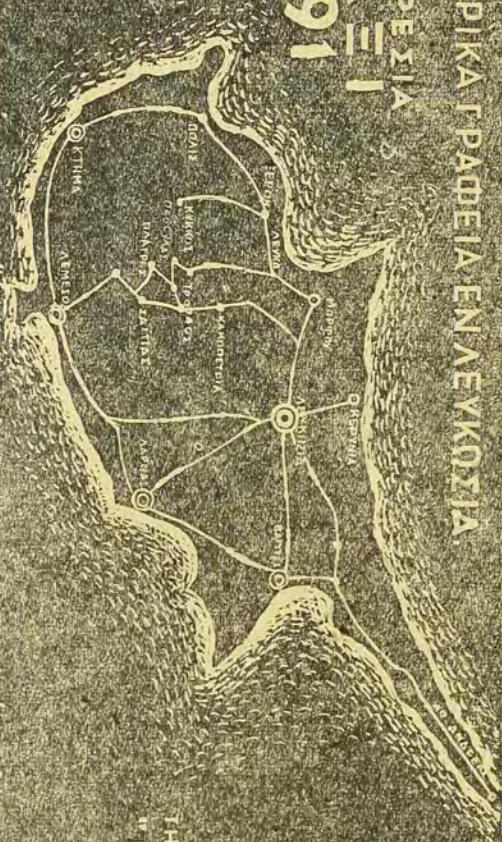
ΚΥΡΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΑΤΑ

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΝ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ

ΤΑΞΙ

ΤΗΛ. **891**

ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟ
"ΕΜΚΑ"

To μεγαλύτερο διυλιστήριο ορυκτών πετρελίων εν Κύπρω
ΛΕΥΚΩΣΙΑ. ΦΟΡΤΗΤΑ. ΤΑΞΙ.